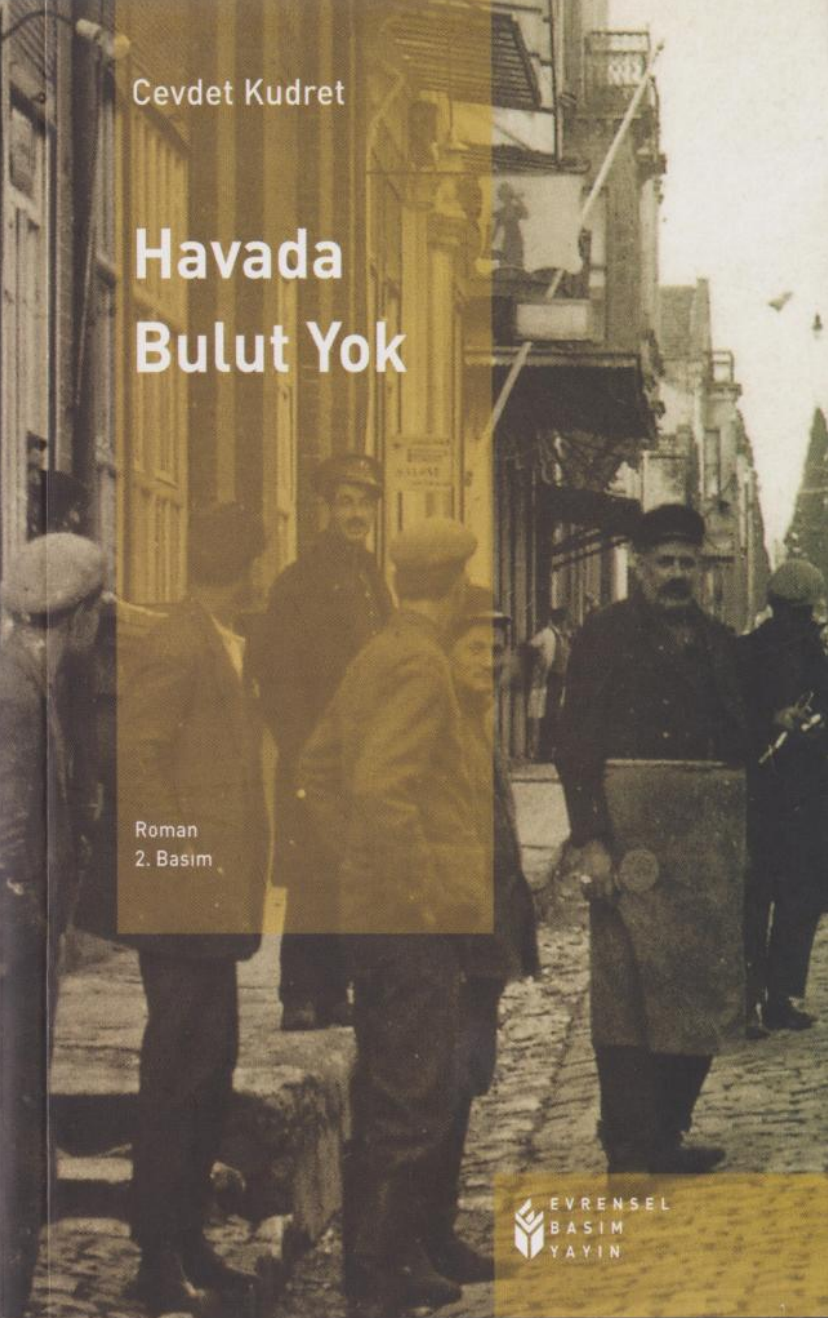

Cevdet Kudret

Havada Bulut Yok

Roman
2. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Süleyman'ın Dünyası

1. Kitap *Sınıf Arkadaşları*
2. Kitap *Havada Bulut Yok*
3. Kitap *Karıncayı Tanırsınız*

Cevdet Kudret

**

HAVADA BULUT YOK

*

Roman

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **310**

Cevdet Kudret: Havada Bulut Yok

Editör: **Sennur Sezer**

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

Kapak Fotoğrafı: **Ergin Aygöl'den temih edilmiştir.**

Hebdomon'dan Bakırköy'e Turgay Tuna Bakırköy Belediyesi Kültür Yayınları

ISBN **978-975-6106-37-2**

© Evrensel Basım Yayın **2006** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım Aralık 2006 - İkinci Basım Mart 2012

Baskı: Ezgi Matbaası **Sertifika No: 12142**
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 14 Çobançeşme - Yenibosna / İstanbul
T: 0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

HAVADA BULUT YOK

CEVDET KUDRET'İN ROMANLARININ GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ

Cevdet Kudret'in edebiyat tarihimizdeki yeri, öncelikle edebiyat araştırmalarıyla ilgili olarak değerlendirilir: üç ciltlik Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, geleneksel seyirlik oyunlarımız üzerine incelemeler, onların metinleri: (Karagöz, Ortaoyunu) Türk ve Batı edebiyatından örnek metinler, dil ile ilgili denemeler, eleştiriler. Söylence niteliği kazanmış (A. Nisari imzalı) lise edebiyat kitaplarını okutanlar bile bu kitaplardaki kıvrak dilin arkasında bir ozan ya da öykücü olduğunu düşünmemiştir.

Cevdet Kudret, ozan ve öykücü-romancı kişiliğini, çalışmalarını paraya çevirme acelesi ile arkaya itmek zorunda kalmış yazarlardandır... Bir yazısında sanat yapıtından para kazanmanın kimbilir ne güzel olacağını, ne yazık ki bu güzelliği yaşamak için sanat yapıtına zaman ayıramadığını yarı hüzün yarı alayla belirtir.

Bir mizah öyküsünün ve romanlarından *Havada Bulut Yok*'un yayıncısı da olan Aziz Nesin, Cevdet Kudret'in eleştirmenliğinin gölgesinde kalan roman, öykü, şiir yazarlığı konusunu şöyle irdeler:

"(...)

Çoğu insan bitek kişidir. Kimi insanlarsa bikaç kişidir. Yine kimi insanlar da pek çok kişidir. Cevdet Kudret, dünyada ve hele Türkiye'de sayıları pek az olan o pek çok kişili insanlardan biridir. Bir kişi olarak gördüğümüz Cevdet Kudret pek çok kişi olarak yaşamış ve yaşamaktadır. Aklımıza gelen Cevdet Kudret'teki kişileri şöyle bir sayalım:

Şair Cevdet Kudret,

Oyun Yazarı Cevdet Kudret,

Öykücü Cevdet Kudret,

Romancı Cevdet Kudret,

İnceleme ve araştırmacı Cevdet Kudret,

Dilci Cevdet Kudret,

Deneme Yazarı Cevdet Kudret,

Yazın Tarihçisi Cevdet Kudret,

Eleştirmen Cevdet Kudret,

Öğretmen Cevdet Kudret,

Az önce örneğini verdiğim üzere gülmece yazarı Cevdet Kudret.

Bilmediğimiz bir Cevdet Kudret daha var: Avukat Cevdet Kudret, yani bana en yadırgatıcı gelen kişiliği. (...) Bana göre Cevdet Kudret'lerin en güçlüsü, zamana damga vuranı eleştirmen ve yazın tarihçisi Cevdet Kudret'tir. Yine bana öyle geliyor ki incelemeci ve araştırmacı Cevdet Kudret'in bu yanının öne çıkıp öbür Cevdet Kudret'lerin bu Cevdet Kudret'in gölgesinde kalması, Cevdet Kudret'in şairliğinden, öykücülüğünden, romancılığından, oyun yazarlığından özveride bulunmasından, daha doğrusu böyle bir zorundan ileri gelmiştir. Bence Cevdet Kudret, yazın tarihçiliği, eleştirmenliği ve araştırmacılığı oranında şair, öykücü, romancı, oyun yazarı olarak da ünlenebilirdi...

Peki neden böyle olmadı da yazın tarihçiliği, araştırmacılığı, eleştirmenliği daha ağır bastı? Öyle sanıyorum ki burda neden, profesyonel yazarlığın yazgısıdır. Bir profesyonel yazarın hangi türde ve hangi yazın dalında yazacağını kendisi değil, yazın pazarı belirler. Bu yazın pazarının, ancak, onurlu yazarların yazılarının özünü, içeriğini ve bildirisini belirlemeye gücü yetmez. (...) Bu sözlerimle, özellikle yazın tarihçiliğinde takma adlarla yazmak zorunda bırakılışı gibi engeller çıkarıldığını da gözden uzak tutmuyorum.

Cevdet Kudret, kuşağının pek çok değerli yazarı gibi, yazmaması için her türlü engelin önüne sürüldüğü siyasal yasaklı, ekonomik sıkıntılı ve toplumsal olarak değer bilinmez yani yazar olmamak için her türlü koşulun bulunduğu bir Türkiye'de inadına inadına yazar olmak başarısını göstermiş bir yazın ustasıdır."

(*Türkiye'yi Taşıyan Atlas: Cevdet Kudret, Birlikte Yaşadıklarım Birlikte Öldüklerim*)

Cevdet Kudret'in şiirleri, öyküleri, oyunları kadar önemli çalışmalarından biri romanlarıdır. *Sınıf Arkadaşları, Havada Bulut Yok, Karıncayı Tanırsınız.* Üç ciltlik bir nehir roman olan ve Süleyman'ın Dünyası üst başlığıyla özetlenebilecek bu romanlar iki katmanlıdır.

Bu romanlar, ana kahramanı Süleyman'la otobiyografik bir özellik gösterirler. Romanların bence asıl önemli yanı ana kahraman çevresindeki mekân ve olaylarla Türkiye'nin üç döneminin tanığı oluşudur. Anlatılan Türkiye'de vurgulanan duygu, en temel içgüdülerden biri olan açlıktır. Bir çocuğun, bir gencin, bir kadının birbirinden farklı biçimde dayanacağı bu yoksunluğun ölüm sınırına dayandığı durumların anlatıldığı bu üçlemenin temel kişisi Süleyman'dır.

Süleyman çocukluğundan başlayarak zayıflıkları, özlemleri, düşleri ve inançlarıyla, zaman zaman gülünç sayılacak dürüstlüğüyle soluk alan bir kahramandır. Anasının özverisiyle okurun gözünün önünde büyür, delikanlı olur, ekmek kavgasına girer.

Süleyman'ın Dünyası'nın ilk cildi olan *Sınıf Arkadaşları*, İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinden başlayarak savaş ve işgal dönemlerini de kapsayarak anlatır. Bunun için yazar Süleyman'ın ve onun sınıfındaki arkadaşlarının çevresini ve yaşadığı olayları kullanır. Bir dar çevre gözlemi gibi görünen bu anlatım, yoklukların, zorlukların İstanbul'unu paşa ya da aristokratından hizmetkârına, esnafından işçi ya da gündelikçisine bir imparatorluk başkentinin hemen bütün sınıflarını yaşamlarıyla yansıtır.

Yalnız sınıfsal konumların değil, işgalciyle ortaklık konumunun da getirdiği koşullar somut sonuçlarla çizilir. Savaşı ve yokluğu eşit koşullarda yaşamayan bu insanların arasında çocuk olmanın zorlukları Cevdet Kudret'in örtük alaycı anlatımıyla çizilir. Bu

alaycılık hüznü örtmeyen, tersine ona derinlik katan bir alaycılıktır. Sürekli yarı aç yaşayan insanların durumu kimi zaman bir küçük olay, kimi zaman seyirlik oyun diyaloglarını anımsatan konuşmalarla çizilir.

Cevdet Kudret, yaşanan dönem değişimlerini bir olaya bağlayarak, bir masal gibi anlatır. Örneğin sarıklı hocanın yerini fesli öğretmenin alışı, sınıfta babasının gelirine göre oturan öğrencilerin boy sırasına göre sıralanışı daha doğrusu eğitimdeki değişim sıradan bir olaya bağlanır: Öğretmene falaka sopası getiren bir çocuğun dayak yiyişi. Bu çocuğun önemli/etkili bir koruyucusu olduğu bu olayla ortaya çıkar. Kimliği yalnızca giyim ve konuşmasından sezilebilen bu önemli kişi sarıklı hocanın işine son verilmesini ister. Kimse de bu kişiye kim olduğunu, asıl görevinin ne olduğunu soramaz.

Aynı alaysılıkla sınıfındaki öteki öğrencileri, ailelerini anlatır Cevdet Kudret. *Sınıf Arkadaşları*'nda olayların düğüm noktası olarak tarihin büyük İstanbul yangınlarından birini kullanır. Bu arada romanda, yangında evsiz kalanlar için yapılan görkemli binaların içyüzü de, yardım kurullarının davranışı da yer alacak, bu tür kurulların gösteri için düzenlenişi de iki cümle ile çizilecektir. Yangında evsiz kalanların yerleştirildikleri medreseleri gezen yardım kurulu başkanı, "yangın yüzünden aç kalan" olup olmadığını araştırır. Aç olduğunu söyleyenler yangından önce de yiyecek bulması zor yoksullar olduğundan, yardım yapılmasına gerek görülmez.

Cevdet Kudret'in ilk romanındaki şu cümleler, onun romanlarındaki bakış açısını da özetler:

"1914". Bu bir tarihtir. "Umumi Harb". Bu bir deyimdir! "Abdullah". Bu bir addır, o tarihle o deyimin arasına rastlayan bir ad. Bu ad, o tarihten yirmi yıl önce ya da yirmi yıl sonra gelseydi, sonuç başka türlü olurdu.

Tarihin, yaşamın koşullarını belirlediğinin altını çizen bu satırlar bütün romanlar boyunca iyi, kötü, cimri, cömert kavramları-

nın da, geleneklerin de koşullara ve duruma bağlılığını kanıtlayacaktır. Emperyalizmin mizahla anlatılışının en başarılı örnekleridir İstanbul'un işgal günlerinin anlatılışı. Anti-emperyalist tavır kimi zaman da güçlü olanın gülünç yanını göstermek zorundadır.

Havada Bulut Yok, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye yansıyışının romanıdır. Bu roman İstanbul dışındaki büyük şehirlerdeki toplumsal yaşamı ya da eğitim emekçilerinin dar çevrede yozlaşmasını irdeleyen bir roman olarak da okunabilir.

Eğitim için yapılacak her türlü yatırımın bir yanının eğitimcilerin kendilerini geliştirecekleri, insan ilişkileri kurabilecekleri çevreler oluşturulması için yapılması gereğinin vurgulandığı bir romandır *Havada Bulut Yok.* Bir yanında kumar, içki gibi bir eğitimciye yakışmayan alışkanlıklara sapan çaresiz kişiler, öte yanda halka yardımcı olmak isterken sakıncalı duruma düşen ve ekmeğinden olan idealistler. *Karıncayı Tanırsınız,* İstanbul'un Cumhuriyet döneminde, tıpkı işgal dönemini andıran bir biçimde zorlaşan yaşam koşullarını yansıtır. Bir yanda süren emek sömürüsü, öte yanda "sakıncalı fikir sahibi olma" nedeniyle iş bulma zorluğu... İş bulmanın, para kazanmanın kolay yanı vardır ama eğer iş arayanın ahlak anlayışı bunları gerçekleştirmeye elvermiyorsa zorluklara katlanmak zorundadır. Öte yandan kolay kazananlar, vur patlasın çal oynasın eğlenmektedir. Bu eğlence mekânları arasında bir tekkeden bara çevrilen mekânlar bile yer almakta, kimse de bundan rahatsız olmamaktadır...

Bu bakımdan *Havada Bulut Yok* ve *Karıncayı Tanırsınız,* yalnız İkinci Dünya Savaşı koşullarının değil, tek parti iktidarının baskısının, savaş zenginlerinin, örgütsüz emeğin ve anlamı örtük yazılarla başı derde girmeden gerçekleri anlatmayı başardığını sanan "aydın"ların da irdelendiği/sergilendiği bir romandır.

Cevdet Kudret'in romanları bence yakın tarihimizin tüm sınıflarını, insan olarak, çocukluklarında yaşadıkları yoksunluklardan, özlemlerine kadar tanıyarak gözlemleyeceğimiz anlatılar. Her sınıfın kişileri sebep oldukları olaylarla birlikte, suçlanmadan, ama

davranışlarının nedenlerinin sınıfsallığı, sınıflarının niteliği iyice aydınlatılarak sergileniyor.

Toplumumuzdaki sınıfların ve dönem dönem adları değişse de konumları değişmeyen ara sınıf ve kişilerinin, dünden bugüne durumları, toplum içinde duruşlarının nedenleri ve nasıllarıyla kavratıldığı bu romanların mekân ve zamanı eski tarihleri taşısa da anlatı eskimemiş. Bu eskimeyiş, genç okurun hemen kavrayacağı gibi, hem anlatıların sergilediği sorunların toplumumuzun hâlâ temel sorunları oluşundan hem de olayların sınıfsal olarak anlatılışından kaynaklanıyor.

Örneğin söz konusu aşk olduğunda "Ayrı sınıftan insanlar arasındaki bir aşk öyküsü nasıl sonuçlanır?", "Sevgililerden kadın olan emekçi olduğunda durum nedir, erkek olan emekçi sınıftansa sonuç değişir mi?" sorularının yanıtları romanların odağındaki paralel iki olayla yanıtlanıyor. Böylece Cevdet Kudret, bize, günümüz televizyon dizilerinde bile yinelenen Yeşilçam kalıplarının tutarsızlığını da kanıtlıyor.

Günümüzü daha iyi kavramak için dünü iyi bilmek gerekir. Resmi tarihe dipnotlar düşen yapıtların önemlilerinden olan bu romanlar bu yüzden de okunmalı.

Sennur Sezer

Havada bulut yok, bu ne dumandır?
Mahallede ölü yok, bu ne figandır?

Halk Türküsü

I

YOLCULUK

Sokrates'e, birisi için: "Seyahat onu hiç değiştirmedi" demişler. O da: "Gayet tabii, çünkü kendisini de birlikte götürmüştür," demiş.

MONTAIGNE, Denemeler, kitap I, böl. XXXIX

Trenin kalkmasına on dakika kalmıştı. Süleyman, bavulunu başucuna çoktan yerleştirmiş, yiyecek paketiyle su şişesini onun yanına koymuş; şimdi, kendisini yolcu etmek için Haydarpaşa'ya kadar gelen annesiyle birlikte, kompartımanın penceresinden dışarıyı seyrediyordu. Kayseri'de hiçbir tanıdıkları yoktu. Süleyman önce gidip yerleşecek, annesini daha sonra aldırtacaktı. İkisi de kompartıman penceresine kollarını dayamış, gözlerinin önünde kaynaşan kalabalıkla oyalanmaya çalışıyor, fakat bu ilk ayrılığın verdiği tedirginlik her ikisinin içinde de derinden derine kabarıyor, boğazlarına bir şeyler tıkanıyordu.

Konuşmadan bakıyorlardı. Başka yolcuları geçirmeye gelen ne çok insan vardı. Bunlar herhalde onların anaları, babaları, teyzeleri, amcaları, yeğenleri kısacası, hep yakın akraba ya da arkadaşlarıydılar. Bütün bu kalabalığı gördükleri zaman yeryüzünde kendilerinin ne kadar yalnız olduklarını acı acı düşündüler. Birbirlerinden başka hiç kimseleri yoktu. Hele birkaç dakika sonra, şimdi penceresinden baktıkları bu tren onları da çekip koparacak, dünyada her ikisi de yalnız kalacaktı; bununla birlikte, Ayşe gene de mutluydu; çok şükür artık oğlunun eli ekmek tutmuştu, bundan sonra ölse de gözleri açık gitmezdi. Şimdi onu birdenbire büyümüş, erkekleşmiş görüyordu. Herhalde artık hem kendisini, hem de anasını koruyabilirdi. Oğluna biraz daha sokuldu. Omuzlarının birbirine değmesinden zevk alıyorlardı. Saat yediye beş kala ilk kampana çalmaya başladı. Birdenbire istas-

yonda bir koşuşma, bir kaynaşma oldu. Ana oğul birbirlerine sarıldılar. Süleyman, annesini hem öpüyor, hem de:

– Çabuk! Çabuk! diyordu; sonra kalkıverir de, trende kalırsın.

Ayşe indi, Süleyman tekrar kompartımanın penceresine seğirtti. Şimdi karşı karşıyaydılar. Araya sanki bir duvar çekilivermişti, artık isteseler de birbirlerine sarılamazlardı. İstasyonun saati dakika dakika ilerliyordu. Yediye 3 var, 2 var, 1 var... Kampana bir daha çalındı, kapılar kapandı, yeniden koşuşmalar oldu, kırmızı kasketli bir adam bir boru öttürdü, sonra bağırdı:

– Tamaam!..

Vagonlar önce şöyle bir sarsıldı, sonra yavaş yavaş ilerlemeye başladı.

Süleyman gittikçe geride kalan annesine pencereden elini salladı; Ayşe de, deminden beri avucunda sıktığı mendille ona cevap verdi. İstasyon görünmez olunca Süleyman pencereden ayrıldı, yerine oturdu; Ayşe elindeki mendili gözlerine götürdü, yüzü trenin gittiği yöne doğru, gözleri beyaz bir mendille kapalı, dakikalarca öyle ayakta kaldı. Sağından solundan bir sel gibi akan, hatta ara sıra kendisine çarpan insanların farkında bile değildi. Kırmızı kasketli adam doğru söylemişti, "tamam"dı, artık her şey bitmişti; bu, herhalde dünyanın en doğru sözlü adamıydı.

Süleyman dişini sıkıyor, bir yandan da, kompartımanda kendisinden başka kimse bulunmayışına memnun oluyordu.

Saat sekize doğru, vagonların koridorlarında çıngırak çalarak dolaşan lacivert elbiseli bir garson, yolcuları yemeğe çağırıyordu. Az sonra, koridordan yemek vagonuna doğru birkaç kişi geçti. Süleyman da paketini açıp bir iki lokma bir şey yese olurdu; fakat canı hiçbir şey istemiyordu, ağzının içi zehir gibiydi. Hava kararmış, dışarıda hiçbir yer görünmez olmuştu. "Yatmak daha iyi" diye düşündü, boş duran üç kişilik yere boylu boyunca uzandı.

Ertesi gün gözlerini açtığı zaman şaşa kaldı. Anadolu'yu yalnız harita üzerinden tanıyor, gerçek Anadolu ile şimdi ilk kez karşı karşıya geliyordu.

Ta ufka kadar uzayan boz rengi, çıplak, susuz, bomboş bir toprak; uzakta, yakında, sağda, solda, dört bir yanda kırmızı, yalçın ya da beyaz, kıraç dağlar, tepeler; binde bir beliren, nereden gelip nereye gittiği bilinmeyen, yola benzer tozlu bir iz; gerçekte bu bir yol değildir; birkaç insan, hayvan ya da arabanın geçmesiyle ezilmiş ve bu yüzden etrafındaki toprağa göre rengi biraz değişmiş bir topraktır; ara sıra bir dağın kendi içine doğru kıvrıldığı bir yerde incecik bir su, cılız birkaç söğüt; sonra yine göz alabildiğine hep aynı bir örneklikle uzayan çorak, gölgesiz, taşlı, sıcaktan yer yer çatlamış bir yeryüzü; hele Ankara ile Kayseri arasında tren saatlerce gidiyor da, insan tek bir ağaca rastlamıyor. Süleyman bu bezdirici boş toprağı saatlerce seyrettikten sonra, birdenbire, ta uzakta, bir dağın tepesinde şemsiye gibi açılmış tek bir ağaç görünce az kalsın "Ah, ağaç!" diye bağıracaktı. Yaratıldığı günden beri insan eli değmemiş gibi görünen bu toprağa o tek bir ağacın tohumu nereden gelmişti? Şaşılacak şeydi. İnsanlara ancak şehirlerde ya da şehir yakınlarında rastlanıyordu. İstatistiklerde adı geçen köyler, kırk bin köy neredeydi, nereye saklanmıştı? Süleyman bütün bu yol boyunca onlardan ancak birkaç tanesini görebilmişti. Yeşilliksiz toprak üzerinde yine aynı topraktan yapılmış beş on kulübe. Onlar da, çevrelerinde bomboş uzayan bu dağlar, bu tepeler, bu ovalarla birlikte aynı güneşin altında kavruluyor.

Tren, içinde insan oturan bu yerlerden geçerken düdüğünü öttürüyor, belki de oralardan bağıra bağıra kaçıyor. Süleyman pencereden seyrediyor, birtakım kısa boylu, çelimsiz insanlar; başka başka renkte bez parçalarıyla yamana yamana asıl kumaşı belirsiz olmuş, yine de lime lime mintanlar; bele bir iple bağlanmış kara şalvarlar; dizkapakları yırtık ya da kıçı yamalı pantolonlar; iyi sepilenmemiş deriden yapılma çarıklar; tozlu bir yolda ağır ağır giden kağnılar; eşek kadar ufalmış kavruk öküzler; yolcu trenlerinin durmadığı, hiçbir yolcunun da gelip gitmediği küçük istasyonlar; istasyonlarda, bindirilecek vagon, araba, kamyon bekleyen üstü açık buğday kümeleri; her durakta su, ayran, ekmek satan köylüler, perişan kılıklı kadınlar, yolculardan gazete isteyen köylü çocukları. Sonra yine aynı bir örneklikle saatlerce bomboş uzayan ovalar, dağlar, tepeler...

Tren, Kayseri'ye gece saat onda girdi. İstasyonun bütün ışıkları yanmıştı; epeyce kalabalık vardı; bu durgun Anadolu şehri için trenin gelip gitmesi önemli bir olaydı.

Süleyman bavulunu aldı, şehre giren yabancıların kim olduklarını öğrenmek göreviyle istasyon yapısının kapısında bekleyen polis memuruna kimliğini bildirdi, sonra, yapının arkasındaki küçük meydanda fenerlerini yakıp yan yana sıralanmış arabalardan birine bindi:

– İstanbul oteline, dedi.

Şehrin bu en ünlü otelinin adını daha İstanbul'dayken öğrenmişti.

Araba, bir süre, demiryolları memurları için ayrılmış evlerin bahçeleri önünden gitti, sonra sağa saptı, iki yanı ağaçlı, karanlık bir yola daldı. Süleyman yalnızlığını büsbütün duyuyor, geleceğe doğru gidiyormuş gibi bir sanıya kapılıyordu. Beş on dakika sonra otele vardı. Bavulunu sırtlayan bir çocuk onu tek yataklı bir odaya götürdü. Süleyman çevresine şöyle bir bakındı: kapıdan girince, tam karşıda saç bir soba vardı; solda, duvar dibinde, mavi renkli, boyaları yer yer kavlamış demir bir karyola; bunun karşısında, üzerinde koyu renk bir bez perde sallanan küçük bir pencere. Süleyman yorganının ucunu kaldırıyor; hafif lamba ışığının altında ne idüğü pek belli olmayan, temizliği şüpheli çarşaflar. Şehrin bu en ünlü oteli, İstanbul'da üçüncü sınıf bir Sirkeci otelinden çok daha bakımsız.

Yapacak bir şey yoktu. Soyundu. Ceketini bir iskemlenin arkalığına taktı, pantolonunu masanın üstüne attı, lambayı söndürdü, yayları gıcırdayan karyolaya boylu boyunca uzandı. Acı mı, sevinç mi duyduğu belli değildi. Karanlık her şeyi örtmüştü.

II

İLK GÜN

Sana, hayatın gaile ve usanç getiren böyle sıkıcı ve ağır günlerini nasıl oyalayabileceğini öğreteceğim. Sabah, öğle ve akşam nelere özen göstermen gerektiğini öğreneceksin. Eğer, işsiz, boş zamanlarının arasında bir boş zamanın kalırsa, mısralarıma kulak ver.

PARINI, Gün

Sabahleyin otelin içinde nalınla dolaşanların, holde yüksek sesle konuşanların, aptesane aralığında öksürenlerin, hınkıranların, kapıları çarpa çarpa açıp kapayanların gürültüsüyle uyandı. Saatin kaç olduğunu kestiremedi. Kalktı, perdeyi açtı. Şehri gündüz gözüyle ilk kez görüyordu. Sağda, otelin hemen hemen yakınında, koyu renk taşla yapılmış bir cami, ilerde harap bir sur parçası –bu, şehrin dış kalesi olsa gerekti–, daha solda, ağaçların arkasında da bir kalenin köşesi görünüyordu. Onun berisinde bir saat kulesi vardı. Dış kalenin üstünde, on yaşında bir çocuğun rahat rahat sığabileceği büyük bir leylek yuvası Süleyman'ın her şeyden çok hoşuna gitti. Kim bilir kaç yılda, kaç leylek kuşağının çabasıyla yavaş yavaş yükseltilen bu yuva, üstünde oturduğu kaleden daha gösterişli, belki de ondan daha sağlamdı. Sonra bütün bu görünenlerin ötesinde, ilerde, tepesi karla örtülü büyük bir dağ. Haritada kahverengi bir leke halinde gösterilen ünlü Erciyes herhalde buydu.

Tıraş olup giyinmek için pencereden ayrıldı. Çıkacağı sırada, otelciden, lisenin nerede olduğunu sordu; adam:

– Ha şu kale dibinden git, Kazancılar sokağına gir, oradan sola sap, Kiçikapı'ya vardın mıydı, lise mektebi hapehap karşına çıkar, dedi.

Süleyman, otelcinin dediğine uyarak yürüdü, çarşıya benzer bir sokaktan geçti, arabalarla insanların ve hayvanların yan yana yürü-

dükleri yaya kaldırımsız kötü bir yolun sonunda genişçe bir meydana vardı. Bahçesi demir parmaklıklı alçak bir duvarla çevrili okul bu meydana bakıyordu.

Müdür, kısa boylu, kara yağız bir adamdı. Delikanlıyı çok iyi karşıladı.

– Nereye indiniz? Ailenizi de getirdiniz mi? Yoksa yalnız mısınız? diye sordu. Süleyman'ın yalnız geldiğini öğrenince, okulda bekâr arkadaşların yattığı bir yer olduğunu, eğer isterse onun için de bir yatak hazırlatabileceğini söyledi; çağırdığı bir hademeye, otele gidip öğretmen beyin bavulunu getirmesini emretti. Sonra delikanlıya döndü:

– Biz burada bir aile gibiyiz, dedi. Hepimiz birbirimize sımsıkı bağlıyız. Hepsi on beş-yirmi aydınız, öbür dairelerden de beş-on okumuş adam gelir, bunun dışında görüşecek başka kimse bulamazsınız. Akşam olup da dersler bitti miydi, doğruca kahveye gideriz. Tavla bilir misiniz?

– Hayır.

– Aaa, bu kötü! Hemen öğrenmelisiniz. Malum ya burası taşra. İnsan daireden çıktı mı yapacak iş bulamaz. Biz aydınların görüşebileceği kimse yoktur ki, gidip beş on laf edesin. Hem zaten akşama kadar bilim içinde boğuluyoruz. İşten kurtulunca insan biraz da eğlenmek istiyor. Eğer tavla ile iskambil de olmasa bütün arkadaşların hali haraptır. Başmuavin "İskambil daha eğlencelidir" der ama, ben kendi hesabıma tavlayı severim. Hani övünmek gibi olmasın ya, iyi de oynarım kâfiri. Öğretmenler içinde yenmediğim kalmamıştır. Eğer bilseydiniz sizinle de bir karşılaşırdık. Ama günün birinde nasıl olsa öğreneceksiniz. Burada başka türlü yaşanmaz ki!..

Teneffüs zili çalınca, Süleyman'ı aldı, öğretmenler odasına götürdü.

Programa baktılar, o gün edebiyat dersi yokmuş. Genç adamın yapacak başka işi de olmadığı için, akşama kadar okulun içinde boşu boşuna dolaştı.

Son dersten çıkılanca yeni tanıştığı arkadaşlarıyla birlikte kahveye gittiler. Burası, okulun kırk elli metre ilerisinde, içi epey geniş, tabanı

taş, tavanı yüksek, damı çinko ile örtülü, otobüs garajı gibi bir yerdi. Kahveci Hakkı Ağa, müşterilerine ne içeceklerini sormadı bile. O, kimin çok şekerli, kimin sade, kimin orta şekerli kahve içeceğini, kimin çay düşkünü olduğunu bellemişti. Yalnız, Süleyman'ı daha tanımadığı için, öbürlerinin içeceğini getirince sordu:

– Bey de öğretmen mi? Yeni mi geldi? Hoş geldin beyim. Talihin varmış, iyi yere düştün. Ne içersin?

– Çay.

Dipteki kahve ocağına doğru seslendi:

– Çay biiir!..

Sonra elindeki ıslak bezle masaların tozunu alıp gitti.

Coğrafya öğretmeni Himmet Rıza pencereden baktı:

– Bizimki daha görünürlerde yok, dedi.

Bizimki dediği "müdür"dü. Tarih öğretmeni Numan Halit gülerek sordu:

– Bu yıl Ali Metin'den başka sicil almak isteyen kim var?

Ali Metin şaka havası içinde cevap verdi:

– Gelecek yıl seni de görürüz.

Numan Halit kısılmış gözkapakları arasından ışıl ışıl parlayan gözlerindeki şeytanca bir alayla kıs kıs gülüyor:

– Bana vız gelir, diyordu; bir derece terfi edeceğim diye bütün bir yıl bile bile yenilemem.

Başmuavin Nadir işi ciddiye aldı:

– Elbet, dedi, bizim de İstanbul'da bir iki hanımız, apartmanımız olsa.

– Hele sen hiç ağzını açma. Sen ebedi yeniksin. Bize aslan kesilirsin ama, onu bir kere olsun yendiğin görülmüş şey mi? Önce başmuavinsin, kendisiyle her zaman iyi geçinmek zorundasın; sonra da müdür olmak sevdasındasın. Daha söyleyeyim mi?

Himmet Rıza, Süleyman'ın kulağına eğildi:

– Bizim müdür tavla meraklısıdır da, dedi, terfi zamanı gelen arkadaşlar... İyi sicil alabilmek için... Ne yaparsın birader?.. Hayat kavgası. Ben sıramı geçen yıl savdım, şimdi daha iki yıl özgürüm. Ondan sonra da Allah kerim. Ama başmuavin bizim gibi değil, o her gün iyi sicil alır. Bir okula müdür olmak istiyor.

Bu sırada kapı açıldı, müdür girdi. Daha masaya oturur oturmaz, çevresine şöyle bir bakındı:

– Ne o? Boş oturuyorsunuz!.. dedi. (Sonra kahveciye seslendi) Hakkı Ağa! Bir tavla. Bugün bakalım kimin canını yakacağız?

Himmet Rıza gülümseyerek karşısına oturdu ve ilk oyunu marsla aldı; ikincide bir oyun verdi; üçüncüde müdür de mars yapmak hevesine kapıldı, açık oynadı, fakat işler tersine gitti, Himmet Rıza bir mars daha yaptı. Dördüncü oyuna başlarken müdür dişlerini sıkıyor, pulları hızla vuruyordu; bir ara, Himmet Rıza'nın attığı zarı eliyle karşıladı:

– Zar tutuyorsun, dedi, bir daha at.

– Zar tutulmadan atılmaz ki. (Kahveciye seslendi) Hakkı Ağa, bir fincan getir.

– Ne demek istiyorsun yani?

– Mademki şüpheleniyorsunuz, fincanla atacağım.

– Bu yıl ne oldu sana yahu? Geçen yılı unuttun galiba!..

– Tatilde üç ay ders aldım.

Seyirciler bıyık altından gülümsediler. Müdür:

– Haydi, haydi, at bakalım, dedi. Yalnız, zarı avucunda salla!

Oyun yeniden hızlandı. Müdürün elleri titremeye başlamıştı; burnundan soluyordu. Himmet Rıza çok dikkatli oynuyor, fırsat düşürdükçe kapı yapıyordu; sonunda müdürün yek hanesindeki bir pulunu altı kapıya sıkıştırdı. Müdürün heyecanı son kerteye gelmişti:

– Salla, salla! dedi.

Himmet Rıza, içinde zar bulunan avucunu karşısındakinin burnuna doğru uzatarak, ortada salladı, sonra parmaklarını birdenbire

açtı, zar tavlanın içine düştü; baktılar: düşeş. Müdür; "Tuh!" dedi; Himmet Rıza, zarı atan elini öptü ve iki mars bir oyunla partiyi kazandı.

Başmuavin Nadir hemen ortaya atıldı:

– Müdür beyciğim, benimle de bir parti oynar mısınız? dedi.

Bile bile yenileceği bu "ciğim"li konuşmasından belliydi.

Numan Halit, Ali Metin'in ayağına basıp fısladı:

– Seninki daha fazla dayanamadı.

Ali Metin:

– Boşuna, dedi, bu yıl bize ekmek yok. Adamın öfkesini başkaları yatıştırıyor.

Saat beş buçuğa doğru kahvenin kapısı sık sık açılmaya başladı; daireden çıkan memurlar birer ikişer geliyorlardı. Bunlar, müdürün "biz aydınlar" dediği kimselerdi:

Bu, icra memuru Burhan beydir; tapu müdürüyle canciğer dosttur; bütün şehri avucunun içi gibi bilir; kimin kaç evi, kaç dönüm tarlası, ne kadar bağı, ne kadar geliri olduğunu öğrenmek isteyen ondan sorsun.

Bu, tapu müdürü İhsan beydir; daireden çıkınca icra memuruna uğrar, kahveye birlikte gelirler; tavlada üstüne yoktur, bütün kapıları ezbere bilir, "herkes mesleğine göre oyun seçmelidir" diye salık verir.

Bu, evlenme memuru Selami Efendidir; kimin kiminle akraba olduğunu, gelinin ne kadar çeyiz getirdiğini, damadın geline kaç beşibiryerde taktığını ondan sor.

Bu, nüfus müdürü Yahya beydir; kışın bol yoğurtlu su mantısına, patlıcan zamanı "pehli" yemeğine bayılır; hiçbir ölüm haberi onun iştahını kapayamaz.

Bu ufak tefek adam sorgu yargıcıdır; kahveye bedavadan gazete okumaya gelir, bütün İstanbul gazetelerini bir bir elden geçirir, hepsinin önce şehir ve memleket haberleri sütunlarına bakar; kim kimi yaralamış, hangi şoför adam çiğnemiş, kaç kişi zimmetine para geçir-

miş, hepsini öğrenir, öbür haberlerin yüzüne bile bakmadan çıkar gider; her zaman kalın bir baston taşır; bütün insanların günün birinde eline düşebileceğini düşünerek herkesin kendisine aşırı saygı göstermesini bekler.

Bu, eczacı Nâzım beydir; memurların daireden çıkma zamanında eczaneyi kalfaya bırakıp prafa oynamak için kahveye gelir; yıllardan beri özel bir kuvvet macunu bulmaya çalışır, onu bulduğu zaman birdenbire zengin olacağına inanır.

Kahve gittikçe doluyordu. Millî Eğitim müdürü gelince lise müdürü kalktı, yer gösterdi; biraz şurdan burdan konuşulduktan sonra:

– Bugün canım altmışaltı oynamak istiyor ama bunlardan hayır yok; deminden beri sizi bekliyorum, dedi.

Millî Eğitim müdürü güldü.

– Dünden beri çalıştınız mı bari?

– Gelin bakalım, bir deneyelim.

– Hakkı Ağa, kâğıt getir.

Süleyman hemen anladı: Millî Eğitim müdürü altmışaltı meraklısı idi, lise müdürü ise tavlayı sevdiği halde, ona karşı, kâğıt oynamaktan hoşlanıyor görünüyordu.

Oyun başladı. Lise müdürü ara sıra yanlış oynuyor, seyredenlere göz kırparak, "bile bile yenildiğini" anlatmak istiyordu. Süleyman gülümsedi; insan memur olunca, demek ki...

Hava kararmaya başlayınca kahve yavaş yavaş boşaldı. Bu boşluk bir iki saat sürer, yemekten sonra yine hıncahınç dolar, yine tavla, altmışaltı, piket, domino, aznif derken vakit geceyarısını bulur, kahve ancak saat birden sonra kapanabilirdi.

Bekâr öğretmenler akşam yemeklerini Şükrü'nün lokantasında yerlerdi. Bu, Süleyman'ın o sabah otel penceresinden gördüğü dış kalenin bir kovuğu içine kurulmuş, dar, uzun, her yanı taş, hafif rutubetli, yarı lokanta yarı mağara gibi bir yerdi; mağaradan farkı, kapısının geniş ve camekânlı, tabanının çimento ile sıvalı olmasıydı.

Masalar karşılıklı iki duvar boyunca sıralanmıştı; Süleyman'la

arkadaşları kapıya yakın iki masayı birleştirip oturdular. Masaların üstüne örtü yerine ambalaj kâğıtları serilmiş, uçları kalkmasın diye de hepsinin yanları raptiye ile tutturulmuştu. Yeni alındıkları zaman beyaz oldukları anlaşılan tabaklar, kullanıla kullanıla hafiften sarı bir renk bağlamıştı. Düpedüz demirden yapılmış çatal ve kaşıkların yaldıza benzer kaplaması çatal dişlerinin uçlarında ve kaşıkların kenarlarında kavlamış, meydana çıkan demirler ıslana ıslana paslanmıştı.

Şükrü'nün lokantasında gündüzleri yemekler yenir; akşamları ise hem yemek yenir, hem de içki içilirdi. O akşam Süleyman'ın şerefine bol meze ısmarladılar, iki şişe "Klüp" rakısı açıldı. Süleyman içkiye alışık değildi, hele rakıyı o güne kadar ağzına bile koymamıştı; "Beni bağışlayın, kullanmam..." filan dedi ise de dinleyen kim? Numan Halit şaştı:

– Kullanmaz mısınız? Ya nasıl vakit geçireceksiniz? Her gün üç buçukta okuldan çıkacaksınız, gece saat on bire kadar ne yapacaksınız? Kitap deseniz, buraya kitap gelmez; gazete deseniz, günün birinde artık İstanbul'da olup bitenler artık sizi ilgilendirmez olur, orayla bağlantınız o kadar azalır ki her haber yabancı gelmeye başlar. Sinema deseniz sinema yok, tiyatro yok, bar yok, doğru dürüst kerhane bile yok... Evli olsanız anlarım; akşamları işten çıkınca eve gider, saksıdaki çiçekleri sular, bahçedeki ağacın dibini çapalar, karınızla kavga eder, çocuklarınızı derse çalıştırırsınız. Ama bekârsınız; her gün saat üç buçuktan sonra, hele dersiniz olmadığı gün sabahtan akşama kadar, elinizde kalan zamanı nasıl koruyacaksınız? Bu bir gün, iki gün olsa kolay. Ama bir yıl, üç yıl, beş yıl, her gün saat üç buçuktan sonra ne yapabilirsiniz? Mecbursunuz kahveye gidip tavla oynamaya, lokantaya gelip kahve içmeye, saat on bir oldu mu da zıbarıp yatmaya... Burada yeniden hayat yaşanmaz, işte böyle masa başında oturup geçmişteki hayat anlatılır, geçmiş zaman tekrar tekrar yaşanır, ömür aynı noktaya sürtüle sürtüle yıpratılır; biraz oyun, biraz içki, biraz hikâye, zaman zorla doldurulur... Öyleyse haydi bakalım, şerefe! Bizim sözlükte "içmem" diye bir sözcük yok.

Kadehler bir anda ağızlara döküldü, Süleyman yalnız bir yudum

aldı, "acılığı neyse ne ama, kokusunun kötü" geldiğini söyledi; gülüştüler, "İkinci kadehten sonra alışırsınız," dediler ve kendi hayatlarını örnek göstererek ispat etmeye çalıştılar ki, yeryüzünde insanoğlunun alışamayacağı hiçbir şey yoktur.

Himmet Rıza:

– Kıymetli başmuavinimiz bu akşam gecikti, dedi.

Numan Halit bıyık altından güldü.

– Müdür beyciğine bir kere daha yenilmeye uğraşıyordur.

Ali Metin üçüncü kadehi doldurdu:

– Biz insanlar, dedi, gülünç varlıklarız; zavallı, küçük, aciz... Bulunduğumuz yerden bir karış yükselmek için didinir dururuz. Kimisi bir müdür sandalyesi için didinir, kimisi bir umum müdür sandalyesi için, kimisi... Kimisi bütün dünyayı ele geçirmeye uğraşır. Oysa dünya dediğin de ne? Küçücük bir yuvarlak. Ya onun içindeki insan? Bir zerre bile değil. Böyle olduğu halde, daha küçülmek için elimizden geleni yapıyoruz. Baremde otuz liradan otuz beş liraya geçebilmek için bütün bir yıl müdüre eyvallah demek, içki sofralarında kadehine rakı koymak, yolda bir ayak boyu sol gerisinde yürümek, her akşam tavlada bile bile yenilmek... Bütün bu sonsuz küçülmelerden sonra ele geçen şey nedir? Beş lira.

Ali Metin kadehini bir yudumda boşaltı. Numan Halit gülümsüyordu; arkadaşındaki bu ateşin sebebini anlamıştı:

– Başmuavin Nadir bu akşam teselli partisini sana bırakmadı diye içerlemişsin.

– Evet, içerledim, içerlediğim için de kendi kendime içerliyorum. Ya ötekinin, o müdür denen adamın bizden bunu beklemesine ne buyurulur? Bir altındakine karşı büyüklenme, bir üstündekine karşı küçülme. Tuh!.. Kimi zaman düşünürüm, "Acaba karıncalar da bizim gibi midir?" diye. Onların da birbirleriyle çarpıştıklarını düşünün. Karıncada kin, karıncada dalkavukluk, karıncada kendini beğenmişlik, karıncada her şeye sahip olmak isteği, karıncada mevki hırsı... Ne kadar gülünç değil mi? Evrenin büyüklüğü yanında biz de işte bu

karıncalar gibiyiz; hatta onlardan daha küçük, daha zavallı, daha gülünç... İstemiyorum şu beş lira farkı, lanet olsun!..

Himmet Rıza:

– Yahu sen matematik öğretmeni değil, felsefe öğretmeni olmalıymışsın. Kararnamen yanlış çıkmış. Haydi bakalım, doldur kadehini. Hah şöyle! Yeni arkadaşların gözünü korkutacağına, şurada uslu uslu oturup rakıcığını içsen daha iyi edersin. Haydi hep birlikte, Süleyman beyin şerefine! Hey gözünü sevdiğim! Şu Klüp rakısının üstüne de yoktur hani!

Bu sırada kapı açıldı. Numan Halit:

– Hah, dedi, işte Basri Bulut! Senin hakkından ancak o gelir.

Basri Bulut'ta göze ilk çarpan şey, boyunun aşırı uzun olmasıydı. Sırtı hafif kamburlaşmıştı. Kendisine felsefeyle uğraşan bir adam hali vermek için uzattığı kapkara saçları şapkasının kenarlarından taşıyor, ceketinin yakasına kadar dökülüyordu; onları günde birkaç kez arkaya doğru özenle tarıyordu ama, yılda bir kez bile yıkadığı şüpheliydi. Arkasını kapıya dönüp oturdu. Bacakları masanın altına zor sığıyordu. Himmet Rıza, Basri'yi Süleyman'a tanıttı:

– Efendim, bu zat meşhuuur Basri Bulut'tur. Çok az içtiğinden ötürü kendisine "Bulut" lakabı takılmıştır.

Basri Bulut, Süleyman'a; "Hoş geldin!" dedi. Herkesle senli benli konuşmak özelliklerinden biridir.

– Geldiğini öğle üzeri duydum ama, görüşmek için acele etmedim; nasıl olsa akşama rakı masasında buluşuruz, dedim.

Süleyman, tanıştığından memnun olduğunu söyledi, sonra da ne dersi okuttuğunu sordu.

Basri Bulut önündeki su bardağını ağzına kadar rakı ile doldururken:

– Ne yazık ki felsefe okutmuyorum, dedi; onu bir eşeğe okutturuyorlar, bana da resim dersi verdiriyorlar.

Süleyman yanındakilere baktı, hepsi gülümsüyordu, yalnız Basri Bulut gülmüyordu, o alabildiğine ciddiydi. Delikanlı dikkat etti: yağ-

lı bir saç demetinin çerçevelediği bu esmer yüzde hiçbir gülme çizgisi yoktu. İki kara göz, büyük bir burun, kuvvetli bir çene. "Eğer gülse nereleri kırışabilir?" diye araştırdı, buna uygun düşebilecek hiçbir çizgi bulamadı. Gülmek denen şey onun yüzüne yaklaştığı zaman, herhalde, üflenen bin mum gibi birdenbire sönüyor ve bu yüz her zaman böyle karanlık ve çizgisiz kalıyordu.

Basri Bulut, su katılmamış rakı ile doldurduğu bardağının dörtte birini bir solukta içti. Süleyman dehşet içinde kaldı, fakat resim öğretmeni sakindi, günlük hayatını yaşıyordu; çatalını salata tabağına uzattı, bir domates dilimi aldı. Eli titriyordu. Süleyman, onun bu titrek elle nasıl çizgi çizdiğini, resim dersi verebildiğini düşündü.

Numan Halit sordu:

– Basri'ciğim, bugün yalnızsın. Seninki nerede?

Basri Bulut, aynı durgun yüzle cevap verdi:

– Bu sabah karısından mektup aldı. Yine efkârlandı. Her şeyi yüzüstü bırakıp çıktı gitti. "Ömer, dedim, delilik etme; gel bitirelim şu sayfanın çevirisini." Dinlemedi. Kim bilir nereye gitti. Akşama kadar aç acına yine dere tepe dolaşmıştır. Aptal. Karısını Jean-Jacques Rousseau'dan daha çok seviyor. Toplum Sözleşmesi'ni okuyorduk. Bir nokta üzerinde epey konuştuktu. Ne diyordu bakayım? Şimdi ezbere söyleyemeyeceğim.

Cebinden sarı kapaklı Fransızca bir kitap çıkardı; sayfaları karıştırdı, "Yahu, onu, bir kâğıda yazmıştım," dedi, ceplerini araştırdı; Süleyman kâğıdın bulunmasını beklerken bir yandan da gözucuyla kitaba bakıyordu. Meze tabağının yanında açık duran kitabın karşılıklı iki sayfasında her sözcüğün Türkçesi, üstüne kurşun kalemle yazılmış, satır aralarında beyaz hiçbir yer kalmamıştı.

Kâğıt bulunmuştu. Basri Bulut okudu:

– "İçimizden her biri, varlığını, bütün kuvvetini, ortaklaşa, genel yönetimin buyruğuna verir ve biz, her ortağı bütünün bölünmez bir parçası sayarız." Daha aşağıda şöyle diyordu: "Bizi topluma bağlayan taahhütler, sırf karşılıklı oldukları içindir ki, zorunludurlar." Ömer,

bu sırada karısından gelen mektubu okuyunca, elini önümüzde açık duran sayfanın üstüne koydu: "Basri, dedi, ben toplumla yaptığım sözleşmeden vazgeçmek istiyorum." Bunun kolay olmadığını söyledim. Bağırdı, çağırdı. Sonra odadan çıkıp gitti. Yine akşama kadar kırlarda dolaşmıştır.

Süleyman sordu:

– Mektupta ne yazılıymış?

– Sahi, sen işi bilmezsin. Karısı İncesu'da ilkokul öğretmenliği yapıyor. Dört yıldır birbirlerinden ayrı yaşıyorlar. Bir türlü ikisini aynı yere tayin etmediler. Bu sene kadını buraya, merkeze vereceklerini vaat etmişlerdi, fakat onun yerine başkasını göndermişler, hatırlı bir tanıdığı varmış da... Ömer bunu öğrenince müthiş kızdı. Bütün hıncını Rousseau'dan almaya kalkıştı. Onunla alay eden bir hali vardı. "Hani, toplum sözleşmesi doğanın insanlar arasına koyduğu eşitsizlik yerine, manevi ve meşru bir eşitlik koyardı? Hani insanlar kuvvetçe, zekâca eşit olmasalar da, anlaşma ve hak yoluyla eşit olurlardı? Yalan! Yalan! Yalancının biri bu herif. Artık hiç kimseye inanmıyorum!" diye bağırarak kapıya doğru yürüdü. "Yahu, dedim, dur hele! Baksana, adam onun cevabını da vermiş." Ama dinleyen kim?.. Kapıyı vurduğu gibi çıkıp gitti. Haydi uğurlar olsun!.. Ben Rousseau'mdan memnunum...

Kitabı dikkatle kapayıp cebine koydu, sonra bardaktaki su katılmamış rakının dörtte birini daha ağzına boşalttı.

Lokanta gittikçe doluyordu. Hemen hemen her masanın üstünde bir şişe. Basri Bulut çevresine şöyle bir bakındı:

– Ah! dedi, bütün bu şişeleri bana verseler de, hepsini bir günde içsem.

Gülüştüler. Bu sırada kapı açıldı:

– İşte, dediler, seninki geldi.

Ömer Fethi dedikleri bu idi. Kısa ve kalın bir vücut, ufak bir kafa, bütün şakakları ve alnın üçte ikisini kaplayan sık ve sert saçlar, saçlarla kaşların kıl kalabalığı arasında sıkışıp kalmış daracık bir alın.

Gömleğin üstten iki düğmesi çözülmüş. Köprücük kemiklerine kadar bütün göğsü bir keçe gibi kapladığı anlaşılan kıllar, açık yerlerden dışarıya doğru fışkırmış. Sarı potinleri yarı yere kadar çamur içinde. Geldi, Numan Halit'le Himmet Rıza'nın arasına, Basri Bulut'un karşısına oturdu. Gözlüklerinin camları tozlanmış. Yüzü de toz içinde. Şakaklarından çenesine doğru süzülen terler yanaklarının üstünde yol yol iz bırakmış. Saatlerce kırlarda dolaştığı her halinden belli. Basri Bulut sordu:

– Nerede idin?

– Dolaştım. Önce Karadere bağlarına kadar gittim, oradan Alidağı'nın eteklerini geçip Talas'a, oradan da bilmiyorum nerelere gittim. İnsan şehir dışında kendisini özgür görüyor. Gök, yer ve bitki. Yürü yürüyebildiğin kadar. Tek başına kırlara dalmak ne güzel şey. Ama akşam olunca...

– Canın rakı istedi değil mi? Öyleyse yeniden doğaya nasıl dönebilirsin? Doğada rakı yok, yalnız su var. Rousseau doğru söylemiş: "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur." Rakı bu zincirlerin en kalınıdır.

– Doğru. Ama Rousseau'nun bütün gevezelikleri benim derdime çare bulamıyor, oysa şişenin içinde sessiz sedasız duran rakı daha çok işime yarıyor. Hiç değilse, kısa bir zaman için de olsa, kendimi avutuyorum.

– Alçalmadan, ya da günah sayılmayacak kadar az alçalarak yaşamaya çalışıyorsun da ondan böyle oluyor; hele bir alçalmayı göze al, bak o zaman dert diye bir şey kalır mı? Ömrümüzün yarıdan çoğunu harcadık, fakat hâlâ yaşamak sanatını öğrenemedik. Hayat kumaşını bir türlü vücudumuza göre biçemedik, iğreti elbise gibi üstümüzden dökülüyor, onu bir an olsun rahat rahat kullanamıyoruz. Hayatı kullanamayınca da içki kullanıyoruz. Ben karımın asık suratını görmek istemediğim için içiyorum, sense karını göremediğin için içiyorsun, bunlar yapacak başka işleri olmadığı için içiyorlar, bir kısmı da eğlenmek için içiyor; sözün kısası, Türkiye'nin üstünden sel gibi rakı akıyor. En ücra bir köy bakkalında tuz bulamadığınız günler olabilir,

ama her zaman rakı bulabilirsiniz. Burun kanatlarınızı açıp koklayın, gökyüzüne doğru dalga dalga yükselen şey su buharı değil, anason kokusudur. Haydi Ömer, doldur bardağını! Ağzına kadar, ağzına kadar! Hah şöyle!

– Şerefinize beyler!..

Süleyman elinden geldiği kadar oyalandığı halde, yine üç kadeh içmek zorunda kalmıştı; sonra, birkaç saatten beri genzini dolduran alkol kokusu... Başında hafiften bir dönme başlamıştı! Himmet Rıza'nın kulağına eğilip:

– Artık gidebilir miyiz? Yatmak istiyorum, dedi.

Himmet Rıza yeni arkadaşının yüzüne halden anlayan gözlerle baktı, bıyık altından gülümseyerek:

– Elbette, elbette, diye cevap verdi, zaten vakit epey ilerledi.

Hesabı görüp çıktılar. Basri Bulut'la Ömer Fethi masada baş başa kaldılar.

Serin hava Süleyman'ın hoşuna gitti, üst üste birkaç kez nefes aldı. Yolda Numan Halit:

– İşte, dedi, burada okumaya çalışan tek adam bu Basri Bulut'tur. O da Rousseau delisidir, başka şey okumaz. Hoş, onu da anlayacak halde değil ya. Çevrilmişi yok ki rahat rahat okusun; eline Fransızcasını alır, fakat anlayacak kadar da Fransızca bilmez. Oturur sabahtan akşama kadar usanmadan sözlük karıştırır, her sayfadaki bütün sözcüklerin anlamlarını kurşun kalemle üstlerine yazar, sonra cümlelerden kendine göre birtakım anlamlar çıkarır. Neyse ki, Fransızca öğretmeni Ömer Fethi'yi yakalıyor da, her gün birkaç sayfa ona çevirtiyor. Ömer de başka bir âlem. On-on beş günde bir karısından mektup alır, o günler işte böyle kırlara çıkar, akşamı her zamankinden daha çok içer, yatınca başını yorganın altına sokar, gece sabaha kadar hıçkırır. Bir iki saat sonra göreceksiniz ya. Bu gece yine uyku haram olacak.

Bekâr öğretmenler dışarıda, ortaokulun bahçesine bitişik iki katlı, ayrı bir yapıda yatıyorlardı; alt katta hela, kömürlük, odunluk vardı,

üstteki üç odadan ikisine gereksiz eşya doldurulmuş, biri de öğretmenlere ayrılmıştı. Dışarıdan baktılar, odanın lambası yanıyordu. Ali Metin:

– Zühtü ders çalışıyor, dedi.

– Zühtü kim?

– Felsefe öğretmeni.

– Çok mu çalışkandır?

Güldüler. Ali Metin adamın geçmişini kısaca anlattı:

– Çocukluğunda bir süre medreseye gitmiş, sonra İmam ve Hatip Mektebi'ne girmiş, orayı bitirince İlahiyat Fakültesi'ne yazılmış, fakat İlahiyat Fakültesi kapatılınca öbür arkadaşları gibi bu da, lisede okumadıkları halde, kendilerine tanınan haktan yararlanarak felsefeye geçmiş. Kim bilir? Yarıda bıraktığı öbür dünya bilimine en yakın bilim diye felsefeyi bulmuşlar zahir! Bugün de hâlâ felsefeyi ahiret bilgisi zanneder. Müspet bilimi küçümser, çocukluğundan beri en basit bir müspet bilim eğitimi görmemiştir. Daha fazla tasvir etmeyeceğim, şimdi göreceksiniz.

Sokak kapısını açıp toprak tabanlı, karanlık bir koridora girdiler. Süleyman'ın burnuna keskin bir amonyak kokusu çarptı.

– Abdesthane burada, sokak kapısının bitişiğindedir, dediler, eğer gerekirse...

Koridorun sonunda sağa sapıp basamakları oynayan tahta bir merdivenden gürültüsüz çıktılar. İçerden Zühtü'nün sesi geliyordu:

– Bütün canlılar ölümlüdür, insan da canlıdır, öyleyse insan da ölümlüdür.

Kapıyı usulca açtılar. Ta karşıda, pencere yanındaki bir yatağın içinde diz üstü oturan, başı takkeli bir adam, camilerde Kur'an ezberleyen hafızlar gibi hiç durmadan öne arkaya sallanıyor, bir yandan da "bütün canlılar ölümlüdür, insan da canlıdır, öyleyse insan da ölümlüdür," diye söyleniyordu.

Kapının ağzında hep birden seslendiler:

– Yeter, hafız, yeter!

Zühtü birdenbire sustu, kapıya yığılanları şöyle bir gözden geçirdi, sonra ağzının içinde dişleri göründü, bu herhalde gülmekti.

– Yine içtiniz mi?

Himmet Rıza gitti, Zühtü'nün yatağına oturdu.

– Ulan, dedi, yarın sabaha kadar nasıl olsa unutacaksın. Bir kere uyudun muydu, tamam! Sabahleyin kafanın içi tertemiz. Bırak be! Ne diye boş yere uğraşıyorsun?

Zühtü öfkeyle baktı:

– Kim demiş?

– Ben diyorum. Kim diyecek?..

– Öyleyse haltediyorsun.

– Bak hele! Neydi o demin ezberlediğin? Mantık mı? Yarın sabah uyanır uyanmaz soracağım sana, bakalım bilecek misin?

Zühtü'nün gözleri korkuyla açıldı:

– Fakat bu şakalıktan çıkıyor.

– Ne şakası be? Ben ciddi konuşuyorum. Eğer istersen şimdi sorayım. Kapat şu kitabı, söyle bakalım demin ezberlediğini.

Zühtü cevap vermedi. Himmet Rıza:

– Peki, dedi, ben bir örnek vereyim de, doğru mu yanlış mı, sen ispat et: Hayvan dört ayaklıdır, insan da hayvandır, öyleyse insan dört ayaklıdır.

Zühtü zaferle bağırdı:

– Yanlış!

– Bravo! Bildin. Bravo!

Hem söylüyor, hem alkışlıyordu. Ötekiler de onunla birlikte; "Bravo!" diye bağırıp alkışlamaya başladılar.

Zühtü'nün tekrar dişleri göründü. Halinden memnundu.

Himmet Rıza birdenbire sordu:

– Peki, niçin yanlış? İspat et bakalım yanlış olduğunu.

Zühtü'nün dudakları yavaş yavaş kapandı, dişler ağzın karanlığı içinde kayboldu, gözler yeniden kaygılı bir hal aldı.

– Yanlış.

– Elbette yanlış. Ama niçin yanlış.

– Yanlış olduğu için.

Himmet Rıza kalktı, bir elçabukluğu ile Zühtü'nün takkesini kaptı, açıkta kalan dazlak kafayı arkadaşlarına gösterip en ciddi sesiyle:

– Beyler, dedi, ölümünden sonra mumyasını yaptırıp bu kelleyi müzede saklayabilirsiniz.

Sonra takkeyi adamın tepesine bırakıp başka bir şey söylemeden kendi yatağına gitti. Zühtü öfkeyle arkasını dönüp yorganı kafasına çekti.

Herkes soyundu, yatağına girdi, ışık söndürüldü, konuşma kesildi. Süleyman yabancı bir yerde, yabancı insanlarla ilk kez bir arada yatıyordu. Yeni çevrenin uyandırdığı merakla dikkati toplandığı için uyku tutmuyor, karanlığın içinde gözlerini açıp kapıyordu. Kör olmadığını bilmek, fakat baktığı halde hiçbir şey görmemek, Süleyman'a, kafası olduğu halde düşünemeyen, kalbi ve sinirleri olduğu halde hissedemeyen insanları düşündürdü; onlara kızmak değil, acımak gerektiğini anladı. Yatak komşuları uyumuştu. Onların soluk alışlarını dinledi, hepsinden başka başka sesler çıkıyordu. Düşünceyle ilişiği kesilen insanın eriştiği rahatlığa imrendi; insanı rahatsız eden şeyin, onu insan yapan düşünce olduğuna şaştı. Hepsinin bir bir üzerine eğilip ayrı ayrı yüzlerini incelemek hevesine kapıldı; fakat kıvılcım gibi oynak zekâlı Himmet Rıza ile zavallı Zühtü'yü uykuda birbirine benzer görmekten ürktü. Yorganına daha sıkı sarındı, zihnini başka şeylerle oyalamaya çalıştı, dikkati yavaş yavaş dağıldı, bir zaman sonra da uyuya kaldı.

Gece saat bir buçuk iki sularında oda kapısı büyük bir gürültüyle açıldı. İçerdekiler uyku arasında birdenbire sıçrayıp yataklarının ortasında oturdular ve hemen hep birden bağırdılar:

– Ne oluyor?

– Ne var?

Kapıda biri çok uzun, öbürü kısa ve kalın iki hayal duruyordu. Elektrik yakıldı, hayaller aydınlandı: Basri Bulut'la Ömer Fethi. İki ahbap kol kola ilerledi, daha doğrusu, Basri Bulut, ayakları dolaşan dostunu kolundan yakalamış, yatağına doğru sürüklüyordu. Ömer Fethi bir yandan söyleniyordu:

– Bütün tutsaklıklardan nefret ediyorum. Tutma beni, istemiyorum.

Oysa bıraksa, olduğu yere yığılacaktı. Yatağının üstüne çöktü. Basri Bulut, önünde eğildi, kunduralarını çözmek istedi, yapamadı, kalktı, odadakilere:

– Soyun şunu, dedi, beceremeyeceğim.

Zühtü'den başka hepsi Ömer'in başına toplandı, kimisi ceketinin kolunu çekiştiriyor, kimisi pantolonunu çözüyor, kimisi ayağından pabuçlarını çıkarmaya çalışıyordu. Ömer'se habire söyleniyordu:

–Rousseau'nun hakkı var: "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur." Bırakın beni, ben sizin tutsağınız değilim, canım nasıl isterse öyle yatarım. (Bu sırada, kapıdan çıkmak üzere olan Basri Bulut'un arkasından seslendi) Basri!

– Söyle.

–Şimdi notere kadar git, de ki: "Ömer Fethi seni çağırıyor; toplumla olan sözleşmesini bozacakmış," de. Rıfat bey iyi adamdır, gelir; hem akıllıdır da... Prafada üstüne yoktur; halden anlar, istediğimi yapar o benim.

– Haydi, haydi! Dünyaya noter senediyle gelmiş gibi konuşma.

– "Bizi topluma bağlayan taahhütler, sırf karşılıklı oldukları içindir ki, zorunludurlar." Öyle demiyor muydu senin Rousseau'n? Ya ben karşılık görmüyorsam?.. Öyleyse bozarım sözleşmeyi. Haydi git, noteri gönder bana!

Basri Bulut:

– Peki, peki! Hele sen yat! diyerek çıktı.

Numan Halit'le Himmet Rıza, Ömer Fethi'yi yatırıp üstünü örttüler. Himmet Rıza, yatağın ortasında namaz kılar gibi dizleri üstünde oturup bütün bu olan bitenleri ibretle seyreden Zühtü'ye:

– Ulan, neye orada tünedin de, hiç yardıma gelmedin? dedi.

– Benim sarhoşlarla uğraşacak vaktim yok.

Himmet Rıza bıyıkaltından güldüğü halde ciddi olmaya çalışan bir sesle:

– Mantık kitabını ezberlemekten vakit kalmıyor ki!.. Peki. Uyudun, uyandın, aradan birkaç saat geçti. Şimdi söyle bakalım, ezberlediğin şey ne idi?

– Seni ilgilendirmez.

– Unuttun değil mi? Öyleyse ben hatırlatayım sana.

– Memnun olurum.

Himmet Rıza, elini elektrik düğmesinin üstüne koydu, konuştu:

– Bütün insanlar hayvandır, Zühtü de insandır, öyleyse Zühtü de hayvandır. (Lambayı söndürdü). Haydi şimdi yat da uyu. Sabahleyin yine soracağım; eğer bu misali de unutursan yuh sana!

Herkes yeniden yatağına girdi.

Süleyman'ın tam içi geçmek üzereyken, kulağına garip bir ses gelmeye başladı. Gözlerini açıp karanlığı dinledi. "Uuu! Uuu! Uuu!" diye bir ses. Kış günü ayazda kalmış bir köpek yavrusunun ince ince ulumasını andırıyordu. Yüzünü sesin geldiği yöne doğru döndürdü; yanındaki yatakta yatan Himmet Rıza'nın karanlıkta parlayan gözleriyle karşılaştı. Yavaşça konuştular:

– Süleyman bey.

– Efendim?

– Ne olduğunu tahmin edersiniz?

– Anlayamadım. Acı bir şey. İnsanın içine dokunuyor.

– Ömer başını yorganın altına soktu, ağlıyor. Yolda söylemiştik ya!

Sabaha kadar böyle sürer.

– Dayanılır gibi değil. Ne yapacağız?

– Alışırsınız. Sık sık olmaz. On beş yirmi günde bir... Karısından mektup geldikçe.

– Alışacağa benzemiyorum. Tam da benim geldiğim gece. Ne tesadüf.

– Gözlerinizi kapayın. Başka şeyler düşünmeye çalışın.

Süleyman arkasını döndü, "Kayseri'de ikinci gecem" diye düşündü. Sonra annesini hatırladı. "Şimdi o da yatmıştır herhalde. Uyumuş mudur acaba? Yoksa böyle, karanlığın içinde, gözleri açık, bakıyor mudur? Biraz ilerisinde var olduğunu bildiği, fakat görmediği duvara doğru bakmak ve düşünmek. Şimdilik burada iyi kötü yatacak bir yer buldum. Annemi getirmesem belki daha iyi olur. Ayrı bir ev kiralamak, İstanbul'dan eşya taşımak filan dünyanın masrafı. Alacağım paranın üçte ikisini ona göndersem geri kalanı bana yeter mi acaba? Yatmak için para verecek değilim. Biraz boğaz. Eğer yetmezse okul tabldotundan yerim. Daha ucuza gelir herhalde. O rahat etsin de... Ben nasıl olsa geçinirim. Eğer varsa, ek ders alırım. Daha olmazsa... Ne bileyim ben?.. Hele bir yerleşelim de... Üst tarafını sonra düşünürüm... Dünyada her şeyin bir üst tarafı, bir alt tarafı oluyor... Üst tarafı..."

Derken uyuyakalmıştı.

III

İLK DERS

Şiirin orta hallisi ya da kötüsü için kurallar, ustalıklar bir ölçü olabilir; ama iyisi, yükseği, olağanüstüsü aklın kurallarını aşar.

MONTAIGNE, Denemeler, Kitap II. Bölüm V.

İlk dersi onuncu sınıfaydı. Müdür, Süleyman'ı odaya sokup çocuklara tanıttıktan sonra çıktı. Genç adam kırk kadar öğrencinin karşısında yalnız kaldı. Birdenbire çocukluğunu, okula ilk başladığı günü hatırladı. O zamanki müdür de Süleyman'ı sınıfa sokup tanıttıktan sonra böyle çıkıp gitmişti. Arada yalnız bir fark vardı: o gün sıraya oturtulmuştu, bugün kürsüye oturması gerekiyor. Kırk çocuk, yeni öğretmenin ne yapacağını merakla bekliyor, hiçbir hareketini gözden kaçırmıyordu. Süleyman birdenbire sezdi: öyle bir meslek seçmişti ki, bundan sonraki hayatı yüzlerce, belki üç yüz, belki bin, ne kadar öğrenci varsa o kadar gözün denetimi altında geçecektir.

Şimdi çok nazik bir anda bulunuyordu: eğer kaşlarını çatsa, bundan sonra hep çatık kaşla yaşamak zorundaydı, eğer gülerse her zaman gülmesi gerekecekti, artık hiçbir zaman kızamazdı. Süleyman güleryüzle yaşamayı yeğledi. Dudakları dişlerinin üstünde hafiften gerildi, aralandı; sonra:

– Günaydın çocuklar! dedi.

Çocuklar, uzun zaman kapalı geçen havadan sonra birdenbire güneş açınca duyulan hisse benzer bir his içinde kaldılar. Yürekleri ferahlamıştı. Gülümseyebilmek için fırsat bulduklarından ötürü memnun, hep birden cevap verdiler:

– Günaydın efendim!

Süleyman gitti, kürsüsüne oturdu. Kafasını, çocukluğunda okula

ilk başladığı günkü hayalden kurtaramıyordu. Sarıklı Hoca'nın sınıfında zengin çocukları pencere yanındaki sıralara otururlardı, derste sıkıldıkça dışarıya bakmak onların hakkıydı; ötekilerin yeri ise...

Süleyman kapı tarafındaki sıralara şöyle bir baktı. Hayır. Burada öyle bir düzen yoktu. "Eşitlik düşüncesi Kayseri'ye kadar gelebilmiş" diye düşündü. Yan yana, arka arkaya oturan on altı on yedi yaşında çocuklar. Ne çocuğu? Buluğ çağından ilk gençlik yaşına geçmiş koskoca delikanlılar. Şimdi bunlar her fırsatta phalloslarına şaşkınlık ve övünçle bakıyorlardır. Ne tuhaf, insan şiir sanatından da bu yaşta zevk almaya başlar. Süleyman sordu:

– Şiir yazan var mı içinizde?

– Var efendim.

– Refik var.

– Sınıfımızın şairi.

– Çok güzel yazar.

– Kim Refik?

– İşte şurda oturuyor.

– Kemal'in arkasına saklanıyor.

– Kalksana ulan!

– Utanıyor efendim!

– Kalk bakayım, Refik.

Arka sıralarda oturan, esmer, uzun boylu, zayıf bir çocuk, kendisini ele veren arkadaşlarına yalancı bir öfkeyle şöyle bir bakarak, gerçekte ise memnun, övünçlü, kalktı. Saçlarını hafiften uzatmış, yumuşak kolalı bir yakanın altına, uçları aşağı doğru sarkan, beyaz benekli lacivert bir papyon kravat bağlamış. Süleyman sordu:

– Ne zamandan beri yazıyorsun?

– İki yıldan beri, efendim.

– Yanında var mı hiç?

Onun yerine yine arkadaşları cevap verdi:

– Var efendim var.

– Yeni yazmış bir tane.

– Dün akşam Kemal'e okumuş.

Şair çocuk, arkadaşlarına yine kızgın kızgın baktı; Süleyman:

– Oku bakayım nasıl olmuş, dedi.

Çocuk, çantasını açtı, kenarı yaldızlı bir defter çıkardı, okumaya başladı:

İnciler getirmiştim gözyaşımdan sana ben
Yıldızların altında hayalinle gezerken.

Süleyman gülmemek için kendini zor tuttu. Sonra, çocuğu kırmamaya çalışarak, hep söylenmiş şeyleri tekrarladığını, çok eski yolda yazdığını, şiirin şiir olması için sözlerin ölçek ve ayağa uydurulmasının yeterli olmadığını anlattı.

Çocuk sordu:

– Yani hangi yolda yazmalıyım efendim? Epik mi? Lirik mi? Didaktik mi? Pastoral mi?

Süleyman, "yol" sözünü o anlamda kullanmadığını söyleyince, çocuk bu sefer de:

– Ben romantizmi seviyorum efendim, dedi. Ama klasisizm ile sembolizmi de biliyorum.

– O da değil, o da değil!

– Aruzu, heceyi, serbest nazmı da öğrendim. Siz hangisiyle yazmamı salık veriyorsunuz?

Süleyman gülümsedi:

– Sadece şiir yazın, yeter.

Genç adam dersten sonra bu konu üzerinde uzun uzun düşündü. Çocukların kafasına bir sanatın sadece tarihini, tekniğini, türlerini yığmanın verdiği sonucu kendi gözleriyle görmüştü. Onlarda şiir yazmak için gereken her şey vardı, yalnız zevk yoktu; zevk denen şey de öğretilemez, sadece sezdirilebilirdi. Genç öğretmen, tutması gereken yolu anlamıştı: çocuklara kurallar değil, eserler okutacaktı.

Okuldaki kitapları görmek için kitaplığa doğru yürüdü.

IV

"YİNE JEAN-JACQUES ROUSSEAU"

Çocukluğumda ilk okuduğum o; ihtiyarlığımda son okuyacağım odur; hatta diyebilirim ki ibret dersi aldığım tek yazardır.

ROUSSEAU, Yalnız Gezerin Hayalleri, dördüncü gezi.

O gün de yine son dersten sonra kahveye gidildi, yemek zamanına kadar yine tavla, iskambil, domino oynandı. Ali Metin, müdüre üst üste iki kez yenilmek fırsatını bularak dünkü oynayamayışının acısını çıkardı. Yemeğe gitmek için kalkacakları sırada Numan Halit, arkadaşının kulağına eğilip yavaşça:

– Eh, dedi, bu akşam karıncalar üzerine nutuk dinlemekten kurtulduk demektir.

Onun cevap vermesine meydan bırakmadan Süleyman'a döndü:

– Biz bu akşam istasyon lokantasına gideceğiz, dedi; demiryollarındaki birkaç arkadaşla üç gün önce sözleştikti; eğer isterseniz birlikte gidelim, bu vesileyle onlarla da tanışmış olursunuz.

Süleyman dün gece uykusuz kaldığını, bu akşam erken yatmak istediğini söyleyerek özür diledi. Hep birlikte kalktılar, Süleyman'ı Şükrü'nün lokantasına bırakıp Numan Halit, Himmet Rıza, Ali Metin bir araba ile istasyona yollandılar.

Süleyman boş bir masaya tek başına oturdu. Bir yandan, yağ lekeleriyle yer yer beneklenmiş ve sabahtan beri kim bilir kaç kişinin elinden geçe geçe tutulmaz hale gelmiş bir listeden yiyebileceği bir şeyler seçmeye çalışıyor; bir yandan da, içine düştüğü bu çevreye nasıl uyabileceğini düşünüyordu. Onlar kendilerini oyuna ve içkiye verip zamanı pekâlâ doldurabiliyordular; oysa kendisi kahvedeki bütün gazeteleri baştan sona kadar okumuş, oynayanları bir hayli seyretmiş,

bir hayli de sokağa bakmış olduğu halde yine zamanı kolay kolay geçirememişti. Şimdi yarım saat içinde yemeğini yiyecek, sonra?.. Sonra hiç! Çalışılacak yer şöyle dursun, içkisiz ve oyunsuz oturulacak bir yer bile yoktu. Yapsa yapsa, gidip yatabilirdi; orada da uyuyuncaya kadar, budala Zühtü'nün mantık ezberlemesini dinlemeye mahkûmdu. "Sözün kısası, kötü bir yere düştüm," diye söylendi. Daha bilmiyordu ki, taşranın her yerinde memur hayatı buydu.

Bir salata, bir ıskara köftesi, bir de sütlaç ısmarladı. Bundan sonra her gün aşağı yukarı aynı şeyleri yiyecekti. Salata, ıskara köftesi, sütlaç. Şiş kebabı, muhallebi, çorba. Eğer geniş yürekli davranırsa, ara sıra sebze de yiyebilirdi ama, onun adamakıllı temizlenip temizlenmediği şüpheliydi; eti en ilkel haliyle, içine hiçbir şey karıştırılmadan, sadece ateşten geçirtip yemek en doğrusuydu.

Yemeklerin getirilmesini beklerken kapıda Basri Bulut göründü; yine saçları uzun, pantolonu ütüsüz, yüzü ciddiydi. İlerledi, hiç teklifsiz, Süleyman'ın karşısına oturdu.

– Bugün yalnız kalmışsın. Sana arkadaşlık edeyim. Nereye gittiler?

– İstasyon lokantasına.

– Hımm! Trencilerle ahbaplık edecekler. Birlikte gitmeliydin. Eğitimciliği meslek edinen insanın her sınıf halkı yakından tanıması iyi olur. –Baksana, yavrum! Garson! Bir kırk dokuzluk. –Rousseau gibi, çocuğu çevresinden ayırıp da yetiştirme olanağı bulunmadığına göre... –Sen içmiyor musun?

– Hayır.

– Pekâlâ. Ben insanları tabiatlarının dışına çıkmaya zorlamam. Ne diyordum?.. Olanak bulunmadığına göre, çevreyi şöyle bir gözden geçirmek yararlı olur. Mademki çocukları dış hayattan ayıramıyoruz, öyleyse onlara hayatı göstermeliyiz.

– Ya hayat kötü ise?

– Kötüyü gösterir, iyiyi öğretiriz. Ben felsefe hocası olsaydım, bir yandan çocukları yer yer gezdirir, bir yandan da onlara Rousseau'yu okurdum.

Süleyman güldü:

– Yalnız Rousseau'yu mu?

– Evet, yalnız Rousseau'yu. Düşünmek isteyen insan için Rousseau bir hazinedir.

– Fakat her zaman aynı adamın düşünceleri üzerine düşünmek, düşünmek değil, geviş getirmektir.

– Geviş getirmek ha? Bunu Rousseau için söylüyorsun öyle mi?

– Kim olursa olsun! Bir tek insana bağlanmak, kafayı bir tek kalıp içine sokmaktır.

– Geviş getirmek! Kalıp içine sokmak! Öyleyse sen Roussaeu'yu tanımıyorsun daha. On kişide parça parça bulacağın şeyleri onun bir kitabında bulabilirsin. İstibdadı mı anlatmak istiyorsun? Roussaeu onu çoktan anlatmış: "Zorbalık yönetimi, uyrukları mutlu etmek amacıyla yönetecek yerde, hükmetmek için onları sefil hale sokar." Özgür olmayışın sonucunu mu öğrenmek istiyorsun? Oku: "Bir ulus, sadece boyun eğeceğine söz verirse, bu hareketiyle kendisini dağıtır, ulus olmaktan çıkar." Bir tartışma konusu mu gerek? Al sana: "İnsanlık mı yüz kadar adamın malıdır, yoksa bu yüz kadar adam mı insanlığın malıdır? Bazı kimseler..."

– Yine Rousseau.

– Evet, Rousseau. Hep Rousseau. Her zaman Rousseau. Onda ne yoktur ki? Hayat, devlet, sanat, her şey, her şey...

Gittikçe coşuyor, aklında kalan cümleleri arka arkaya sıralıyordu.

Bir ara durdu, "daha söylerdim ama, ilgi duymuyorsun ki" demek ister gibi dudağını büktü, kadehini ağzına boşalttı, sonra, değişik bir sesle, Zühtü'den söz etmeye başladı. Sonunda Rousseau'dan ayrılabilmişti:

– Oysa bizim sersem Zühtü felsefe dersini sadece elindeki ders kitabına bağlar. Onun nasıl hazırlanıp nasıl ders verdiğini bilir misin?

– Nasıl hazırlandığını gördüm.

– Ders verişi de o yoldadır. Okutmak zorunda bulunduğu psikolo-

ji, felsefe, sosyoloji kitaplarını sayfa sayfa beller; sonra sınıfta gözünü tavana diker, bunları hatim indiren hafız gibi ezbere okumaya başlar ve sayfa bittikçe parmağını tükürükleyip elini sağdan sola doğru şöyle bir hareket ettirir, yani hayalinde sayfayı çevirir. Kendisi anlattığı sırada çocuklardan biri herhangi bir şey sorarsa pek kızar, çünkü, o zaman şaşırır, cümlenin alt yanını getiremez, bütün paragrafa yeniden başlar. Sözlü yoklama yaparken çocuklardan da aynı yolda ezber ister. Çocuk, kitabın bahislerini eğer kendi sözleriyle anlatırsa beğenmez; bir bakıma bunda hakkı da vardır, çocuk doğru mu, yoksa yanlış mı söyledi anlayamaz da ondan. Onun en büyük korkusu nedir bilir misin? Ders kitaplarının değişmesi. Çünkü o zaman hepsini yeni baştan ezberlemesi gerekecektir. Bu da kolay bir iş değil elbette. Kahveye çıkmaz, lokantaya gelmez, üç öğün yemeğini okul tabldotundan yer, oyun oynamaz, sigara ağzına koymaz, içki kullanmaz. Burada müdürden herkesin bir sicil alma yöntemi vardır, kimisi tavlada yenilir, kimisi rakılı ziyafet çeker, kimisi sık sık bağına bahçesine çağırır, Zühtü de öğretmenlerin ne konuştuklarını günü gününe haber verir. Onun yanında çok dikkatli olmak gerek. Cebinde küçük bir defter taşır, belleğine güvenemediği için, duyduklarını hemen yazar, sonra gidip müdüre bir bir okur.

Süleyman'ın dilinin ucuna, "Ya siz nasıl sicil alırsınız?" diye sormak geldiyse de, kendini tuttu. Bu sırada, uzak bir masada tek başına oturan Ömer Fethi gözüne ilişti. Hayretle haber verdi.

– Ömer Fethi bey burada imiş.

Basri Bulut, bunu çoktan bilen bir davranışla cevap verdi:

– Evet, görmüştüm.

– Neden yanımıza gelmiyor, yalnız oturuyor?

– Karısından mektup alınca böyle üç-dört gün topluma küser, hiç kimseyle konuşmaz, sonra yavaş yavaş yine evcilleşir.

Bütün bu konuşmalar sırasında Süleyman yemeğini bitirmiş, Basri Bulut da iki tane kırk dokuzluk içmişti.

– Kalksak mı?

– Erken değil mi?

– Uykusuzum. Yatmak istiyorum.

– Pekâlâ. Ben konuşmadan içmeyi sevmem. Sen iyi bir dinleyicisin; insan az da içse içine sindiriyorsun. Bu akşam da bu kadar olsun. Mademki gitmek istiyorsun, gidelim. –Garson! Hesabı getir, biz gidiyoruz. –Tamam mı? Haydi kalkalım. Hiç bu kadar erken kalktığımı hatırlamıyorum. –Allahaısmarladık, Şükrü Efendi! Şapkam mı? Sahi, ben onsuz edemem. Ver, ver! Benim düşüncelerimin zavallı örtüsü. – Bak dostum. Görünüşü ne kadar sakin. İnsana hiçbir şey söylemiyor. Oysa beş yıldır bunun içinde neler oldu, ne kıyametler koptu. Çeşit çeşit düşünceler, türlü türlü hayaller... Hep bunun içinde, hep, hep!..

Çıktılar. Basri Bulut önde, Süleyman biraz arkada, yola doğru giderlerken, nasıl oldu pek anlaşılamadı, Basri Bulut'un ayağı bir taşa mı takıldı, yoksa, iyi düzeltilmemiş toprakta uygunsuz bir yere bastı da burkuldu, ya da bir çukura rastladı da boşa mı gitti, karanlıkta farkına varamadılar, koca adam boylu boyunca yere yıkıldı ve boğazından hiç de insan sesine benzemeyen, çığlıkla kükreme arasında acı bir ses çıktı. Süleyman yardıma koştu ama, iş işten geçmişti; Basri Bulut yerde inliyordu. Bir ara:

– Bacağım, dedi, oynatamıyorum; kırıldı galiba.

– Bir dakika bekleyin. Ben şimdi gelirim.

Süleyman gerisin geriye koştu, lokantaya girdi. Ömer Fethi'nin masasına gitti:

– Çabuk, dedi, düştü, bacağı kırıldı.

Ömer Fethi kayıtsızca başını kaldırdı:

– Ne düştü?

– Basri bey düştü. Bacağı kırıldı diyorum.

Ömer Fethi hâlâ kendi içinden kurtulup da belleğini toparlayamamıştı. Sordu:

– Basri bey kim?

– Basri Bulut. Sizin arkadaşınız. Düştü, bacağı kırıldı.

Ömer Fethi birdenbire kendine geldi; uykudan yeni uyanmış gibi bir hali vardı:

– Ne? Basri Bulut mu? Düştü mü? Nerde? Nerde?

Hemen kalktı. İkisi birlikte sokağa fırladılar. Basri, düştüğü yerde boylu boyunca uzanmış yatıyordu. İnlememek için dişlerini sıkıyordu. Ömer Fethi bağırdı:

– Basri! Basri! Kardeşim! Neyin var?

Basri Bulut güçlükle söyleyebildi:

– Beni... hastaneye kaldırın... fena oluyorum.

Bir arabaya koyup hastaneye götürdüler.

V

EVİN İÇİ

Yalnız gitmemek daha iyi. Birisi ile birlikte olunca felaket haberi daha müphem, daha hafif gelir. Gelirken onu düşünüyordum. Yalnız gidersem hemen söylemek zorunda kalacağım. Birkaç sözcükte her şeyi öğrenecekler. Söyleyecek başka bir şeyim kalmayacak. Bir felaket haberi verirken son sözcükleri izleyen sessizlikten öyle korkarım ki. İnsanın kalbi işte o zaman parçalanır.

MAETERLINCK, Evin İçi

Nöbetçi doktor durumu tehlikeli gördü, hemen ameliyat edilmesini uygun buldu, operatöre haber gönderdi. Süleyman'la Ömer Fethi için hastayı burada bırakıp gitmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Süleyman, olan biteni karısına haber vermeyi düşündü, fakat evin nerede olduğunu bilmiyorlardı. Basri Bulut da tarif edecek halde değildi. Okulda adresinin bulunabileceğini akıl edip nöbetçi muavine koştular, kalem odasını açtırıp adresi aldılar: hiç tanımadıkları bir semtte hiç tanımadıkları bir sokak adı. Geceleyin karanlıkta ne bu semti, ne de bu sokağı bulabilirlerdi. Bekçiyi çağırıp onunla gitmeye karar verdiler. Birtakım karanlık, dar, dolambaçlı sokaklarda belki yarım saat, belki daha çok yürüdüler. Aradıkları ev, dışarıya doğru kamburlaşmış bir bahçe duvarının arkasında idi. İşittirebilmek için kapıyı epey çaldılar; neden sonra, duvarın arkasından, çekingen bir kadın sesi geldi:

– Kim o?

Bekçi cevap verdi:

– Aç, aç! Ben bekçiyim. Öğretmen beyler seni arıyor.

Kapı açıldı, bekçi burada işinin bittiğini anlayıp gitti. Süleyman'la Ömer Fethi içeri girdiler. Küçük bir avlu. Solda, yerden yarım metre kadar yükseltilmiş, üstü saçakla örtülü bir sete açılan iki kapı. Hepsi

bu kadar. Kadın, kocasının iki arkadaşını kapılardan birini aralayıp odaya soktu. Karşıda, geceleyin karyola, gündüzleyin sedir diye kullanıldığı anlaşılan yatak serili bir kerevet, sedirin üstünde ayaklarını aşağıya doğru sarkıtıp oturan biri on, biri altı yaşında iki kız çocuğu; dört yaşında görünen daha küçük bir kız, ablalarının arkasında, yatağın bir köşesine kıvrılmış, uyuyor. Kadın, odadaki tek iskemleyi iki misafire sundu; Ömer Fethi oturdu. Süleyman sedirin ucuna ilişti. Delikanlı, çevresine bakındı; işte toplumu düzene koymak, çocukları başka türlü yetiştirmek isteyen adamın evi; tek sandalyeli çıplak bir oda, perişan bir genç kadın, üç sefil çocuk. Yatma saati çoktan gelip geçtiği halde henüz yatmamışlar, babayı bekliyorlar; belki daha yemek de yemediler. Şimdi bunlara olup biteni anlatmak cesaretini kim gösterecek? Süleyman kendinde o kuvveti göremiyor. Ömer Fethi'ye bakıyor. Ömer Fethi, gözlerini kadından ve çocuklardan kaçırmaya çalışarak başlıyor:

– Affedersiniz, hanımefendi, diyor; buraya iyi bir haber getirmek için gelmediğimizden ötürü üzülüyoruz.

Susuyor, sonra her şeyi kesik kesik, elden geldiği kadar yumuşatmaya çalışarak anlatıyor. Kadın susuyor; her türlü felakete alışmış bir hali var; hatta ondan da ileri bir hal; dudaklarında gülümsemeye benzer bir kıvrılış görülüyor, sonra büyük kızıyla göz göze bakışıyorlar; büyük kız, annesinin gözlerine daha fazla bakamıyor, kardeşine dönüyor:

– Haydi canım, diyor, yat artık.

Ortanca kız ablasının kulağına bir şeyler söylüyor, ablası telaşlanıyor:

– Sonra, sonra; onu amcalar gidince konuşuruz.

Amcalar gitmek için kalktı; kapıdan çıkacakları sırada, Süleyman bir kâğıdın üstüne adını ve okuldaki işini yazıp kadına verdi:

– Eğer bir isteğiniz olursa, bana haber gönderin, dedi.

Çıktılar. Gördükleri manzara ile ikisi de allak bullak olmuşlardı; okula varıncaya kadar yolda hiçbir şey konuşmadılar.

Süleyman iki gün sonra kapıcıda kendi adına bırakılmış bir kâğıt buldu. Kadın görüşmek istediğini bildiriyor, eğer zahmet olmazsa eve kadar gelmesini rica ediyordu.

Süleyman hemen yola koyuldu, birtakım ara sokaklarda döndü dolaştı, fakat henüz yabancısı olduğu bir şehirde, geceleyin bir defa geçtiği, kimisi ancak iki kişinin yürüyebileceği kadar dar ve pek çoğu kıvrım kıvrım sokakları tanıyıp da aradığı evi bir türlü bulamadı. Gittiği yerlerden gerisin geriye dönüp okulda Ömer Fethi'yi gördü, birlikte yeniden yola çıktılar.

Evin sefaleti gün ışığında daha belli oluyordu. Örtüsünün rengi solmuş sedirin üstünde iki kız yan yana oturmuş; bunlardan büyüğünün adı Hale, küçüğününki Jale imiş; büyük kız dört yaşındaki en küçük kardeşini kucağına almış, oyalamaya çalışıyor, ama olanaksız! Lale adındaki bu afacan laf anlamıyor, ağlıyor; ikide birde, misafirlere duyurmamaya çalışarak, ablasına yavaş sesle: "İsterim! İsterim!" diyor. Ortanca kızın gözleri de pek kuru değil, belli ki misafirler gelmeden önce o da ağlıyormuş. Kadın:

– Aradan daha iki gün geçmeden sizi rahatsız ettiğim için affedersiniz, dedi. Hele beyefendinin de tekrar gelmek isteyeceğini hiç düşünmemiştim. Yine de haber göndermeye cesaret edemezdim, fakat... fakat...

Söyleyip söylememekte son bir tereddüt geçirdi, söyleyeceği şeyin ayıbını yalnız kendi üstüne almak istemiş olacak ki, çocuklarına:

– Haydi siz biraz mutfağa gidin, dedi.

Onlar çıkınca, konuşmasını bambaşka bir sesle sürdürdü:

– Nerelere kadar düşebileceğimi çocukların görmesini istemedim. Kendileri için nasıl bir fedakârlık yaptığımı bilmesinler. Bunda onların bir kabahati yok.. Bütün kabahat... Ne bileyim... Belki hiç kimse kabahatli değildir. Acıkan çocuğun ağlaması kabahat olur mu? Gördünüz ya, Lale ağlıyordu, Jale de siz gelince sustu. Eğer düşmemek için bir gün daha dayansam belki Hale de ağlayacaktı. Kocam evin masrafını bize bırakmaz, ara sıra bir şeyler getirir, ben onunla idare etmeye çalışırım; kendisi dışarda yer, eve yalnız geceleri, yatmak için

gelir. Fakat hastaneye gidince... Anlıyorsunuz ya... eğer "Bir isteğiniz olursa bana haber gönderin" demeseydiniz yine cesaret edemezdim. Acaba kendisini görüp de elinden bizim için bir şeyler alabilir misiniz? Vereceğini ummuyorum ya... Belki de sahiden parası yoktur, hepsiyle içmiş olabilir. Ben de gidebilirdim ama... Hastane neredeydi bilmiyorum... Sonra da... Sokağa çıkacak kılığım yok. Hale'yi göndersem, onun da ayakkabısı yok, on gündür okula gidemiyor, bir gün takunya ile gitti, almamışlar; belki hastaneye de sokmazlar. Hoş, gitsek de ne faydası var? Bize vermez ki... Kendisinden hiçbir şey istemeye gelmez, hemen kızar. Ama siz giderseniz... belki bizim için bir şeyler koparabilirsiniz. Gerçi yanında parası olduğunu ummuyorum; geceleri sızınca ceplerini karıştırırım, hiçbir şey bulamam. Ne yapar, nereye saklar, bilmem ki. Aylığını alır almaz hepsini birden mi harcar? Onu da bilmiyorum. Eğer parası yoksa o zaman ne yapacağız? Her gün bu çocukların karnını nasıl doyuracağım? Sözün kısası, karmakarışık bir iş. Siz ne düşünüyorsunuz? Niçin konuşmuyorsunuz? Bana bir akıl verebilir misiniz? Ama kupkuru akıl işe yaramaz ki. Acaba siz... Eğer Basri'den bir hayır gelmezse... Oh! Ömrümde bu kadar düşebileceğimi hiç hatırıma getirmemiştim... Ne diyordum? Rica ederim beni ayıplamayın... diyordum ki... Fakat ben bu çocukların karnını ne ile doyuracağım? Kendimi aradığım yok... Ben acıkmam... Ama bunlar acıkıyor. Konuşun... Bana bir şeyler söyleyin!

Ömer Fethi sapsarı olmuştu. Süleyman:

– Beş on dakika bekleyin, dedi.

Sokağa fırladı. Bir yandan koşuyor, bir yandan da "Alçak", diye söyleniyordu, "dünyaya bir sürü çocuk getirip hepsine Hale, Jale, Lale diye kafiyeli isimler koymakla işinin bittiğini sanıyor." Şükrü'nün lokantasına vardığı zaman nefes nefese idi. Dört gözlü büyük bir sefertasının bir gözüne sıcak bir çorba, birine et, birine sebze, birine tatlı doldurttu, koltuğunun altına da iki kilo ekmek sıkıştırdı, yine aynı hızla geldiği yere doğru koşmaya başladı. Eve vardığında, Ömer Fethi'yi büyük kızın önünde çömelmiş, üstü atkılı kara bir iskarpini çocuğun ayağına uydurmaya uğraşır buldu.

***

Buradan çıkınca Ömer Fethi doğruca hastaneye gitti. Basri Bulut tek yataklı bir odada yatıyordu. Ömer Fethi:

– Basri, dedi, cüzdanını ver bana.

– Ne yapacaksın?

– Cüzdanını ver.

– Al. Ceketimin cebinde.

Ömer cüzdanı aldı; içi boştu.

– Paran nerede?

– Param mı? Beni soymaya mı geldindi? Onun yerini hiç kimse bulamaz. Karım bile.

– Evet karın. Aç bıraktığın karın değil mi?

Basri'nin birdenbire yüzü gölgelendi:

– Ömer! dedi.

– Yüzüme ne bakıyorsun öyle? Şimdiye kadar nasıl olup da bağlanmışım sana? Bunları da mı Rousseau'dan öğrendin? Artık her şeyi açıkça görebiliyorum: sen kendi hayatını yaşamıyor, sadece bir başkasını taklit ediyorsun; oysa her hayat ayrı ayrı yaşanmaya değer. İnsanın karısı ve çocukları yanıbaşında olsun da, onları yüzüstü bıraksın... Senden nefret ediyorum, Bulut!

Basri Bulut bir sır söylüyormuş gibi yavaş bir sesle:

– Ömer, dedi, bütün param ayakkabımın içinde; onda değil, sağdakinde, sağdakinde; soyununca oraya saklarım, ne kadar sarhoş olursam olayım, oraya saklarım, önüne de çorabımı tıkarım, hiç kimse bulamaz.

Ömer Fethi ayakkabıyı uzattı:

– Al, çıkar!

Pabucun içinden bumburuşuk olmuş bir para demeti çıktı. Basri bir beşlik uzattı:

– Yeter mi?

– Hepsini ver, hepsini!

– Neden?

– Sen nasıl olsa yatıyorsun. Paraya ne ihtiyacın var? Hastanede içki de içilmez. Haydi, ver hepsini!..

– Doğru! Burada içki yasak. Doktorlar benim içki alışkanlığımı da gidermeye çalışıyorlar; hepsi de iyi sonuç alınabileceğine güveniyor; "Nasıl," diyorlar, "demek ki insan içmeden de yaşayabilirmiş." Biraz eğilip şu yatağın altına bakar mısın?

Ömer Fethi eğildi, gözleri şaşkınlıktan açık kaldı: duvar dibine boş votka şişeleri sıralanmıştı. Basri daha gizli bir sesle konuştu:

– Hademenin eline birkaç kuruş veriyorum... Anlıyorsun değil mi?.. Fakat rakı aldıramıyorum, kokusu yayılır, belli olur diye. Onun yerine burada votka içiyorum. Hiç kimsenin ruhu bile duymuyor.

Ömer Fethi paraların hepsini aldı, Basri'ye bir on liralık bıraktı; bütün bunları yaparken hiç konuşmuyor, makine gibi hareket ediyordu; işini bitirince arkasını döndü, odadan çıktı.

Süleyman durumu müdüre açtı. Basri'nin çoluk çocuğuna öğrenci yemeğinden yardım edilip edilemeyeceğini sordu; müdür, bunun yapılamayacağını, gelecek ay başka türlü bir çözüm yolu bulunabileceğini söyledi. Ay başına daha epey zaman vardı; oysa hemen bir şeyler yapmak gerekti; onun için, düşünülen çarenin ne olduğunu sormadı; müdürden şimdilik bir fayda gelmeyeceğini anlayınca, Ömer Fethi ve Himmet Rıza ile görüştü, üç arkadaş her üç öğün yemeği dışarıda yiyip okul tabldotundaki paylarını bir hademe ile her gün Basri'nin evine göndermeye karar verdiler.

VI

BİR HAYAT DENEMESİ

Kimi zaman bütün bir gün aşk için çok kısa olduğu gibi, nefret için de pek kısadır.

FIELDING, Tom Jones

Basri Bulut hastaneye yatalı iki ay olmuştu. Süleyman bir perşembe akşamı, kendisini o akşam üçüncü kez yine istasyon lokantasına götürmek isteyen arkadaşlarından ayrıldı; onların trenci dostları sık sık görüşecek kadar hoşuna gitmemişti; tek başına Şükrü'nün lokantasına girdi. Her zaman oturdukları masada Basri Bulut'u görünce şaşıp kaldı. Koştu, elini sıktı, ardı ardına bir sürü soru sordu:

– Böyle birdenbire nasıl çıktınız? İyileştiniz mi? Niçin okula uğramadınız? Evinize haber verdiniz mi, v.b, v.b.

Basri iyice sarhoştu. Karşısındaki iskemleyi eliyle işaret edip "Otur" dedi.

Süleyman oturunca anlattı:

– Bir hafta önce yatağın altındaki şişeleri gördüler; çok kızdılar; nasıl kızmasınlar ya! İçki aleyhinde konferans vere vere beni içkiden vazgeçirdiklerini, haydi onlar gibi konuşayım, "islâh ettiklerini" sanıyorlardı. Ama günün birinde yatağın altında asker gibi dizilmiş otuz kırk şişe görünce beyinlerinden vurulmuşa döndüler. Kapıya nöbetçi diktiler, içeriye hiç kimseyi bırakmadılar, tam bir hafta ağzıma bir damla içki değdirmediler, bastonla dolaşabilir hale gelince de hemen taburcu ettiler. Eğer bir hafta daha tutsalardı çıldıracaktım.

– Saat kaçta çıktınız?

– Öğleyin. Param yoktu, doğru eve gittim, karım beni görünce vurulmuşa döndü, "Ah, dedi, çıktın mı?" "Çıktım ya! Ver bakalım

paraları!" Elindekilerin hepsini aldım, geldim buraya, saat ikiden beri durmadan içiyorum. Neden sarardın? Ellerindeki beş on kuruşu aldım diye mi? Bak hele! Siz beni ne sanıyorsunuz kuzum? Öyle ufak tefek oyunlarla alt edilecek adam mıyım ben? Müdür kâtibe emretmiş, aylığımın üçte birini bana, üçte ikisini de karıma versin diye. Tabii, emir emirdir, yerine getirilir. Okulda elbette onun emri geçer, ama evde benim sözüm yürür; karıma, "Getir paraları!" derim, hepsini getirir, verir. Türlü yolsuzluğun, kötülüğün, ahlaksızlığın kum gibi kaynadığı bir kalabalığın içinde rakı ile ıslana ıslana pişmiş benim gibi herifle başa çıkılır mı hiç? Baksana yüzüme. Orada ne görüyorsun? Bir canavar değil mi? Böyle bir adamı yenmeye çalışmak boşuna emek olmaz mı? Onu yalnız kendisi cezalandırabilir, başka hiç kimse... Başka hiç... kimse! Ve ben onun cezasını vereceğim; kafasında taşıdığı... çok iyi düşüncelere rağmen ne kendisine, ne karısına, ne çocuklarına, ne çevresindekilere bir yararı dokunmayan; yararı değil, zararı dokunan bu canavarı ben cezalandıracağım, hem de çok ağır bir ceza ile...

Taşacak kadar susuz rakı ile doldurulmuş bardağı ağzına boşalttı. Süleyman bu adama kızmak mı, yoksa acımak mı gerektiğini kestiremiyordu; bu sırada Basri sordu:

– Acıma duygusunu kaybetmiş bir insana ne yapmalı?

Süleyman tereddütlü halden çıkıp kararını söyledi:

– Acımalı.

– Acımalı ha? Ya bu insan çocuklarını aç bırakıyorsa? Ya bu insan karısının nesi var nesi yok satıp içkiye veriyorsa? Anlıyorsun ya ne kadar saçma bir şey söylediğini!.. En iyisi, onu, bu işleri yapamaz hale getirmektir. Bütün duyguları aşınmış bir insan için duygularla değil, akılla karar vermelidir; nasıl ki sizler de aynı şeyi yapmaya çalıştınız, aylığımın üçte ikisini elimden alma oyununu müdüre kimin ilham ettiğini seziyorum. Ama beceremediniz. Bu senin harcın değil! Karım birçok şey anlattı: benim yokluğumda eve sık sık uğramışsın; kendi elinle yemek taşımışsın, çocuklara öteberi almışsın, kadını teselli etmişsin. Tıpkı bir aile babası gibi... Hah hah hah ha!.. Bana bak! Sana

düpedüz bir şey soracağım... Eğer hoşuna gidiyorsa... ben fedakârlık edebilirim. Çok iyi bir kalbi vardır... Mutlu edilmeye değer... Onun mutluluğu için her şeyi yapmaya hazırım.

Süleyman'ın yüzü bembeyaz oldu; karşısında oturan bu insandan birdenbire iğrenmişti.

– Hareketlerimin böyle yorumlanacağını düşünmemiştim, dedi.

Basri Bulut sustu, gözlerini önündeki bardağa dikti, bir zaman hiç kıpırdamadan öyle durdu. Sanki bütün yaşama gücünü tüketmiş, tutunduğu son ümidini dahi kaybetmiş bir adamdı da, içeceği zehrin ne biçim şey olduğuna son bir kez bakıyordu. Elini ağır ağır uzattı, bardağı aldı.

– Öyleyse başka çıkar yol yok. Dört yanım kuşatıldı. (İçti ve konuşmayı yürüttü.) Hayatında bir kere kötülük etmeye gör, arkandan ikincisi, arkandan üçüncüsü, derken çorap söküğü gibi gider. Kötülük ede ede insanın sinirlerinin uçları kütleşir, artık zamanla hiçbir şey duymaz olur. İşte ben şimdi o haldeyim. Ne yaptımsa hep bu cenabetin yüzünden yaptım. Herkesin bir şeye karşı tutkusu vardır, kiminin kadına, kiminin kumara, benim de içkiye... İnsan karısının bir tek entarisini satar mı? Ben hastaneye yatmadan bir ay önce işte onu da yaptım. Kadıncağız evin içinde bir tek sabahlıkla kalmıştı. Beni aramak için bile sokağa çıkamazdı. Eğer akıl edip de eve gitmeseydiniz hepsi açlıktan ölürdü. Şimdi sıra yatağa geldi, çünkü evin içinde yataktan başka satacak şey kalmadı; iki yataktan biri gidecek, o zaman ya çocuklar, ya biz kuru tahta üstünde kalacağız. Eğer kafamın sözünü dinlemezsem iş buraya kadar dayanacak. Söylemiştim ya, sinirlerimin ucu kütleşti, acıma duygusunu kaybettim diye; ama kafam bu yapılanları doğru bulmuyor, bütün kötülüklerin artık sona ermesini istiyor. Kafamla sinirlerim... Bu çarpışmada mutlaka birincinin üstün gelmesi gerek, yoksa yeryüzünde doğruluk, güzellik adına ne varsa mahvolur... Ne diyordum?.. Kafam... Ben onu boş yere mi omuzlarımın üstünde taşıyorum, içini süs olsun diye mi Rousseau ile dolduruyorum?..

Konuştukça daha sık içiyordu. Süleyman hiç sesini çıkarmıyor, roman kahramanlarını andıran bu adamı dikkatle dinliyordu.

– Fakat ben sağ oldukça onlar rahat edemez ki. Ölmek... Ama herkes gibi ölmek neye yarar? Öyle bir ölmeliyim ki, yıllarca acı çektirdiğim insanlara bu ölüm bir mutluluk getirsin!.. Bir memur gözlerini kapadığı vakit çoluk çocuğuna ne verirler bilir misin? Gülünç bir para. Bu, o kadar azdır ki, onunla yaşanmaz, sadece sefalet çekilir. Eksik olmasınlar, o kadarını ben de becerebiliyorum; marifet, Basri Bulut'un yapamadığı şeyi yapmakta! Fakat, aynı memur eğer görev başında ölürse, o zaman, geride kalanlara tam aylık bağlıyorlar. Şimdi bütün sorun, öleceği zaman insanın kendisini ayarlamasında. Sürüne sürüne de olsa gidip dairedeki masaya oturduktan sonra geberdin miydi, tamam! Evdekiler kurtuldu demektir. (Dili gittikçe ağırlaşıyordu.) Doktorların içkiyi yasak ettiğini biliyorsun. Kalbim zayıflamış, hiçbir keyif verici madde kullanmamalı, hafif yemeli, hızlı yürümemeli, kızmamalı, eğlenmemeli, her zaman dinginlik içinde yaşamalıymışım. Yani, senin anlayacağın, bir ağaç hayatı sürmem gerekmiş; her gün biraz hava, biraz ışık, bulunduğun yerde başını sağa sola biraz sallama... tamam! Yoksa günün birinde tıkanır kalırmışım. Ameliyat ederken bayıltmadılar bile. Düşün bir kere, hayata ne kadar çürük bir bağla tutunuyorum. Bu, denenmeye değer; insanın kendi kuvvetlerinin sınırını araştırması meraklı bir şey. Ama kimya denemeleri gibi hayat denemeleri de parayla yapılıyor, aylığın üçte biriyle bu kadar büyük bir işe girişilebilir mi? Eve gittim, ne var ne yoksa aldım elime, sonra geldim laboratuvara, başladım çalışmaya... Yüzüme öyle tiksinir gibi bakma. Gözlerine bu kadar anlamlı bakışlar iliştirmeye gerek yok; göz kapaklarını kapasan bile, ben, benden nefret ettiğini yine anlayabilirim. Ama bu kötülükten iyilik doğacak. Macchiavelli, amaçların meşruluğunun araçları meşru kıldığını söyler. Hiç sevmem o herifi; ama ara sıra, işte böyle, insanın kendisini savunmasına yarar.

– Kalkalım mı artık? Şişeniz bitmiş.

– Olur... Kalkalım... Paramız da bitti.

Çıktılar. Basri Bulut'un bacakları birbirine dolaşıyordu; Süleyman onu evine kadar götürmek zorunda kaldı.

Basri Bulut ertesi gün okula giderken yolda ağır ağır, kendini tarta

tarta yürüdü; dersi üst katta idi; merdiven başında biraz durdu, gözleriyle basamakları şöyle bir hesapladı, sonra bütün hızıyla çıkmaya başladı; üst kata vardığı zaman nefes nefeseydi; bir çaba, bir çaba daha! Kendisini sınıfa atabildi, kürsüye oturduğunda artık ciğerlerine hava girmez olmuştu, bir şey söylemek istiyormuş gibi ağzı açıldı, boğazından "hık!" diye bir ses çıktı, sonra kürsünün üzerine yığılıverdi. Çocuklar koştu, müdüre haber gitti, bir anda okul altüst oldu. Kaldırıp öğretmenler odasına taşıdılar. Yüzünün gerginliği gitmiş; çizgileri yumuşamıştı. Dudaklarında sanki alaycı bir gülümseme vardı. Süleyman onu ilk gördüğü zaman bu yüzde hiçbir gülme çizgisi bulunmadığına dikkat ettiğini ve "eğer gülse derisinin nereleri kırışabilir?" diye düşündüğünü hatırladı. Ya dün akşamki hali? Onu ömrü oldukça unutmayacak. "Ben bu canavarı cezalandıracağım, hem de çok ağır bir ceza ile" demişti. Demek ki, ağır cezadan maksat ölümdü. Zavallı Basri Bulut!.. Birtakım insanların mutlu olabilmesi için başka birtakım insanların yok olması mı gerek? İnsanlar da, kimi hayvanlar gibi, birbirlerini yiyerek mi yaşarlar? Sesi kulağında yeniden canlandı: "Öyle bir ölmeliyim ki, yıllarca acı çektirdiğim insanlara bu ölüm bir mutluluk getirsin!"

Süleyman, başka bir konuşmayı hatırladı:

"– Çok iyi bir kalbi vardır. Mutlu edilmeye değer. Onun mutluluğu için her şeyi yapmaya hazırım.

– Hareketlerimin böyle yorumlanacağını düşünmemiştim.

– Öyleyse başka çıkar yol yok. Dört yanım kuşatıldı."

Ve içki dolu bir bardağa doğru bir elin ağır ağır uzanışı...

Süleyman bir iskemleye çöktü. Karmakarışık birtakım duyguların hücumuna uğradı; yumruklarını sıkıyor, alt dudağını ısırıyor. "Eğer razı olsaydım yaşayacaktı; razı olsaydım... yaşayacaktı. En son darbeyi benden yedi, en son ve öldürücü!" diye düşünüyordu.

Odaya telaş içinde birtakım adamlar girip çıkıyor, herkes bir şeyler söylüyor, fakat Süleyman'dan başka hiç kimse bu ölümün nasıl olduğunu anlayamıyordu.

Cenazenin gömülüşünden bir gün sonra genç adam düşündü: "Evdekileri yine aramak gerek. Basri öldü, fakat ölebilmek için yaşayanların ekmek parasını aldı. Dünya ne tuhaf: biri parayla ölebiliyor, geri kalanlar parasızlıktan.." Sonra Basri'nin yine bazı cümlelerini hatırladı:

"Kimya denemeleri gibi hayat denemeleri de parayla yapılıyor. – Eve gittim, ne var ne yoksa aldım elime, sonra geldim laboratuvara, başladım çalışmaya –Ama bu kötülükten iyilik doğacak."

Delikanlı hiç vakit kaybetmeden Basri'nin evine gitti. İçeriye girince yüzüne hayretle baktılar. Kadın sordu:

– Siz misiniz, Süleyman bey? Buyurun, şöyle buyurun! Çok teşekkür ederim... bizi aradığınız için! Yalnız... şaşıyorum... nasıl oluyor da, en sıkışık günümüzde hemen koşup geliyorsunuz... Sanki hesaplamış gibi?

– Elinizdekilerin hepsini aldı değil mi?

– Evet!.. Demek biliyordunuz?

– Bilmekten başka bir şey yapamıyorum. Üzülmeyin! Ben sizi ağlatmak için gelmedim buraya. Mademki bilmiyorum... Öyleyse...

Cümlesini tamamlayamadı. Kadın, başını göğsüne eğmiş, hiç hareket etmiyor, sessiz ağlıyor. Süleyman, kadının sinirlerinin yatışmasını beklerken bir yandan düşünüyor: "Bugün entari giymiş. Şimdiye kadar hep sabahlıkla dolaşırdı, bütün elbiseleri satılmıştı. Demek, aldığı paranın ucundan biraz ayırmış. Sabahlığın içinde vücudunun çizgileri pek belli olmazdı; oysa şimdi... Endamı öyle ince ki... Ya memeleri ne kadar dik... Hiç de üç çocuk emzirmişe benzemiyor. Sanırım ne korse, ne sutyen takmıştır; öyle olduğu halde... Zaten onları alacak hali mi var zavallının? Daha genç de... 27 yaşında..."

Basri Bulut'un sözlerini hatırladı: "Eğer hoşuna gidiyorsa... Ben fedakârlık edebilirim." Kafasının bu münasebetsizliğine kızdı. Kendi kendine söylendi: "İnsan kafası ne tuhaf şey. En münasebetsiz bir zamanda en münasebetsiz şeyleri düşünür." Ve istemeden sordu:

– Benim için bir şey söyledi mi size?

Kadın birdenbire silkindi. Gözyaşlarını sildi. Oturduğu köşeden, gözlerini kırpmadan bir süre sessiz baktı, sonra:

– Evet, dedi, söyledi.

– Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?

– Bilmiyorum. Gerçi bir şey yapmak gerekir. İnsan ölenle ölmüyor. İşte böyle biraz ağlıyor, sonra yaşamak istiyor. Ama neyle?..

Süleyman, Basri'nin görev başında öldüğünü, kanuna göre tam aylık bağlanması gerektiğini anlattı ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bir dilekçe ile başvurmalarını söyledi.

Kadın bir süre düşündü ve:

– Şimdi iş biraz kolaylaştı, dedi. Burada erkeksiz oturamayız; İstanbul'da babadan kalma küçük bir evimiz var; içinde ablam oturur; artık yük olma korkusu olmadan gidip onunla birlikte yaşayabiliriz.

Sonra daha yumuşak bir sesle, Süleyman'dan, dilekçeyi yazıvermesini rica etti. Delikanlı, yazıp getireceğini vaat etti ve gitmek için kalktı. Kapıdan çıkacağı sırada durdu. Göz göze geldiler. (Kadının çok güzel gözleri vardı. Büyük. Lacivert.) Genç adam sordu:

– Affedersiniz, dedi, ben hâlâ adınızı bilmiyorum.

Kadın, dudaklarında belli belirsiz bir gülümsemeyle cevap verdi:

– Nermin.

– Teşekkür ederim.

Süleyman çıktı; arkasından kapı gürültüsüzce kapatıldı.

Delikanlı ertesi gün dilekçeyi makine ile yazdı, pulunu yapıştırdı, imzalatmak için tekrar Basri'lere gitti. İşi bitirip ayrılacağı sırada sormaktan kendini alamadı:

– Demek İstanbul'a gideceksiniz. Son kararınızı verdiniz öyle mi?

Nermin, delikanlının yüzüne baktı, cevabını nasıl kaygı ile beklediğini görünce düşündüğünü açıkça söyleyemedi, tereddütle:

–Daha belli değil, dedi.

Süleyman birdenbire canlandı, sesinde gizlemeye çalıştığı bir sevinçle çabuk çabuk konuştu:

– Niçin? Niçin? İnsan ya gitmeli, ya kalmalı. Ben kendi hesabıma tereddüdü sevmem. Ya evet, ya hayır! Bence Kayseri İstanbul'dan çok ucuz; insan burada daha rahat yaşayabilir. İstanbul güzel, ama parası olanlar için. Mavi deniz, ince minare, yeşil kır, serin hava benim hiçbir zaman karnımı doyurmadı.

– Burada rahat edeceğimiz nereden belli? Yerde yatmamak için altımıza bir somya alsak, sırtımıza yeni bir entari giysek, kışın bizim bacamızın dumanı da her gün tütmeye başlasa, bizim evimize de her gün yağ, et, sebze girse komşular ne der? Onlar bizim de kendileri gibi yaşamamızı yadırgayacaklardır. Dul bir kadın, eskisinden daha iyi yaşıyor; bu, olacak iş mi? Yeni hayatımı onlara hiçbir şekilde kabul ettiremeyeceğim. Oysa İstanbul'da benim eski hayatımı bilmezler, elime geçen aylığı orada istediğim gibi kullanabilirim, hiç kimsenin aklına bir şey gelmez.

– Öyleyse gideceksiniz.

Sesinde tuhaf bir gölge vardı; kadın bunu sezdi, bir an durdu, gözlerini kapadı, sanki kendi içini görmeye çalışıyordu, sonra delikanlıya baktı, konuştu:

– Kim demiş gideceğim diye? Bütün bu sözler o anlama mı geliyor? Ben olacak şeyleri anlatıyorum. Herkes istediğini düşünebilir. Başkalarından bana ne? Hayır, kalacağım... kalabildiğim kadar!

Süleyman, son sözü bir yankı gibi tekrarladı:

– Kalabildiğiniz kadar... Pekâlâ!

Kapıdan çıkarken içi rahattı.

VII

ZİYAFET

Kız, ihtiyar komiğin kızıydı; harpıyla, ihtiyar babasının en bayağı güldürücü şarkılarına eşlik ediyor, ya da, harpı bir yana bırakıp ihtiyarla bir düetto söylüyordu: Orada adam anlamsız ihtiyar bir âşık, kız da onun genç ve hoppa sevgilisi rolünü oynuyordu. Üstelik kız, çocukluk yaşından daha yeni çıkmışa benziyordu; evet, insana, o, genç kızlığa erişmeden kadın haline, hem de edep, terbiye bilmez bir kadın haline getirilmiş hissini veriyordu.

HEINE, Gezi Tabloları, c. II, böl. III, fasıl XVII

Mayıs içinde yazlıklara göç başladı. Çoluk çocuğunu bağa yerleştiren erkekler, şehirdeki işlerine sabah akşam eşeklerle gidip geliyorlar. Sabahın erken saatlerinde, akşamları da güneş batmasına yakın, şehrin dışında başka başka semtlere giden yollar üstünde göğe doğru bir toz bulutudur yükselir. Şehre uzaktan bakan bir kimse hemen anlar: Bunlar Tavlusun, Talas, Zincidere, Tablakaya'da oturanlar; şunlar Gediriz, Karadere, Gülle, Hisarcık; şunlar da Sakarbeli, İncecik, Mahrumlar, Eğribucak yolcuları. Hepsinin altında birer eşek. Fakat uzaktan ne kendilerini, ne de hayvanlarını görme olanağı yok; hepsi bir toz bulutunun içinde gözden silinmiş. Hani bazı masal kahramanları vardır, üstüne oturdukları bulutlar onları istedikleri yere götürür; bunlar da uzaktan insanda öyle bir sanı uyandırıyor. Kayseri'de bir kimsenin bağı bulunup da eşeği bulunmaması olacak iş değil; burada eşek, sanki bağın toprağına bağlı, ağaç gibi, çit gibi, kuyu gibi bir şey. Başka bir deyimle, eski Yunan uygarlığının doğuşunda tutsakların payı ne ise, Kayseri'deki bağ hayatının yürümesinde de eşeklerin durumu o. Süleyman, yeryüzünde eşeğin böylesine değer kazanabileceğini düşünmemişti. Çalışkan, dayanıklı, sabırlı hayvan.

Yerli öğretmenlerin de bir bağı, tabii, birer de eşeği var; havalar

yumuşayıp da baharda bağa göçtüler mi, haziran sonuna kadar okula onunla gidip geliyorlar. Bunlar, çokluk, evli, çoluk çocuk sahibi, sofu insanlardır; akşamları lokantaya çıkıp rakı içmezler ki, müdüre de ikram etsinler; keyif verici şey diye yalnız sigara kullanırlar. Bahar geldi mi, o yıl terfi edecek olanlar, müdürle birlikte öbür öğretmen arkadaşlarını da, bir pazar günü, öğle yemeğine çağırırlar. O hafta sıra kimya öğretmeni Seyyit İsmail Efendideydi. İsmail Efendinin asıl mesleği eczacılıktı; açtığı eczaneyi işletemeyince, dükkânı kapayıp kimya öğretmenliğine geçmişti. Beş vakit namazında bir kişiydi. Kısa boylu, top sakallı, saf görünüşlü, oysa olağanüstü zeki, gizliden gizliye alaycı, hesabını bilir, çıkarlarını kaçırmaz; alay edeceği zaman gözlüklerinin üstünden bakar, ciddiyken camların arkasından...

Kafile, saat on sularında dört araba ile yola koyuldu, on bire doğru bağa vardılar. Numan Halit, muziplik olsun diye sordu:

– Hocam, sınavlar yaklaştı. Nasıl? Öğrencilerde bir değişiklik görüyor musunuz?

Seyyit İsmail Efendi gözlüklerinin üstünden baktı, gülümsemesini sakalıyla bıyığı arasında saklayarak:

– Evet, Numan beyefendi oğlum, görüyorum, dedi. Sınav günleri yaklaştıkça, her nedense, bizim efendilerde bir sofuluktur başlıyor. Ne zaman camiye gitsem, bakıyorum, yanıbaşımda içlerinden birisi namaza duruyor. Yerimi değiştiriyorum, az sonra bakıyorum, yine yanımda; herhalde görmedim sanıyor. Geçen gün sınıfta onlardan birini tahtaya kaldırdım. "Suyun formülünü yaz," dedim, yazamadı, "Ya abdest nasıl alınır, onu tarif et," dedim, onu da edemedi. Meğer abdestsiz namaz kılıyormuş hain.

Gülüştüler. İçinde bütün kış donup katılaşan kemiklerini bahar güneşinde ısıtmaya çalışan Ali Metin, ikide bir saatine bakıp yemek zamanını bekleyen müzik öğretmenine seslendi:

– Şadan'cığım, sen o kemanı süs olsun diye mi taşıyorsun yanında? Cızırdat bakalım şunu biraz.

– Yemekten önce mi?

– Canım, her zaman karnımızı düşünecek değiliz ya; bugün onu bizim yerimize Seyyit İsmail Efendi düşünüyor. Biz şimdi ruhumuzu doyuralım.

Himmet Rıza, Süleyman'ın kulağının dibinde yavaş sesle anlatıyor:

– Yaman adamdır şu Şadan. Hiçbir toplantı sofrası yoktur ki orada Şadan keman çalmasın. Sen bakma burada sessiz durduğuna; hele bir karnı doysun, aslan kesilir. Şehirde bütün eşraf ve zengin esnaf toplantılarını o şenlendirir. Bir iki kadeh içip de kemanı eline aldı mıydı?.. Dedim ya, yaman adamdır. Aylığının iki üç katını oralardan çıkarır.

– Gittiği yerlerden para mı alır?

– Elbette. İşte böyle, her zaman kızını da birlikte götürür, kendi çalar, kızı söyler.

Süleyman bakıyor: on iki yaşında bir kız çocuğu. Babasının yanında. Ayakta. Sesini onun sazına uydurmaya çalışıyor. Bağırdıkça boynunun damarları şişiyor. İncecik çocuk sesine yakışmayan büyük insan şarkıları:

Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır.
Yalnız senin aşkın ile ruhum solacaktır.

Süleyman düşünüyor: "Üç beş kadeh içildikten sonra bu çocuk, sarhoş gözlere kim bilir nasıl görünür? Sesi kulaklara kalın gelmeye başlar; daha hiçbir yuvarlak çizgisi bulunmayan dal gibi ince vücuduna bakışlar paçavra gibi sarılır." Süleyman'ın içi burkuldu. İşitmemek için kulaklarını tıkamak istedi. Kız söylüyordu:

Hayatı gel içelim buseden kadehlerle.

Himmet Rıza, Süleyman'ın kulağı dibinde hâlâ anlatıyordu:

– Onun bir tek isteği vardır: yükselmek, mebus olmak. Birlikte yaşadığı insanların arasından sivrilmek, kendini göstermek, tanınmak sevdasındadır; fakat yükselmek için her çabalayışında biraz daha düşer. Hiçbir ulusal bayram yoktur ki, Şadan konuşmak için kürsüye çıkmasın. Bu iş için ta Ankara'ya kadar gitmiş, orada, "halk kürsüle-

rinde nutuk söyleyebileceğini" bildirir bir belge almış, Ulus meydanında beş on kişi önünde konuşurken bir de resmini çektirmiş, bu belge ile bu resmi önüne gelene gösterir. Vatan, ulus, toprak, kanımız filan diye birkaç hazır nutku vardır. Ortaya çıkar, onları bağırır, bağırır, tören programında kendisine konuşma zamanı ayrılıp ayrılmadığına bakmaz, kargaşalığın arasında bir fırsatını düşürüp kürsüye tırmanır, "program dışı sözler söylemeye cüret ettiğinden ötürü" özür diler, "fakat böyle ulusal bir günde vatandaşlar, içlerinde deniz gibi kabaran heyecanlarına kapılıp da onların böyle dışarıya taşmalarına engel olamazlarsa hoş görülmelidir" der ve başlar bağırmaya. Her bayram, kendisine de söz hakkı verilmesi için valiliğe başvurur, elindeki belgeye rağmen müsaade verilmez; o zaman, eğer parası varsa, ta Ankara'ya kadar gidip orada, heykelin dibindeki halk kürsülerinde konuşur; parası yoksa ne yapıp yapıp burada konuşmaya çalışır. Geçen 30 Ağustos'ta yine kürsüye izinsiz çıkarken, tören hazırlama komisyonu üyeleri bir yandan, polisler bir yandan önüne geçmek istediler, fakat o bir punduna getirip ellerinden sıyrıldı; kimisi kolundan, kimisi eteğinden çekmeye çalıştıysa da Şadan kürsünün tahtalarına sımsıkı sarıldı, başladı "kalbimizin heyecanlarını göğsümüzün karanlık duvarları içinde hapsetmeye çalışıyorlar; ben bir Türk'üm, böyle ulusal bir günde içimde kabaran duygularımı vatandaşlarıma ve büyüklerimize bildirmek isterim," diye bağırmaya. Baktılar ki indirme olanağı yok, Vali bandoya bir haber gönderdi, bütün borular, davullar, ziller hep birden başladı. Şadan sustu, dört bir yanına bakındı, sonra, bandoya doğru "yazıklar olsun!" der gibi bir el hareketi yapıp indi... Zenginlerin meclisine girişi de, adam tanımak, onların sevgisini kazanıp seçim zamanlarında nüfuzlarından yararlanmak içindir; fakat yavaş yavaş, içki sofralarının çalgıcısı olup çıktı. Eskiden sadece eğlenmeye giderdi, şimdi gecesine on beş lira istiyormuş. Geçen seçimde, kendisinin Kayseri'den namzet gösterilmesi için Ankara'ya, parti merkezine, iadeli taahhütlü bir mektupla başvurdu. Beş altı gün sonra, postadan, mektubun alındığını bildiren kırmızı bir kâğıt geldi. Şadan, kâğıdı alınca, çevresine şöyle bir bakındı, eski arkadaşları arasında konuşmaya tenezzül edebileceği bir kimse bula-

madı, ellerini ceplerine soktu, ağır adımlarla odadan çıktı. Seçimlere bir hafta kala da, kendisine parti genel sekreterliğinden bir mektup geldi: kâğıtta, "partiye yazılı olmadığınız için dileğiniz göz önüne alınamamıştır" deniyordu. Şadan, mektubu okuyunca, beyninden vurulmuşa döndü: "Tuh! dedi, bunu hiç düşünmedimdi. Seçilmeme kıl kalmıştı."

Şadan'ın kızı hâlâ söylüyordu:

Bu sevda ne tatlı, ne tatlı yalan,
Seviş de, a gönül, biraz oyalan.

Öğleye kadar bu yolla vakit geçirildi. Yemek zamanı ortaya iki yer sofrası kuruldu. Süleyman'ın Kayseri ziyafetleri üzerine hiç bilgisi yoktu. Önlerine, birbiri arkasından on beş yirmi türlü yemek getirilince şaşırıp kaldı. Davetliler, mideleri şiştikçe, kemerlerini birkaç delik gevşettiler, hatta pantolonlarının ilk iki düğmesini çözdüler. Yemekten sonra hepsi beş on kilo ağırlaşmış gibi bir duyguya kapıldı. Herkes birer köşeye çekildi, kimisi uzanacak bir yer buldu; işte böyle, birkaç saat tam bir uyuşukluk içinde, midelerinden gelen gurultuyu dinlediler. Süleyman, biraz ilerisinde yan yana uzanmış yatan Şadan'la başmuavin Nadir'in konuşmalarına kulak misafiri oldu. Şadan anlatıyordu:

– Mevki sahibi olanlar için tutulan ölçü nedir? Kurtuluş Savaşı sıralarında hizmeti dokunmak mı? Öyleyse benden iyisini mi bulacaklar? Birçok kimseler İstanbul'da keyif sürerken, ben, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde düzeltmenlik yapıyordum. Sakarya zaferini bildiren yazıyı ilk önce ben okudum, 9 Eylül'de düşmanın denize döküldüğünü haber veren yazı benim elimden geçti. Benim fazla bir şey istediğim yok, geceleri döktüğüm göz nurunun hakkını istiyorum. Şimdiki parti müfettişi şair Ziya Kemal Ankara'ya bir tek bohça ile geldiği zaman, onun bohçasını istasyondan Samanpazarı'ndaki hana kadar ben taşıdım. Şimdi onların hepsi korunuyor. Neden? Çünkü sanatçıymışlar. Ben de sanatçıyım. Elime kemanı aldım mıydı, ne alaturkasını bırakırım, ne alafrangasını. Kemanı insan gibi söyletirim ben. Ama gelgelelim mebus olamam. Sebep?

Çünkü partiye yazılı değilmişim. Bak hele yaptıkları işe! Yahu, siz bana "partiye yazıl!" dediniz de yazılmadım mı? Ben mebusluk için canımı bile veririm be, değil yazılmak. Hakkım yok mu ama? Sen olsan "yazılmam" der misin?

Nadir cevap verdi:

– Bugüne bugün iki çocuk babasıyım, hâlâ başmuavinlikten ileriye geçemedim. Bir ortaokul müdürlüğünü bile çok görüyorlar. Yaş kırkı buldu, daha adamakıllı bir baltaya sap olamadım. Anadolu'nun bir köşesinde sessiz sedasız yaşıyorum. Bir gün ölüp gideceğim. Hiç kimse bu dünyada Nadir diye birisinin yaşadığının farkında bile olmayacak. Hakkın var azizim. Ne yapıp yapıp yükselmenin çaresini bulmalı.

Akşamüstü yine aynı arabalarla şehre döndüler. Hepsinin karnı öylesine şişmişti ki, hayvanlar sabahki yükün öğleden sonra nasıl olup da böyle ağırlaştığına belki de şaşmıştır.

VIII

KÜLLENEN ATEŞ

Benim ruhumu aldılar, ne yaptıklarını bilmiyorum.

OSCAR WILDE, De Profundis

Süleyman da öbür arkadaşları gibi yavaş yavaş taşra memurluğuna alışmaya başladı. Akşam olup da son dersten çıkıldı mı herkes bir yana dağılır: gündüzlü öğrenciler evlerine, yatılı öğrenciler bahçeye, öğretmenler kahveye. İşte böyle, saat üç buçuktan sonra okula bir ıssızlıktır çöker. Gerçi saat beşe kadar yöneticiler kalır, kalır ama, beşten sonra onlar da çıkıp giderler, sesleri büyülterek yansıtan taş yapıda bir tek nöbetçi muaviniyle birkaç hademeden başka kimse bulunmaz olur. Öğretmenler odası bu saatten sonra içinde oturulmaz bir yerdir; ortada bir bacağı çarpılmış uzun bir masa; şuraya buraya dağılmış on on beş tahta iskemle; masanın üstünde izmarit, sigara külü, yanmış kibrit çöpü ile tepeleme dolu iki sigara tablası; bu süprüntünün bir kısmı masanın üstüne dökülmüş. Tepede 25 mumluk bir lamba. Bir köşede kara demir bir soba; küller, sönmüş kömür parçaları yerlere saçılmış. Karşıda ön bahçeye ve sokağa bakan üç büyük pencere; perdesiz, çıplak. Bu perişan odanın boşluğunda, havada hiç kımıldamadan duran, ancak kapı açılıp kapandıkça şöyle hafifçe bir dalgalanan sigara dumanından bulutlar.

Alt katta, merdivenin yanındaki muavinler odası da başka bir âlem: duvar diplerinde dört yazı masası, bir tahta kanepe. Ortada yuvarlak bir soba. Döşeme tahtaları yer yer kopmuş, açılan deliklerin bazıları birer tahta parçasıyla kabaca yamanmış, bazıları olduğu gibi duruyor; dikkatli yürünmezse, ayak ya o sonradan çakılan tahtaların çıkıntısına takılır, ya da boşluğa saplanır. Geceleri bu deliklerden fareler çıkar.

Süleyman burada bir türlü çalışamıyor, yerini yadırgıyordu. Yattıkları odaya gitse, orada da sallana sallana mantık ezberleyen Zühtü var. Çaresiz, o da, her gün dersten sonra, Numan Halit, Himmet Rıza, Ali Metin, Ömer Fethi ve daha başka öğretmenlerle birlikte Hakkı Ağanın kahvesine gider oldu. Bir gün, iki gün, beş gün, bir hafta, bir ay, beş ay derken kendisini yavaş yavaş bıraktı, o da boş vakitlerini kahvede iskambil, tavla, domino oynamak, akşamları Şükrü'nün lokantasında içmek, okulda Zühtü'ye ve Şadan'a takılmakla geçirmeye başladı. Vücudunun içinde ruhu sanki buruşuyor, büzülüyor, ufalıyordu. Aylar var ki eline kalem almış değil; yazmak şöyle dursun, doğru dürüst bir kitap okuduğu yok. Çevresiyle ilgisi azaldıkça, içinde yaşadığı dünya, kendisi farkında olmadan, gittikçe küçüldü, gittikçe küçüldü; sonunda, genç adam, okul, kahve, lokanta, sonra yine okul, yine kahve, yine lokanta arasında dönen birkaç kilometrelik bir daire içinde yaşamaya başladı. Bu kadar küçük bir dünyanın havadisleri ağızdan da öğrenilebiliyordu; onun için, günün birinde, öbür arkadaşları gibi, gazeteleri de okumaz oldu. Hani mangaldaki ateşin hiç fark edilmeden eriyişi vardır; önce gayet ince, beyaz bir kül tabakasıyla örtülür, sonra bu kül tabakası yavaş yavaş kalınlaşır, bir de bakarsınız ateş görünmez olmuş; ortada yalnız külden bir kalıp, bir şekil görünür. Maşayla dokunduğunuz vakit külün altında kimi zaman küçük bir ateş parçası bulabilirsiniz, kimi zaman da hiçbir şey kalmamış; hepsi erimiştir; dokunduğunuz şey sadece kalıptır; şekli sizi aldatmış, boş yere elinizi uzatmışsınızdır.

Süleyman da işte böyle küllenmeye başlamıştı, fakat henüz eriyip bitmemişti.

IX

ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLİŞ

Ey kimsesiz âvâre çocuklar... Hele sizler, Hele sizler!

FİKRET, Sis

Süleyman gece saat on ikiye doğru lokantadan çıktı. Sarhoştu. Boşlukta yürüyor gibiydi. Serin hava yüzüne değince, kendini daha da hafif buldu. Başını yukarıya kaldırdı. Gökyüzü yıldız dolu. Bir baştan bir başa, irili ufaklı birçok yıldız. İğne atsan yere düşmeyecek. Hepsi pırıl pırıl!.. Genç adam neşelendi. Islık çalmaya başladı. Sarhoşluk başka bir âlem. İnsan bütün alışkanlıklarından hatta huylarından kurtuluyor. Kafanın içinde sanki başka başka raflarda duran iyilik, kötülük, açık yüreklilik, içinden pazarlıklılık, hasislik, cömertlik, kabadayılık, alınganlık, hoşgörürlülük, her şey, her şey sanki yere dökülüyor, birbirine karışıyor, insan bir zaman için bunlardan herhangi birini ya da birkaçını, belki de o zamana kadar hiç kullanmamış olduklarını benimsiyor, şöyle birkaç saat bambaşka bir adam olarak yaşıyor. Kim düşünebilirdi, her zamanki ağırbaşlı, ölçülü, çekingen Süleyman, şimdi başı havada, elleri ceplerinde, sokak ortasında böyle ıslık çala çala yürüsün!? İçinde, şuna buna takılmak, arkadaşlarına muziplik etmek, sonra kahkahalarla gülmek isteği sinirlerini gıcıklıyor, kapağını iten su buharı gibi aklını zorluyordu. Hatırına ilk gelen ad tabii Zühtü oldu. Onun, her gece, başında takkesi, arkasında gecelik entarisiyle yatağının ortasında oturup her yıl aynı şeyleri yeniden yeniden bellemesi ve hele, ömrünün çoğunu medrese, bir de, yattıkları şu zavallı odanın çıplak dört duvarı arasında geçiren bu adamın, "Güzellik nedir? Güzellik öyle bir şeydir ki..." diye sallana sallana estetik ezberlemesi görülecek şeydi. Süleyman daha şimdiden kahkahalarını salıvermeye hazır bir ruh hali içinde okula gitmek üze-

re Kazancılar sokağına sapacağı sırada, kale duvarının önündeki lambanın altında bir şekil gördü. Baktı: bir çocuk, elektrik direğine omzunu dayamış, sokak lambasının ışığında bir kitap okuyor. Merak edip yaklaştı. Kendi sınıfından bir çocuk. Sordu:

– Sen misin, Remzi? Ne yapıyorsun burada?

Çocuk, ayak seslerini duyunca toparlanmıştı. Kısa bir duraksamadan sonra konuştu:

– Derse çalışıyorum.

– Burada mı?

– Evet.

Süleyman, elini uzatıp kitabı aldı, kapaktaki yazıyı okudu: Tarih.

Başını kaldırıp baktı: on beş-on altı yaşında bir çocuk. Gündüzleri okulda, dokuzuncu sınıfta, geceleri sokak lambasının altında. Süleyman kitabı geri verirken, gözlerinin önündeki şekil değişti, yerini çamaşırcı Hatice Kadın'ın oğlu Behçet'e bıraktı. Artık bu karşısındaki insan, öğrencisi değil, kendi sınıf arkadaşıydı. Evinin penceresinde oturup sokak lambasından çalabildiği birkaç tel ışıkla derse çalışan Behçet. Demek o zamandan beri durumu daha da kötüleşmiş; eskiden hiç değilse penceresinde oturduğu bir evi vardı, demek şimdi o da yok; şimdi sokakta, elektrik direğinin dibinde okuyor.

– Behçet, nasıl oldu da...

– Ben Behçet değilim efendim, Remzi'yim.

Gözlerinin önündeki şekil yine birdenbire değişti. Evet, karşısındaki çocuk Behçet değildi. Ne oluyordu? Sarhoşlukla hayal mi görüyordu? Eliyle alnını ovuşturdu.

– Evet, sen Behçet değilsin, Remzi'sin; ama yine de Behçet'sin!.

– Değilim efendim.

– Peki, değilsin.

Bir şeyler daha söyleyecekti, söyleyemedi, sadece:

– Yarın gel de, okulda beni gör, diyebildi ve arkasını dönüp hızlı hızlı uzaklaştı. Yürürken kendi kendine söyleniyordu: "Zavallı Behçet!.. Zavallı!.. Zavallı!.. Behçet!.. Remzi!.. Zavallı!.."

Yattıkları yerin önüne gelince baktı: odada ışık yanıyordu; demek Zühtü hâlâ çalışıyor. Odanın ışığını görünce her zamanki gibi gülümseyemedi; lokantadan çıktığı sırada içinde kımıldayan neşe bir mum gibi üflenmiş, sönüvermişti. Canı yatmak istemedi, pazar yerini geçti, bozuk kaldırımlı bir yolda, ışıkları kısılmış evlerin arasından bir zaman yürüdü, derken evler bitti, sağa yıkık bir duvar, ilerde, solda ulu birkaç ağaç; artık kaldırım yok, bozuk düzen bir şose kırların ortasında uzanıp gidiyor. Ulukışla yolu. Süleyman şehrin ışığından uzaklaştıkça, kafasının içinde çocuğu daha iyi görüyor: ufak-tefek, esmer, kavruk bir vücut. El ayası kadar yüzünde iki kara göz: küçük, parlak, ama hileci değil, çekingen, ürkek. Sırtında kaba dokuntulu kumaştan bir elbise. Ceketin yakası yağlı, kol ağızları aşınmış; içinde kırmızı çizgili bir mintan; kravat yok; pantolonunun diz kapakları yamalı. Sınıfta ders durumu ortadan aşağı. Daha kötü olmayışı ne mutlu! İnsan sokak lambası altında çalıştıktan sonra iyi olmak zorunda mıdır?

Süleyman soyut bir adalet duygusuyla işe başlamıştı. Kim olursa olsun, sınıftaki bütün çocukları, mekândaki yerlerine göre değil, bir aynaya yansımış hayaller gibi, hepsini aynı yüzeyde görüyordu. Hiçbirini öbüründen ayırt etmiyor, "bilen geçer, bilmeyen döner" diyordu. Ne kadar yanlış bir yolda gittiğini bu gece kendi gözleriyle gördü. Karanlığın içinde hem düşünüyor, hem de yüksek sesle kendi kendine konuşuyordu:

"Sokak lambası altında çalışan kuşaklar başkalarıyla nasıl eşit olabilir? Bilmeyen döner. Evet. Ama bilmeyenin niçin bilmediğini araştırıyor, buna bir çare bulabiliyor muyuz? İki çocuktan birisi, mum ışığı altında kitabını okuyor, öbürü ise kendisine ayrılmış özel bir odada, pırıl pırıl yanan bir elektrik lambası altında... Mum devriyle elektrik devri arasındaki uzun zaman aralığını hesaba katmayacak mıyız? İkisinin başlangıç noktası bir değil ki. Birisi bilmem kaç yüzyıl ileriden yola çıkıyor, öbürü ise bir o kadar geriden... Bize gelince, biz sadece masa başında oturuyor, yarışçıların yalnız bitirişlerine not veriyoruz, başlayışlarına aldırış bile eden yok. Hayır. Gerçek adalet bu değil. Buna bir çare bulmak gerek."

Ertesi gün akşama kadar bu işle uğraştı. Üçüncü dersten sonraki teneffüste Remzi göründü. Bahçede bir köşeye çekilip konuştular. Çocuk, hayatını anlattı: geçen yıl Niğde ortaokulunu bitirmiş; yoksulmuş ama, okumaya hevesi varmış; babası rençpermiş, "İstediğin yere git, yalnız benden bir şey isteme" demiş; o da, lisede okumak için Kayseri'ye gelmiş; burada zengin bir hemşehrileri varmış, yalvarmış yakarmış, boğazı tokluğuna onun evine girebilmiş; ev deyince, hareme, ya da selamlığa alındığı sanılmamalı imiş; ahırın içinde, "ahır odası" denen bir yer varmış, işte orayı vermişlermiş; ahır odası, ahırın köşesinde, birkaç basamak yükseklikte tahtadan yapılma, büyükçe bir seki imiş; ahır odası kışın hayvanların soluğu ile ısınırmış; doğrusu, sıcaklığına sıcak olurmuş ama, hayvanların anırması, kişnemesi, böğürmesi, biraz da sidik ve gübre kokusu rahatsız ediyormuş, fakat zamanla insan bunlara da alışıyormuş; ahırın üstünde yalınkat bir döşeme tahtasıyla ayrılan misafir odası varmış; Remzi'nin bu evde görevi, ahıra ve hayvanlara bakmakmış; gündüz boş zamanlarında o işle uğraşıyor, derslere yalnız geceleri çalışabiliyormuş; fakat işin kötüsü, samanlar filan tutuşur da, yangın çıkar diye, geceleri ışık yakmasına izin verilmiyormuş; o da sokak lambası altında okuyormuş; iyi havalarda halinden memnunmuş ama, kışın zorluk çekiyormuş; şubat içinde verilen ikinci karne notları bu yüzden kırıkmış; fakat baharda havalar iyi gittiği için sokakta, lamba ışığında çalışıp üçüncü karne zamanına kadar kırık notlarını yükseltebileceğini umuyormuş.

Süleyman, çocuğu dinlerken boğazının acıdığını, tıkandığını seziyor, yutkunamıyordu. Sonunda:

– Haydi git, diyebildi, ben seni çağırtırım.

Öğleden sonra doğruca müdürün yanına çıktı. Dün gece lokanta dönüşü gördüğü hali, bugün öğrendiklerini bir bir anlattı. Müdür dikkatle dinliyor, ara sıra gözlerini açıyor ya da acımış gibi başını sallıyor, fakat hiçbir şey söylemiyordu. Süleyman sözünü bitirince sustu, karşısındaki konuşsun diye bekledi. Müdür kitap açacağı ile iki kez avucuna vurdu, onu bıraktı, yazı yazmadığı halde kalemi hokkaya sokup çıkardı, masadaki kurutmalığı bir yerden alıp öbür yere koydu,

eliyle alnını ovuşturdu, gözlerini masada bir noktaya dikip düşündü, sonunda sordu:

– Peki, bu çocuğa nasıl bir yardım yapabiliriz? Aklınıza bir şey geliyor mu?

– Aklıma ilk gelen şey, akşamları okula kabul edip ders çalışma saatlerinde yatılı öğrencilerle bir arada çalışmasına müsaade etmek.

– Eh, bu olabilir, bu olabilir ama...

– Hatta, ben daha başka bir şey düşünüyorum. Bu Remzi ve onun gibilerini, yalnız ders çalışma saatlerinde okula almak değil, içinde bulundukları yaşama koşullarından da kurtarıp çalışmalarını daha verimli hale getirmek.

– Kurtarmak mı? Siz neler diyorsunuz Allah aşkına? Sanki elimizden bir şey gelirmiş gibi konuşuyorsunuz. Bunu nasıl yapabiliriz?

– Nasıl mı? Okulun temizlik işlerinde, yemekhanede, yatakhanede en aşağı sekiz on hademe kullanıyoruz. Onların yerine bu yoksul öğrencileri çalıştırsak... Böylece, hem oturacak sıcak bir oda, altında okuyacak iyi bir ışık, hem de geceleri yatacak temiz bir yer bulmuş olurlar.

Müdür gülmekten kendini alamadı:

– İlahi Süleyman bey! Siz okulu dillere destan etmek mi istiyorsunuz?

– Niçin? Bu, Amerika'da en olağan işlerden birisiymiş. Yoksul öğrenci, ödemesi gereken öğrenim ücretini okulun temizlik işlerinde çalışarak ödermiş.

– Orası Amerika. Oysa biz Küçük Asya'da yaşıyoruz. Her yerin kendine göre âdetleri vardır. Amerika âdetleri Kayseri'de hazmedilmez. Ya öbür öğrenciler temizlik işlerinde çalışan çocuklarla alay etmeye başlarsa, ya aralarında kavga çıkarsa, okulun disiplini bozulursa?..

– Bunu önleme olanağı yok mu, müdür bey? Bu vesile ile, çocuklara, hangi işte olursa olsun, çalışmanın ayıp sayılmayacağını, en iyi ahlakın çalışma ahlakı olduğunu öğretemez miyiz?

– Olmaz, azizim, olmaz. Kayseri'de Amerikalılık sökmez. Bırakın Allahınızı severseniz, durup dururken başımıza iş açmayın! Kafanızı bu işlere yoracağınıza, tavlada şeş-beş ile hangi kapıları alabileceğinizi düşünseniz daha rahat edersiniz.

– Bir zamandan beri ben de rahat etmeye başlamıştım, fakat dün gece kendi kendimden utandım.

– Şu çocuk yüzünden mi? Peki canım, onun, ders çalışma saatlerinde okulda kalmasına izin verebiliriz... Yalnız... beni düşündüren nokta... başkaları da duyup gelmek isterlerse o zaman ne yaparız?

– Asıl sorun da o ya! Koca Kayseri'de Remzi bir tane değil herhalde. Eğer şimdiye kadar görmediğimiz Remzi'ler karşımıza çıkarsa, onlara da elimizi uzatırız. Adamakıllı bir ışık bulamadıkları için derslerini hazırlayamayan bu çocukları çıra, mum, kandil, idare lambası aydınlığından kurtarıp hepsini okulda bir odaya toplarız, yakarız tepelerinde iki lamba, "Haydi," deriz, "çalışın bakalım!"

Müdür, karşısındakini hafifseyen bir gülümseme ile cevap verdi:

– Daha pek tecrübesizsiniz, Süleyman bey. Bakanlıktan izin almadan nasıl ayrı sınıf açabiliriz? Bu, bizim yetkilerimizin dışında bir iş.

– İzin mi?

– Elbette. Siz sanıyor musunuz ki okul müdürleri her istediklerini yapabilirler? Ne gezer! Biz bakanlığın izni olmadan pencere bile açıp kapayamayız.

– Kendilerine yazıyla sorsanız.

– Olmaz, olmaz! "Bize akıl mı öğretiyorsun?" diye kızarlar sonra. Durup dururken aramın açılmasını istemem. Hem size bir şey söyleyeyim mi? Böyle daha iyi. Biz ne diye kafamızı yoralım? Bizim yerimize onlar düşünür, emir verir, biz de yaparız. Günün birinde bana umum müdürlük filan verseler, iki gün dayanamam vallahi! Yoo! Ben o kadar düşünmeye gelmem.

Süleyman gülümsemekten kendini alamadı. Sonra, kandırmaya çalışan yumuşak bir sesle sordu:

– Peki, bu çocukların hali ne olacak? Göz göre göre sınıf dönmelerine razı olacak mıyız?

– Bu, düşünülecek bir iş, Süleyman bey. Oysa, biliyorsunuz, düşünmek büyüklerimizin işidir. Eğer onlar "bilmeyenleri de geçirin" diye bir emir verirlerse iş değişir. Ama bugün usul bu: bilen geçer, bilmeyen döner:

– Bilmeyen, eğer oturacak bir odası olmadığı, ya da yakacak ışığı bulunmadığı için bilmiyorsa? Onlara da bilme olanaklarını hazırlamak varken neden elimizi kolumuzu bağlayıp oturalım?

Müdür, kendisini ille düşündürmeye zorlayan bu toy öğretmenin ısrarından usandığını gösteren bir el hareketi yaparak:

– Parası olmayan da okumayıversin, be birader! dedi.

– Demek ki okumak da, yemek, elbise, ev filan gibi yalnız parası olanların alabileceği bir nimet?

– Evet, evet. "Parası olan düdüğü çalar" demişler. Ne yapalım? Dünya böyle kurulmuş. Kalkıp da kendi kendimize dünyanın düzenini değiştiremeyiz ya. Haydi bir şeyler yapmaya çalışalım, bu isteklerin sonu gelmez ki. Siz ışığı olmayan birisine rastladınız; karşımıza ya bir de yemek isteyenler çıkarsa? Başka bir köşede elbise isteyenler de vardır tabii. İyisi mi hiçbirine aldırmamalı, o kapıyı her zaman kapalı tutmalı.

Bu sırada odaya başmuavin Nadir girdi. Müdür gülümseyerek ona:

– Nadir bey, dedi, arkadaşımızın bir önerisi var: "Akşam çalışmalarında yoksul öğrenciler için okulda bir oda açalım, gelsinler, orada çalışsınlar," diyor.

– Aman müdür beyciğim, kulunuz olayım, bu düşünce de nereden çıktı? İşlerimiz zaten başımızdan aşkın. Geceleri bir tane nöbetçi muavin kalıyor, adamcağız yoklamayı mı yapsın, öğrencinin disiplinine mi baksın, yemekhaneye mi koşsun, yatakhaneyi mi gezsin, hademeye mi söz anlatsın, ambardan erzak mı çıkarsın, ödevleri mi düzeltsin, hangisine yetişsin? Yatılı öğrenci yetmiyormuş gibi bir de yatısız ile mi uğraşalım? Düşünmesi bile insana sıkıntı veriyor. Yok, yok, herhalde şaka ediyor, beni korkutmak istiyorsunuz. Siz böyle bir şeyi aklınıza bile getirmezsiniz. Hem bize ne canım? Eğer yoksulsalar okumasınlar. Herkes okursa ayak işlerini kim görecek?

Başmuavin, imzalatmak için getirdiği kâğıtları bırakıp çıkınca, müdür:

– Görüyorsunuz ya, dedi, başmuavin de benim gibi düşünüyor. Türkiye'de orta öğretim serbesttir, biz herkesi zorla okutmak zorunda değiliz. Okuyabilen okur, okumayan çıkıp gider. Ne yapalım, elimizden başka bir şey gelmiyor. Ama o çocuğa gelince... Neydi adı?.. Remzi miydi?.. sizin hatırınız için her türlü sorumluluğu üzerime alıp, evet, bütün sorumluluğu üzerime alıp geceleri okuma odasında çalışmasına izin vereceğim. Çalışsın bakalım ne olacak? Bence, okumasa daha iyi eder. Ben okudum da ne oldum sanki? Elli lira asli maaşla Kayseri'lerde sürtüp duruyorum. Eğer bir terzinin yanına çırak olarak girseydim, bugün İstanbul'da dükkân sahibi olur, bundan bin kat iyi yaşardım.

Müdür daha sözünü bitirmemişti ki, okulun saymanı telaşla içeri girdi.

– Müdür bey, dedi, bir haber işittim. Nadir bey söylemiş. Muavinler odasında herkes birbirine giriyor. Eğer kabul edilirse, muavinlikten istifaya hazırlananlar bile var. Doğru mu bu haber? Merak ettim.

– Bunun sizi ilgilendiren yanı var mı?

– Elbette var. Yeni bir okuma odası açıldı mıydı, orada geceleri en aşağı yüz mumluk iki lamba yanar, sobanın odunu, kömürü... Bir gecede şu kadar, yılda bu masraf eder. Oysa, biliyorsunuz, tasarruf için Bakanlıktan iki defa emir geldi. Bizlerden artanları Bakanlık Ankara'da başka işlerde kullanacakmış. Çocukların yiyeceklerinden bile kısıp dururken, öbür yanda hiç gereksiz bu iş için fazla masraf yapmanın zamanı mı?

Müdür güldü:

– Yok, yok, Naci bey. Kalbin rahat etsin. Sınıf filan açacak değiliz. Sadece üstünde düşündük, o kadar. Düşünmek de parayla değil ya, a birader! İnsanın kafasının içi kımıldar kımıldamaz böyle herkesin birden ayaklanacağını nerden bilelim?

Sayman, rahatsız ettiği için özür diledi ve:

– Ne bileyim, söylenenleri doğru sanmıştım da, telaşlandım, diyerek çıktı.

Yalnız kaldıkları vakit, müdür, Süleyman'a:

– Bakın, öneriniz şimdiye kadar üç kişiye söylendi, üçü de kabul etmedi. Meslekte daha çok tecrübesizsiniz, zamanla hepsini öğreneceksiniz, Süleyman beyciğim!.. Gidiyor musunuz? Ben de başmuavinin getirdiği şu kâğıtları imzalayayım. Akşama kahvede yine buluşuruz. Haydi güle güle!..

Süleyman çıktı. Korkunç bir hayal kırıklığına uğramıştı.

X

İYİLİK YARIŞI

Biz, çıkarımızı göz önünde tutarak değil, düşünce ve ruh soyluluğumuzun bir kanıtı olarak, hiç korkmadan başkalarına iyilik ediyoruz.

THUKYDIDES, Peleponnessos Savaşı Tarihi, II

Bir geceyarısı, sokak lambası altında ders çalışan Remzi'ye rastlamak, Süleyman'ı her gün biraz daha içine gömüldüğü aldırmazlık uykusundan uyandırdı. Sanki bir el omuzundan tutmuş da, hızla sarsmıştı; üzerinde, sıçrayarak uyanan bir insanın hali vardı; yetişmek istediği vapuru, ya da treni kaçırmak üzereymiş gibi bir telaş içindeydi, "Nasıl oldu da bu kadar daldım?" diye öfkeleniyor, geri kalan zamanı kullanmak için acele ediyor, kendi kendisini ne kadar dar bir hayatın içine hapsettiğini anlıyor, kapandığı bu odanın pencerelerini açmaya uğraşıyor, çevresine karşı ilgisizliğinden ötürü kendi kendisinden utanıyordu.

Ertesi gün kahvede bir türlü iç rahatını bulamadı, yerini yadırgamış gibi bir hali vardı. Tavla oynayanları seyretti, olmadı; iskambil oynayanlara baktı, sıkıldı; domino basit göründü; satranç bunaltıcı geldi. Bu insanların arasına karışmayıp da uzaktan bakıldığı vakit, zaman hiç de çabuk geçmiyordu. Herkes, sanki zamandan habersizmiş, sanki onun dışında yaşıyormuş gibi davranıyordu. Süleyman, hiç kimsenin kullanmadığı akıl etmediği zamanın toplanıp kendi üzerine yığıldığı duygusuna kapıldı. Bu kadar bol zamanı nasıl kullanacağını şaşırdı. Eline bir gazete aldı, okumaya çalıştı, fakat dünya ile ilgisi o kadar kesilmişti ki, olayları birbirine bağlamakta güçlük çekti; gazeteyi bıraktı, biraz sokağı seyretti; biraz gökyüzüne, biraz toprağa baktı; bir ara, konuşmaları dinledi; bir kahve, arkasından bir çay içti; sözün kısası, akşamı zor etti. Lokantaya gittiler. Üstü ambalaj kâğıt-

larıyla örtülü masalar aynı masa, kullanıla kullanıla sararmış tabaklar aynı tabak, kaplamaların kavladığı yerlerde meydana çıkan demirleri paslanmış çatallar aynı çatal, garsonların kirli elleriyle tutula tutula arkalıkları yağlanmış iskemleler aynı iskemle idi, fakat dün akşamki Süleyman aynı Süleyman değildi. İçki içmedi, sadece yemeğini yiyip hemen kalktı. Okula vardığında çalışma zili çalmıştı. Oda kapıları kapanmış, ses seda kesilmiş. Süleyman kapıdaki gözetleme deliğinden baktı: çocuklar sıralara ikişer ikişer oturmuş, kimisi okuyor, kimisi bir şeyler yazıyor. Remzi öndeki sıralardan birinde, başını sol eline dayamış, önündeki kitaba bakıyor. Süleyman merak etti: "Okuduğu nedir acaba? Yine tarih mi? Hiç de kımıldamıyor. Yoksa düşünüyor mu? Düşündüğü ne olabilir? İnsanların oldum olası birbirlerini niçin boğazladıklarını mı? İşte sayfayı çevirdi. Düşüne düşüne okumak diye buna derler." Kâğıdın üzerinde kımıldayan ışığa gözleri takılan Süleyman, bilgilerin sanki yapışık bulundukları sayfalardan kopup çocuğun kafasına doğru uçuştukları sanısına kapıldı. Koşa koşa gitti, nöbetçi muavinini bulup getirdi.

– Bakın, dedi, bakın bakalım neler göreceksiniz?

Adam baktı, sonra gözlerini Süleyman'ın yüzüne çevirip sakin sakin cevap verdi:

– Olağanüstü hiçbir şey görmüyorum. Her günkü gibi oturmuş, çalışıyorlar.

– Evet, çalışıyorlar. Kâğıt üzerindeki bilginin insan kafasına girişine bakın! Müthiş bir şey bu. Ben de ilk defa bu akşam farkına vardım.

Adam tekrar baktı:

– Her günkü gibi çalışıyorlar. Ama bilgi edinmenin "müthiş bir şey" olduğunu sanmıyorum. Sizin o "bilgi" dediğiniz şey insana ayda yalnız altmış lira kazandırıyor. Eğer bir dükkâna çırak girseler daha şimdiden günde üç lira; ayda doksan lira eder.

– Evet, az para. Türkiye'de bilginin değerini yükseltmek gerek.

– Onu edinmek için bir de harcanan emeği, çekilen sıkıntıyı, kat-

lanılan yoksulluğu, edinilen masrafı düşünün!.. Bilgi... Pahalı alınıp ucuz satılan mal. Pazarda tanesi üç kuruştan hıyar satsam daha çok kazanırım. Şimdi ise her ay açık veriyorum. Sağa borç, sola borç, günün birinde iflas!..

– Demek ki satmasını bilmiyoruz.

Adam sert sert güldü:

– Eğer kendini de birlikte satarsan alan var; ama ben hiç kimseye kul olmak istemiyorum. Sizin şu beğenmediğiniz hıyarcı bile yalnız hıyarını satar, daha çoğunu istemek hiç kimsenin hatırına gelmez. Acıyorum şu çocuklara, boş yere çalışıyorlar.

Arkasını dönüp gitti. Süleyman delikten bir kere daha baktı, Remzi hâlâ okuyordu. Kapının önünden uzaklaşırken düşünüyordu: "Bilginin değerini yükseltmek de yine bilgi sayesinde olacaktır. Sen boş yere çalışmış olsan bile Remzi boşuna çalışmayacak. Onun sokak lambası altında barınamayarak ışıksız geçen kış geceleri öğrenemediği şeyleri önümüzdeki şu dört beş hafta içinde öğrenebilmesi için çare bulmak gerek. Bilginin hıyardan daha değerli olduğuna inanan insanları yetiştirip çoğaltmak için bir yol, bir yöntem... Ne yapsam? Ne yapsam?.."

Öğretmenler odasına çıkıp Remzi'nin ders programına baktı: coğrafya, kendi kendine yapılabilir; tarih, onu da yapabilir; cebir, yapamaz; fizik, yapamaz, tabiat bilgisi, yapar; kimya, yapamaz; yapar, yapamaz, yapar, yapamaz, yapar, yapamaz... Programı böyle aşağıya doğru okurken aklına bir şey geldi: Şu kendi kendine yapılamayan derslerin öğretmenleri haftada iki, hatta bir defa, yemekten sonraki çalışma saatlerinde okula gelip zayıf çocukların yetişmesine yardım edemezler mi? Matematik, kim? Ali Metin, gelir. Fransızca, Ömer Fethi, gelir. Kimya, Seyyit İsmail Efendi, çoktan bağa göçtü, gelemez; zaten bağda olmasa bile evine gider gitmez giydiği şal hırkasıyla yün takkesini çıkarıp yeniden sokağa çıkmaz. Öyleyse ne yapmalı? Acaba tabiat bilgisi öğretmeni Samih, kimya veremez mi? Verir, tamam. Fizik, gelip gelmeyeceği şüpheli; gelmezse, onu da Ali Metin üstüne alır.

Hepsiyle bir bir konuştu; nazının geçtiklerini zorladı, ötekilere rica etti, ertesi günden sonra, her akşam iki üç öğretmen, çocukların karşılaştıkları zorlukları gideriyor, çalışmalarına yardım ediyordu.

Remzi'nin ders durumu gittikçe düzelmeye yüz tuttu. Süleyman, ne aldığı parada bir çoğalma, ne mevkiinde bir yükselme, ne çevresinde bir değişme olmadığı halde, içinde bir başkalık, bir hafiflik, bir genişlik, nasıl demeli, bir rahatlık duyuyordu; bu, bir insanı kurtarmanın verdiği bir ferahlıktı.

Bir iyilik edecek ve hemen karşılığını beklemeyeceksin, dünyada hiçbir duygu insana bu kadar mutluluk veremiyor. Genç adamın mutluluğu Remzi'nin gözlerinde okuduğu minnet yüzünden biraz gölgeleniyordu. Eğer o da olmasa... "Fakat, diye düşündü, niçin minnet duymalarını istemiyorum? Eksiksiz bir mutluluk elde etmem için mi? Öyleyse bu da bir eksiklik sayılmaz mı? Bir iyilik edecek, karşılığında bir mutluluk alacağım; bu da düpedüz bir alışveriş. Acaba hiçbir karşılık beklemeden bir iyilik yapılamaz mı?"

Süleyman'ın pazartesi günü öğleden önce dersi yoktu, o sabah yatakta biraz sabah keyfi yaptı, ancak saat ona doğru sokağa çıktı. Daha birkaç adım atar atmaz arkasından birinin hızla yaklaştığını duydu. Dönüp baktı: Remzi. Şaşarak sordu:

– Ne o, Remzi? Sen bugün okula gitmedin mi?

Çocuk telaş içindeydi; bir yandan, kimse görüyor mu diye dört bir yanına bakınıyor, bir yandan da acele acele anlatıyordu:

– Efendim... sizinle hemen konuşmam gerekiyor... sekizden beri şurada bekliyorum, çıkmadınız... Yalnız... Şadan bey görmesin... Ne yapsak?

– Gel, şuraya doğru gidelim, bu saatte oralarda kimse olmaz.

Ara sokaklardan birine saptılar. Çocuk anlatmaya başladı:

– Dün akşam okuldan çıkınca doğruca ahırdaki odama, yatmaya gittim. Size söylemiştim hani, evin misafir odası ahırın üstündedir, diye; bizim küçük ağa akşamları işte orada oturur. Yanlarına girdiğim günden beri kendimi alıştırdım, evdekileri rahatsız etmemek için

kapıyı gürültüsüzce açıp kapar, yere dökülmüş samanların üstünde ayaklarımın ucuna basa basa yürür, karanlıkta usulca soyunur yatarım. Dün akşam gittiğimde yukarıdan çalgı sesi geliyordu. Pazar ya, toplanmışlar, içip eğleniyorlar. Bizim büyük ağanın oğlu Muharrem Ağa, yeğeni Sıtkı Ağa, bir de müzik öğretmeni Şadan bey. O çalıyor, bunlar el çırpıyor; her nedense bu akşam kızını getirmemiş. Neden olduğunu birazdan öğrendim. Benim geldiğimden haberleri olmamıştı, haberleri olsa da duyacağımı hesaplamamışlardı, açık açık konuştular. Muharrem Ağa dedi ki:

"Şadan be! Bu akşam seni neden yalnız çağırttım biliyor musun! Hani şu isteğimi yaparsan, bir dediğini iki etmem."

Şadan bey cevap verdi:

"Nedir, ağam? Emret! Eğer elimden gelebilecek bir şeyse!"

"Gelir, gelir! Hani sizin şu resim hocası yok mu? Öldü? Basri miydi, neydi? Onun karısı şimdi eskisi gibi değilmiş. Soruşturdum; yemeleri, içmeleri, giyimleri, kuşamları değişmiş. Kocasının sağlığında yüzünü görmediği şeyler kullanıyormuş. Nerden geliyor bu bolluk? Komşuları söylüyor, geceleri eve adam alıyormuş."

"Yok canım!"

"Hem de kimi biliyor musun? Sizin şu edebiyat hocası yok mu? Onu."

Şadan bey şaştı kaldı. Öbürü dedi ki:

"Şu karıyı, diyorum, kaçırsak olmaz mı ki? Bağ evi boş duruyor. Oraya kaldırsak. Soyarız kahpeyi, bir güzel oynatırız. Sen de gelirsin, çalgı çalarsın."

"Aman ağa, tehlikeli bir iş bu."

"Haydi oradan korkak! Kaçırmayı biz yaparız; sen yalnız şu edebiyat hocasının ağzını ara, hangi gece oraya gitmeyecekse öğrenmeye çalış da bir aksilik olmasın, evi basınca herifle karşılaşmayalım."

Şadan bey gelip sizinle konuşacak.

Remzi sustu, ne diyecek diye Süleyman'a baktı. Genç adamın dudakları bembeyaz olmuştu. Çocuğun yüzüne bakmaya utanıyor,

kendisi için söylenen şeyleri gerçek sanmasından korkuyordu. Gözkapaklarını güçlükle kaldırıp sordu:

– Benim için söylediklerine sen inanıyor musun?

Remzi yürekten gelen bir inançla cevap verdi:

– Hayır!

Süleyman rahat bir soluk aldı:

– İşin içyüzünü anlatayım, dedi. Basri bey kendini içkiye kaptırmıştı. Çoluk çocuğuna bakmıyordu. Ömer Fethi beyle ben buna bir çare bulmaya çalıştık. Adam ölünce aylığı çocuklarına kaldı. Şimdi daha rahat yaşamalarının nedeni bu. Bana gelince, bir şeye ihtiyaçları olup olmadığını öğrenmek için haftada bir iki kere uğruyorum. Gerçi hep akşam üzerleri uğruyorum; nedeni de, gidişimi büyük kızın okuldan dönüş saatine rastlatmak için. Gündüz gidersem çocuklar evde bulunmayabilir, dedikodu olur diye düşünmüştüm. Meğer korktuğum başıma gelecekmiş. Teşekkür ederim yavrum, teşekkür ederim, teşekkür ederim!..

Genç adam Remzi'den ayrıldı, Basri'lerin oturduğu semte doğru, telaş içinde, hızlı hızlı yürümeye başladı.

XI

ERKEK İLE KADIN

O halde birbirimiz için yaptıklarımız boştu, faydasızdı. İnsanlar birbirine çarpıp kırılıyor, fakat birleşemiyor.

ANATOLE FRANCE, Kırmızı Zambak, XXXIV

Evin önüne gelince durdu. Biraz soluk aldı. İçerden çocukların sesleri geliyordu. Kapı tokmağını iki kere vurdu. Çocukların "Anne!" diye seslendiklerini duydu, biraz yüreği ferahladı. Yolda aklına türlü şeyler gelmişti; bununla birlikte kapı açılana kadar yine sabırsızlık gösterdi; içeri girip de kadını kendi gözleriyle gördükten sonradır ki felaketin henüz uzakta bulunduğuna inanabildi. Küçükler avluda, güneşte oynuyorlardı; büyük kız okuldaydı. Süleyman:

– Sizinle hemen görüşmek istiyorum, dedi.

– Buyurun içeriye de, konuşalım.

Odaya girdiler. Süleyman oturdu; söze nereden başlayacağını kestiremiyordu. Kadın, karşısına, somyaya ilişti. Genç adam, bir yandan, asıl konuya nasıl gireceğini düşünüyor, bir yandan da bununla hiç ilgisi olmayan şeylere kafası takılıyordu:

"Bu somya yeni alınmış. Demek ki artık yer yatağında yatmıyor. Somya da yumuşak olur hani. Sağa sola döndükçe gıcırdar."

"Bununla birlikte insan her şeyi aynı kolaylıkla söyleyemiyor. Kadına nasıl diyeyim, 'seni soyup da karşılarında oynatacaklar' diye? –Geceleyin böyle yatmıyor ya, soyunuyor elbette. Ama Basri farkında bile olmuyordu herhalde; yatar yatmaz sızıyordu. Sarhoş budala! – Mahallenin dedikodu yaptığını söylesem... –Farkında olmuyordu da, bu çocuklar nereden oluyordu ya? Haydi haydi. Buraya türlü münasebetsizlikler düşünmeye gelmedim. Konuşmak gerek."

Baktı: kadın hiç kıpırdamıyordu, gözlerini yüzüne dikmiş, ne söyleyecek diye bekliyor. Göz göze geldiler. Süleyman ancak bir an bakabildi, "kadınların gözünün içine bakmak hiç de kolay değil" diye düşündü, başını pencereye doğru çevirdi, kesik kesik konuştu:

– Bu saatte rahatsız ettiğim için... affedersiniz. Fakat... sizi hemen görmem gerekti. Buraya kötü haberleri getirmek görevi hep bana düşüyor. Basri'nin bacağının kırıldığını benden duymuştunuz; şimdi de başka bir haber: Yarın sabahki trenle hemen gitmeniz gerekiyor. İstanbul'da ablanız olduğunu söylüyordunuz. Öyle değil mi? Bir zamanlar onun yanına gitmek istemiştiniz.

– Evet. Bir zamanlar istemiştim. Ama şimdi istemiyorum.

– İstemiyor musunuz?

Süleyman birdenbire ayağa kalktı. Kadın da kalktı. Genç adam ne yapacağını kestiremiyordu; yanındaki masaya tutundu. Kadın pencereye gitti, sırtını cama dayadı, durdu. Gözleriyle delikanlıyı tarıyor, maksadını anlamaya çalışıyordu. Bakmakla hiçbir şey anlayamadı. Konuştu:

– Gitmeliymişim!.. Kim istiyor gittiğimi?.. Siz mi?

– Evet.

– Ne hakla? Siz benim nemsiniz? Kocam mısınız? Hayır. Akrabam mısınız? Hayır. Söylesenize! Nemsiniz?

– Hiç!

– Öyleyse hangi hakla hayatıma karışıyorsunuz? "Kal," dediniz kaldım, şimdi de "Git," diyorsunuz. O zaman niçin kal dediniz, şimdi niçin git diyorsunuz?

Süleyman dudaklarını ısırıyor. Remzi'den duyduklarını şöyle uygun bir dille, kadının duygularını incitmeden anlatmaya yarayacak sözcükleri bir türlü bulamıyordu.

Aynı oda içinde, biri masanın başında, öbürü ta pencerenin önünde, uzakta duruyor, göz göze bakışıyor ve susuyorlardı. Nermin sorusunu tekrarladı:

– Niçin?

– Çünkü...

Kendini ne kadar zorlarsa, gözüne baka baka söyleyemeyecekti. Başını çevirdi. Yenilmişti. Yine eski yerine oturdu; oturdu değil, çöktü. Deminkine hiç benzemeyen yenik bir sesle cümlesini tamamladı:

– ... Çünkü komşular hakkınızda dedikodu yapıyormuş.

– Komşular mı? Yaparlar elbet. Bunda şaşacak ne var? Böyle olacağını ta ne zaman söylemiştim size. Dul bir kadın eskisinden daha iyi yaşıyor. Siz olsanız nasıl düşünürsünüz? Hele, ara sıra, akşam üzerleri eve bir adam gelirse. Niçin irkiliyorsunuz? Elalem ne bilsin o adamın yalnız konuşmak için geldiğini. Genç bir kadınla genç bir erkek, bir odada karşı karşıya oturup saatlerce konuşuyor, sadece konuşuyor. Herkes buna kahkahayla güler. "Görelim şu erkeği," derler, "ne biçim şeymiş?" Konuşan erkek... Hah hah hah ha!.. Konuşan makine gibi bir şey! (Geldi, Süleyman'ın tam karşısında, elleri arkasında kilitli, dimdik durdu.) Niçin susuyorsunuz? Konuşsanıza..! Komşular dedikodu yapıyormuş. Ben onu bile bile kaldım burada. Şimdi de gitmemi istiyorsunuz. Mademki dedikodudan korkuyorsunuz, bunu önceden hesaplamanız gerekirdi. Sizin bu kadar korkak olduğunuzu nereden bilecektim?

Süleyman yine ayağa kalktı. Şimdi karşı karşıya, vücutları birbirine değecekmiş gibi yakın, cesaretle birbirinin gözlerine baktılar. Genç adam, birdenbire, bütün uzuvlarını dolaşan bir sıcaklık hissetti; damarlarının çatlayıp kanının başıboş bir sel suyu gibi vücuduna yayıldığı sanısına kapıldı. Gözleri alev alev yanıyor, dizleri titriyordu. Kadını belinden kavrayıp şurada hazır duran yatağın içine atmak işten bile değildi. O anda Basri'nin sözünü hatırladı: "Eğer hoşuna gidiyorsa... –Gidiyor, gidiyor ama, araya senin gölgen karışmasa. Bir adım atmak için önce senin gölgeni çiğnemek gerek, zavallı Basri!.."

Delikanlı, yapabileceği her türlü taşkınlığı önlemek için ellerini ceplerine soktu. Meydan okuyan bir sesle bağırdı:

– Ben kendim için hiç kimseden korkmuyorum.

Kadın da yanı sesle cevap verdi:

– Ya kimin için korkuyorsunuz? Benim için mi?

– Evet, sizin için korkuyorum!.. Mademki gerçeği öğrenmek istiyorsunuz. Öyleyse alın gerçeği: Burada benim bulunmadığım bir gece evi basıp sizi kaçırmak istiyorlar. Bir bağ evine götürüp karşılarında oynatacaklarmış. Hem de nasıl bir oynatış... Soyarak... Çalgıyla!.. Anladınız mı şimdi niçin gitmenizi istiyorum?..

Nermin bağırdı:

– Kimmiş bu cesur adam? Bana dokunmaya cesaret edecek öyle mi? Nerde bu? (Koştu, oda kapısını açtı.) Gelsin. Görmek istiyorum. (Ve tutkuyla titreyen alaycı bir sesle sordu.) Nasıl bari? Genç mi? Güzel mi?

Süleyman gitti, oda kapısını kapadı, sonra döndü, sırtını kapıya dayadı, durdu:

– Herkesin duymasını mı istiyorsunuz?

Kadın uzaklaştı, yine eski yerine, pencerenin önüne gitti. Uzaktan uzağa birbirini tartan iki düşman gibi, sessiz durdular. Birbirlerine sezdirmemeye çalışmakla birlikte, ikisinin de kalbi küt küt atıyor, bir duvara yumrukla vuruluyormuş gibi, göğüslerinin dövüldüğünü duyuyorlardı. Bu sefer sessizliği ilk kez Süleyman bozdu:

– İşte böyle!.. Dedikodu ilk meyvesini vermek üzere. Siz ise hâlâ dedikodu ağacının kökünü sulamaya çalışıyorsunuz.

Nermin, hırçın, pervasız, cevap verdi:

– Ben hiç kimseden korkmuyorum. Korkak insan görmekten de usandım.

Süleyman'a arkasını döndü, pencereden bakmaya başladı. Delikanlı aynı ağır sesle konuşmasını sürdürdü:

– İnsan kimi zaman kendi kendisini de görmek istemez. Başkasını görmemek kolaydır, yüzüne bakmazsınız, ya da arkanızı dönersiniz. Ama kendi kendinizi görmemezlik edemezsiniz, ondan bir türlü ayrılamazsınız. Tıpkı benim gibi!

Nermin, yalnız başını çevirip konuştu:

– Asıl ben kendimi görmemezlik edemiyorum. Oysa siz pekâlâ gözlerinizi kapıyor, bakmayabiliyorsunuz.

– Benim gözlerim miyoptur, uzağı görmesem de, yakını çok iyi görürüm.

– Yakını görüp görmediğinizi bilmem, ama şu anda beni görmediğinize kalıbımı basarım.

Süleyman hırçınlaştı:

– Artık yeter! Size gözlerimin hesabını verecek değilim. Söyleyin bana, ne düşünüyorsunuz? Gidecek misiniz, yoksa gitmeyecek misiniz?

Kadın, Süleyman'ın hırçınlığından ümide düştü:

– Orası benim bileceğim iş. Hem niçin bağırıyorsunuz öyle? Üstümde bir hakkınız mı var? Mademki hiçbir şeyim değilsiniz, öyleyse niçin titizlik ediyorsunuz? Niçin istemiyorsunuz kaçırıldığımı?

–İstemiyorum... Çünkü... Çünkü siz Basri'nin çocuklarının anasısınız.

Kadının gözleri alabildiğine açıldı:

– Yalnız bunun için mi?

– Evet... Yalnız bunun için!

– Yaaa!.. Pekâlâ!..

İğne batırılmış bir balon gibi sesi birdenbire söndü. Başını tekrar pencereye çevirdi, bakışları avluda duvarın bir taşına takıldı, bir zaman sustu, sonra, sözcükleri beyninden zorla koparıyormuş gibi, güçlükle konuştu:

– Öyleyse... artık gidebilirim. İstanbul geniştir. Orada hiç kimse kimseye karışmaz. Tren ne zaman kalkıyor? Yarın sabah mı?

– Evet.

– Pekâlâ!.. yarın sabah... hemen giderim.

– Adresinizi verirsiniz, eşyaları ben arkadan yollarım.

– ...

– Siz kendiniz için yalnız bir bavul hazırlayın yeter. Anahtarı da bana bırakırsınız... Eve girebilmem için.

– Olur.

– Ben gidiyorum. Akşama yine gelirim.

– ...

– Allahaısmarladık.

Süleyman çıktı; Nermin, bakışları karşı duvardaki taşa saplı, kulakları uzaklaşan ayak seslerinde, hiç kıpırdamadan, olduğu yerde kaldı. Kapanan sokak kapısının sesini duyunca döndü. Oda boştu. Vücudu bacaklarına ağır geliyordu, sallana sallana birkaç adım yürüdü, kendini somyanın üstüne yüzükoyun attı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

***

Öğleden sonraki zaman Süleyman'a hiç bitmeyecekmiş gibi geldi. Ders ne kadar uzun; teneffüs ne kadar sıkıntılı; hava ne kadar aydınlık, bir türlü kararmak bilmiyor. Gün bir bitse yine oraya dönebilse. Kafasında hep o, hep o... bakarken onu düşünüyor, yürürken onu düşünüyor, ders verirken onu düşünüyor. Fikret'i okuyorlar; bir dize geçiyor;

Ey taze kadın, ey onu takibe koşan genç!

Hemen kendi kendine soruyor: "Kim bu taze kadın? Nermin mi? Niçin Nermin de, bir başkası değil? Fikret'in zamanında Nermin dünyada bile yoktu. Ya onu takibe koşan genç kim? Ben mi? Ne münasebet? Ben onu takip etmiyorum ki... Aksine, ondan kaçıyorum; dokunmamak için ellerimi ceplerime sokuyorum. –Ya niçin akşam olmasını bekliyorum? –Hayır. Onu korumak için."

... Şimdi saygısız
Bir göz, bu nazlı çehreye, –Allah esirgesin–
Kem bir nazarla baksa tahammül eder misin?

"Etmem elbette. Kim dokunursa vay haline! –Allah Allah! Hem bu dizeler onun için söylenmemiş ki, vatan için söylenmiş... –Olsun. 'Nazlı çehre' ince bir söz; ona da yakışıyor. –Yakışıyormuş. İster yakış-

sın, ister yakışmasın. Elalemin karısından bana ne? Kadın belki istiyor kendisine bakmalarını. Zaten sormadı mı? 'Nasıl bari? Genç mi? Güzel mi?' diye."

Ey bin kocadan artakalan bîve-i bâkir!

"–Bîve-i bâkir. Ne demek? –Bâkir dul. –Nasıl olur bu? Hem o, bin kocadan kalmadı ki... Bir kocadan kaldı. –Ama korumazsam kalabilir, kalabilir!"

İşte böyle, akşama kadar nereye gitse, ne yapsa hep kafasında bunu taşıdı. Dante'nin *Cehennem*'inde Arşivek Ruggeri'nin kafatasını hiç durmadan kemiren Ugolino'yu hatırladı; söylendi: "Ey benim Ugolino'm, fakat ben seni aç bırakmamıştım!"

Akşam yemeğinde bir iki lokma bir şey yedi, hemen çıktı. Geç kalıp da felaketi önleyememek korkusuyla yolda çabuk çabuk yürüdü. Eve girdiğinde onlar da sofradan yeni kalkmışlardı, kirli tabaklar götürülmüş, masada yalnız artan ekmeklerle bir tuzluk, bir de ekmek bıçağı kalmıştı; Süleyman oturacağı sırada Nermin sofra örtüsünü, tuzluğu, artık ekmekleri de topladı, lambanın arkasında kalan bıçağı görmedi. Ağızları silindikten sonra küçükler yattı. Hale –büyük kız– defterini, kitaplarını getirip masaya oturdu. Süleyman bir buçuk iki saat onun çalışmasına yardım etti; biraz aritmetik, biraz Türkçe, biraz hayat bilgisi, o kadar. Onlar çalışırken, masanın öbür başında Nermin, çocukların çoraplarını yamadı, çamaşırlarının söküklerini dikti. Delikanlı bir yandan da düşünüyordu: "Bu ailenin mutlu olması için ne kadar az şeye ihtiyacı var; Basri, eğer her akşam, vaktinde eve gelseydi de benim oturduğum yere otursa ve benim yaptığım işi yapsaydı başka bir istekleri kalmayacaktı. Dünyada bu kadar küçük mutluluklar bile çoğu zaman elde edilemez şeyler haline geliyor."

Ders bitince Hale de kardeşinin koynuna girip yattı. Süleyman kalktı:

– Bana, dedi, bir iskemle verirseniz, şurada kapının dışında otururum; belki sizin de yatma zamanınız gelmiştir.

Kadın, işinden başını kaldırıp delikanlının yüzüne baktı:

– Burada mı kalıyorsunuz?

– Evet.

– Oturun öyleyse. Bu gece ben de uyuyacak değilim.

Süleyman yine eski yerine oturdu. Bir lamba ışığı altında, saatlerce hiçbir şey konuşmadan, karşılıklı, geceyi dinlediler. Genç adam neden sonra yalnız iki sözcükle sordu:

– Bavul hazır mı?

Kadın tek sözcükle cevap verdi:

– Evet!

Yine uzun bir susma.

Küçük kız üstünü açtı; kadın kalktı, açılan yorganı yine örtmek için yatağın üstüne doğru eğilince arka eteği biraz yukarıya kalktı, gerilen bacaklarının dizkapak arkasına rastlayan büküm yerleri göründü. Süleyman gidip kadının baldırlarını okşamamak için kendini zor tuttu. Düşündü: "Çocukların anası olduğu için kaçırılmasını istemediğimi söylemiştim. Yalan, yalan! Kendimden başka hiç kimseyi düşündüğüm yok. Delice arzuluyorum. Çıplak etine dokunsam belki de hazdan bayılırım. Kıskanıyorum. İşin açıkçası bu! Eğer buradan giderse gözüm görmez bari. O zaman belki katlanırım."

Kadın geldi, yine eski yerine oturdu. Elindeki işi bitirmişti, dikilecek başka sökük kalmamıştı, hepsini topladı, masanın bir köşesine koydu. Yine karşı karşıya uzun bir sessizlik. Göz göze bakışıyorlar. Kadın düşünüyor: "Eğer beni sevmiyorsa, neden gözlerini hiç üzerimden ayırmıyor? Ağzı hoşuma gidiyor. Eğer isteseydi, bu sabah hiç düşünmeden teslim olurdum. Artık iş işten geçti. Başkalarının karşısında oynarım da, onun elime bile dokunmasına izin vermem. Ama yine de belli olmaz. Dedim ya, ağzı hoşuma gidiyor."

Süleyman düşünüyor: "Gözleri ateş gibi yanıyor. Belli, belli. İşte o da beni arzuluyor. Eğer elimi uzatsam, kollarımın arasına düşüverecek. Ama uzatamam ki! –Basri, çekil aramızdan! Evet, hoşuma gidiyor; fakat, fakat bunu senin bilmeni istemiyorum. Sevişmek için yalnız kalmak gerek. Çekil! –Ben onu istiyorum, o da beni istiyor, yine

de kavuşamıyoruz. Sevmek değil bu, cehennem azabı. Acaba Dante'nin *Cehennem*'inde de böyle karşı karşıya oturup birbirlerine bakmaya, birbirlerini delice arzu ettikleri halde ebediyen kavuşamamaya mahkûm kimseler var mıdır? Hatırlamıyorum."

Birdenbire ikisi de irkildi. Dışardan bir ses gelmişti. Kadın, yavaşça, elini ekmek bıçağına götürdü. Süleyman, bıçağın niçin masada unutulmuş olduğunu anladı. Geceyi dinlediler. Başka ses çıkmadı. Nermin dışarıya gitti, az sonra elinde elma dolu bir tabakla geri geldi.

– Mutfağın açık kalan penceresini rüzgâr çarpmış.

Tabağı masaya bıraktı. Bir bıçak da Süleyman'ın önüne koydu... elma soyması için.

Kadın kendisi bir tane aldı, Süleyman'a da ikram etti, fakat Süleyman almadı. Genç adam birdenbire *Kitab-ı Mukaddes*'i hatırlamıştı:

"Ve karı bu ağacın yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu edilecek bir ağaç olduğunu gördükte anın meyvesinden alıp yedi ve kendisi ile beraber olan zevcine de verdiğinde o dahi yedi, o zaman ikisinin dahi gözleri açılmakla uryan olduklarını bildiler ve incir yapraklarını dikip kendilerine futa yaptılar."

– Buyurun.

– Yemem.

"Beni kandırmaya çalışıyor. İlk kadınla son kadın hep aynı hamurdan. Üstünde elbise varken bile seni çıplak görüyorum; değil yalnız vücudunu, ruhunun içini bile. Ya bir de verdiğin elmayı yersem? Beni çileden mi çıkarmak istiyorsun? O zaman bütün incir ağaçlarını kökünden keserim, örtünecek yaprak bulamazsın."

Nermin elmayı ısırdı. Süleyman düşündü: "Eğer ısırdığı elmayı verse yerim, başkasını değil. Dişlerinin, dilinin değdiği yere ağzımı dokundurmak isterim."

Nermin düşündü: "Canı çekiyor ama, inadından yemiyor. Ben de yemeyeceğim ama ona da bir kere daha 'Buyur!' demeyeceğim." Elindeki elmayı tabağın kenarına bıraktı.

– Yemiyor musunuz?

– Canım istemedi. İnsan tek başına meyve yiyemiyor.

– Yazık! Size arkadaşlık edemiyorum. "Doğru söylüyorsun. Elma yasak meyvedir, ancak birlikte yenebilir."

Yine sustular. Karşı karşıya uzun uzun sustular. Kadının gözleri yanmaya başladı, saate baktı: 12.

– Sabaha daha çok var.

– Çok. Uzun bir sessizlik daha. Kadın, dirseklerini masaya dayadı, başını avuçlarının içine aldı, bekledi.

– Yatın.

– Hayır.

Süleyman, tam önünde duran bıçağı alıp kenara koydu. "Eline bile dokunamıyorum; öyle iken getirip önüme bıçak koyuyor. Ben kan görmeye dayanamam. Damarların içinde dolaşırken farkına varılmaz; ama derinin üstünde akarken... ılık ılık..."

Nermin başını kaldırıp sordu:

– Yol ne kadar sürer?

– Yirmi üç saat.

– Çok.

Kadın bu sefer iskemlesini duvara yaklaştırdı, sol kolunu yanındaki masaya koydu, başını arkaya, duvara dayadı, öylecene, hareketsiz durdu. Süleyman, gözleri onun saçlarına takılı, hayale daldı: "Günün birinde güzel bir kadınla evlensem, sarı saçlı, beyaz tenli bir kadın. Canım istediği zaman elimi uzatıp saçlarını okşarım, gülümser, o da beni okşar. Ona, böyle hep uzaktan bakmaya mahkûm olmam. Bahçe içinde, kutu gibi bir ev, etajerlerde kitaplar. Akşamları işimden dönünce otururum kitaplarımın arasında. Karım küçük masamızın öbür ucunda oturur. İş işler. Ara sıra birbirimize bakar, gülümseriz. Eğer pek canımız çekerse, masanın üstünden başlarımızı uzatır, öpüşürüz. Zamanla çocuklarımız da olur, ama onlar benim çocuklarımdır, böyle başkalarının değil. Yattığımız odanın yanında, camlı bir

ara kapıyla geçilen ayrı bir odada yatarlar. Geceleri üstlerini örtmek için birkaç kere kalkıp ayaklarımın ucuna basa basa yanlarına giderim. Açınmışlarsa örterim, açınmamışlarsa usulcacık saçlarını okşar, yine yatağıma dönerim. Üşümüşümdür, yatağımın ılıklığına yeniden kavuşmak hoşuma gider; karıma sokulur, geceliğinden sıyrılan çıplak omuzunu yavaşça öperim. O, uykusunun arasında gülümser; ben, mutluluğumu düşüne düşüne, yeniden..." İlk ağızda ne olduğunu anlayamadığı acayip bir sesle hayali yarıda kesildi. Sonra anladı: küçük kız yellenmişti. Gülümsedi: "aldın mı cevabı? Öyle olmayacak hayallerin karşılığı budur işte. Hayal kuracak adam mısın sen? Dön bakalım gerçeğe? 59 lira 67 kuruş. Bunun her ay 35 lirasını anana gönderiyorsun. Geriye ne kalıyor? 27 lira 67 kuruş. Haydi bakalım evlen de göreyim seni! –Aylığım hep bu kadar kalacak değil ya, zamanla yükselecek elbette. –Ne kadar mesela? Haydi yüz lira, haydi iki yüz lira daha fazla. Bununla bahçe ortasında kutu gibi ev alınır mı? Bir de hayal kuruyorsun. İşte böyle, bir osurukluk canı var senin hayallerinin. –Eğer çok çalışırsam... –çok kazanmanın çok çalışmakla ilgisi yok. –Aylığım altmışa, yetmişe çıkınca kira ile de tutamaz değilim ya öyle bir evi. –O zaman da kartlaşacaksın a budala! Yani demek istiyorum ki... –Başıma bir ağrı saplandı. Oysa az önce hiçbir şeyim yoktu; az önce, yani küçük kız yelleninceye kadar. –Hem de güzel bir kadın olacak, ille de sarı saçlı olacak ha? Sana bir şey söyleyeyim mi ben! Hiçbir zaman evlenemeyeceksin. Ömrünün sonuna kadar kadına hasret kalacaksın. Onu, işte böyle, sadece uzaktan seyretmeye mahkûm olacaksın. Ve hep başkalarının, hep başkalarının çocuklarıyla uğraşacaksın ve hiçbir zaman kendi çocukların olmayacak. Haydi bakalım, eğer cesaretin varsa yine hayal kur. –Evet. Ben hayal kuracak adam değilim..."

Baktı: Nermin, başı duvara dayalı, uyuyakalmış. Ağzı hafif aralık; soluğu, dudaklarının arasından rahatça girip çıkıyor. Odada hayatı Süleyman'dan başka bilerek yaşayan yok; Süleyman'sa yaşamının tadını almıyor; dünya nimetlerini yalnız seyretmek için gelmiş dünyaya, onları kullanmak için değil. Akşamdan kalan elmalar gözüne ilişti. Nermin'in ısırdığı da onlar arasında: rengi kararmış, suyu çekil-

miş, kirli, çirkin bir şey olmuş; ama diş yerleri hâlâ belli. Genç adam elmayı aldı, kadının ısırdığı yeri ağzına götürdü, ısırdı. Uyuyanlara duyurmamaya çalışarak ağır ağır çiğnedi. Hoşuna gitmedi. "Elmayı ilk defa ısırmak güzel, ama, ısırılmış elmayı yemek güzel değil." Yemişi yine aldığı yere bıraktı. Artık bu evle ilgili her şeyin kendisi için tükendiğini hissediyordu; burada değil yapacak işi, düşünecek düşüncesi bile kalmamıştı. Bunaldı. Saate baktı: dört buçuk "Oooo! Sabah yaklaşmış."

Kalktı, oda kapısını yavaşça açıp dışarıya çıktı. Serin hava uykusunu dağıttı. İskemlede otura otura her yeri uyuşmuş. Şöyle bir iyi gerindi. "Ohhh! Dünya varmış." Vücudunun uyuşukluğu da gitti, yaşama istekleri yeniden canlandı. Daha gençti. İlerde kimin ne olacağı ne belli? Bu dünya hep böyle gidecek değil ya! İki yana ayırdığı bacakları gergin, elleri arkasına bağlı, başı yukarda, bir süre öyle durdu. Gökyüzü epeyce ağarmıştı; şurda burda tek tük birkaç yıldız kalmış; elma kabuğu gibi yeşil bir gök; yalnız doğu tarafında ince, beyaz bir çizgi var; bu çizgi gitgide büyüyecek, gündüz olacak. Dünyayı güzel ve yaşamaya değer buldu. Hayatta hiçbir şey elde edemese dahi, sadece yaşamak için bile başlıbaşına bir mutluluk. Oda ve mutfak kapılarının açıldığı sundurmada bir aşağı bir yukarı dolaştı. İnsanın karamsarlıktan kurtuluşunu, dünyanın geceden kurtuluşuna benzetti. Doğudaki çizgi kızarmaya başlamıştı. Biraz sonra güneş doğacak... Üşüdü. "Sabah serinliğinde fazla kalmaya gelmez. Ben yine içeri gireyim." Kapı açılırken Nermin birdenbire silkindi, elini bıçağa götürdü. Süleyman kapının ağzında durdu.

– Sabah oluyor.

Kadın, sezdirmemeye çalışarak elini yavaşça geriye çekti.

– Siz miydiniz? İçim geçmiş, farkına varmamışım çıktığınızın.

Genç adam kapıyı kapadı.

– Dışarısı epey serin.

– Hemen gidiyor muyuz?

– Çocuklar hazırlanıncaya kadar vakit gelir.

Kadın, masaya kahvaltı hazırladı, çocukları kaldırdı, onlar giyinip kahvaltı ederken Süleyman araba getirmek için çıktı. Eve döndüğünde hepsini hazır buldu. Çocuklar avludaydı, kadın çocukların sırtlarından çıkan gecelikleri bavula yerleştiriyordu.

– Kapamak için size yardım edeyim.

İkisi de bavulun üstüne eğildi. Süleyman kilidi kapamaya uğraşırken türlü duygularla yüklü geçen geceyi düşündü.

– Bu geceyi hiç unutmayacağım.

Bavul kapandı. Kalktılar. Nermin evin anahtarını uzattı:

– Buyurun! "Eşyaları arkadan gönderirim," demiştiniz. Adresimi biliyorsunuz.

Süleyman bir an duraladı, sonra bütün cesaretini topladı, bir eliyle anahtarı, öbürüyle kadının elini tuttu, sesinin titremesini gizlemeye çalışarak:

– Bu belki de son görüşmemizdir, dedi.

Göz göze bakıştılar; kadın ateşe değmiş gibi, elini, birdenbire çekti, delikanlının yüzüne doğru çılgınca bir kahkaha boşalttı, sonra arkasını döndü, odadan çıktı. Süleyman, olduğu yerde bir an dona kaldı, sonra bavulu aldı, peşinden yürüdü. Sokağa çıktılar. Genç adam bavulu yerleştirmek için arabaya gitti. Nermin sokak kapısını çekti. Kapıyla birlikte ömrünün bunalımlı bir devrini de kapamış oldu. Tokmağı tuttu, bir kere vurdu: "Tak!" Kapı açılmadı. "Tokmağın bu son sesini herhalde hiç unutmayacağım," diye düşündü. Demir tokmak buz gibi soğuktu. Genç kadın, avuçları içinde Süleyman'ın kalbini tutuyormuş gibi bir duyguya kapıldı. Hemen elini çekti. Arabaya bindi. İstasyona kadar hiç konuşmadılar.

XII

KÜÇÜK AĞA İLE YEĞENİ

– Kurtarıcı Zeus aşkı için, senin efendin soylu bir adam.
– Nasıl soylu olmasın, işi gücü içmek ve çiftleşmek.

ARİSTOPHANES, Kurbağalar

Tren gözden kayboluncaya kadar arkalarından baktı; sonunda, ortada kala kala iki ray kaldı; güneş altında alabildiğine uzayan boş iki ray. Okula dönünce, alt kattaki holde, müzik öğretmeni Şadan'a rastladı; çocuklara, bahçeye çıkmalarını söylüyordu; nöbetçiymiş. Süleyman'ı görünce, işi gücü bıraktı, hemen yanına geldi.

– İyi ki gördüm, dedi, size söyleyeceklerim var.

– Hayrola! Buyurun. Süleyman'ın koluna girdi, ön bahçeye, salkımsöğüdün altındaki havuzun başına götürdü; orada kimse yoktu.

– Siz, o Himmet'le Numan'a uyup bana her zaman takılırsınız ama, ben yine sizi severim.

– Ben de sizi severim, inanın.

– Seveceksiniz elbette; ikimiz de sanat adamıyız; siz edebiyatçı, ben müzikçi; ne de olsa, birbirimize başkalarından daha yakınız.

–Elbette, elbette. Söylemek istediğiniz ne idi bana?

Şadan dört bir yanına bakındı, sonra, başını biraz daha yaklaştırarak, gizli bir sesle:

– Halkın ağzında sizin hakkınızda bir dedikodu dolaşıyor.

Süleyman şaşmış gibi sordu:

– Nasıl bir dedikodu?

– Bilirsiniz, şehirde benim tanıdıklarım çoktur, müzik kültürünü yaymak için birçok evlere girer çıkarım. Son günlerde dört beş yerde

hep bunu dinledim; siz rahmetli Basri'nin evine sık sık gidip geliyormuşsunuz.

– O kadar sık değil, ama ara sıra gidiyorum, bir şeye ihtiyaçları var mı diye.

– Bu sabah sizi görmek için odanıza gittim, yatağınız olduğu gibi duruyordu. Gece neredeydiniz?

– Bir arkadaşın evinde toplanıp eğlendik.

– Sabaha kadar uyku tutmamış galiba, gözleriniz kıpkırmızı.

– Evet, uyumadık.

– İnsan toplantı yapar da beni çağırmaz mı? Size çalgı çalardım. Nasıl, bu akşam yine var mısınız?

– Hayır, hayır; bu akşam erkenden yatıp uyuyacağım. Hiçbir yere gidecek halim yok.

– Ben de "gidecek olursanız" demek istemiştim. Ne diyordum? Lafı nerden getirdik buraya? Demek bu akşam bir yere gitmiyorsunuz?

– Hayır.

– Pekâlâ! Benim söylemek istediğim, ayağınızı denk alın. Ne olur ne olmaz. Burası küçük şehir, insanın adım atışına bile anlam verirler. İyisi mi, vazgeçin oraya gidip gelmekten. "İhtiyaç" dediniz, kadın kısmının ihtiyacı bitmez ki be birader!

Ders zili çaldı, ayrıldılar. Öğleden sonra Remzi, bir ara gelip:

– Efendim, dedi, bugün öğleyin eve gidince, küçük ağa beni çarşıya gönderdi, iki tane urgan satın aldırdı.

– Bu akşam herhalde eve girecekler; ama içerde kimseyi bulamayacaklar...

***

Evlerin çoğu, yüksek duvarlarla sokaktan ayrılan, "hayat" dedikleri geniş avlulara bakar; yatsı namazından sonra bu avluların kapıları da sıkıca kapanır, karanlık sokaklar kalın taş duvarlar arasında bomboş uzanır gider. Remzi'nin küçük ağa dediği Muharrem ile yeğe-

ni Sıtkı, bindikleri faytona sokağın ağzında beklemesini sıkı sıkıya tembih ettikten sonra Nermin'in evine doğru yürüdüler. Sıtkı, elindeki urganı açıp bir ucunu avlu duvarının üstünden öbür yana aşırdı, sonra elleriyle duvara tutunup kuvvet alan Muharrem'in omzuna çıktı, oradan duvarın üstüne tırmandı; artık bundan sonrası kolaydı: Muharrem urganın bir ucunu sıkı sıkı tuttu; Sıtkı, öbür yana sarkan kısmına tutuna tutuna avluya indi. Yere basar basmaz, "acaba köpek var mı?" diye içine bir korku düştü. Biraz etrafı dinledi, hiçbir hareket yok. Ayaklarının ucuna basa basa yürüdü, sokak kapısını gürültüsüzce açıp Muharrem'i de içeriye aldı. Kapıyı yine kapadılar. Evde ışık yanmıyordu. Muharrem:

– Uyumuş olacaklar; daha iyi, birdenbire üstüne çullanırız; mendilini hazır et, sen ağzını tıkarsın, ben de elini bağlarım, dedi.

– Duvardaki ipi aldın mı?

– Aldım, aldım.

Merdivende gürültü etmemeye çalışarak, odanın önündeki sundurmaya çıktılar. Muharrem kapıyı yavaşça açtı, iki gölge odaya süzüldü. Karanlıkta hiçbir şey görünmüyordu. Kulak verdiler, kendi kalplerinin gürültüsünden başka bir ses duymadılar. Gözleri karanlığa alışsın diye beklediler, olmadı. Artık sabırları tükenmişti. Sıtkı bir kibrit çaktı: içerde kimse yoktu. Şaşarak birbirlerine baktılar.

– Hay kahpenin kızı! Nereye gitti acaba?

– Komşuya gitmiştir.

– Ne yapacağız, şimdi?

– Bekleriz.

Kibrit söndü. Şehvetle gerilen sinirleri birdenbire boşandı. Sıtkı, yorganı açtı; eğildiler, yatak çarşafını kokladılar. Muharrem, yorganı bir yana savrulmuş yatağın üstüne yüzükoyun uzandı, şilteye tırnaklarını geçirdi. Bir süre sonra da karanlıkta sessizce oturup beklemeye başladılar. Beklediler, beklediler, kimse gelmedi. Beklediler, beklediler, kimse gelmedi. İçlerine bir kuşku düştü.

– Bunda bir iş var.

– Bana da öyle geliyor. Oturdular bir zaman daha. Sessiz. Kuşkulu. Sinirleri alabildiğine gerildi. Muharrem birden kalktı.

– Gidelim.

– İyi ederiz.

Yavaşça çıktılar.

Telaştan, oda kapısını kapamayı bile unuttular. Yatak, arkalarından bakakaldı. Şaşkın. Perişan...

XIII

GİZLİ HASTALIK

Yemekten önce tekrar pomatlandım, kravatımı taktım, redingotumu giydim. Annem:
– Bu da ne oluyor? dedi. Sen daha Üniversite öğrencisi değilsin. Sınavı kazanacağını da Allah bilir.

TURGENYEV, İlk Aşk, VI

Süleyman kendini toparlamakta güçlük çekmedi. İçindeki insanlık ve meslek sevgisi yeniden uyanmıştı. Şimdi geriye doğru bakıyor da şaşıyor: nasıl olmuştu da kendini o kadar kapıp koyuvermişti? Her gün sınıfa girmiş, karşısında sıra sıra oturan çocuklara bir şeyler söylemiş, sonra çıkıp kahveye, oradan lokantaya, oradan yatmaya gitmiş; ve bu okul, kahve, lokanta, yatak çemberi içinde, gözleri bağlı bir dolap beygiri gibi yıllarca dönüp durmuştu. Karşısındakiler çocuk değil, sanki birtakım şekillerdi. Onların iç dünyasına karşı ruhunun kapılarını sımsıkı kapamıştı. Oysa onların halinden en iyi anlayacak adam yine kendisiydi. Dertler, sevinçler, korkular, umutlar, planlar, hayal kırıklıkları, yoksulluklar, gururlar, yardımlar, kıskançlıklar, dostluklar, kavgalar... O, yıllarca bunların içinde yaşamıştı; bütün bu öğrencilik hallerini avucunun içi gibi bilirdi; eğer isteseydi...

Bir gece lokanta dönüşü, sokak lambası altında derse çalışan Remzi'yi keşfedince gözleri birdenbire açıldı; artık sınıfta birtakım yüzler değil, insanlar görüyordu; daha doğrusu, Remzi, Süleyman'ı çocuklara bağlayan bir bağ oldu. Bakıyor ve anlıyordu:

Şunlar yatılı öğrenciler. Hayatlarının her ânı okulun saatiyle ayarlanmış. Çalışırlarsa başarı kazanmamaları için hiçbir sebep yok. – Şunlar memur, ya da yerli eşraf çocukları. Üstleri başları derlitoplu. Çoğu düzgün çalışıyor. Gelecek yılların büyük memur ve eşrafı hep

bunların içinde. Hayatta ellerinden tutacak kimseleri var. –Şunlar yoksul çocuklar. Ne oldukları elbiselerinden belli, fakat ilerde ne olacakları belli değil. Ellerinden geldiği kadar çalışır, yine de üstün bir başarı kazanamazlar. Evleri, ışıkları, yemekleri daha ötesine elverişli değil. Çoğu okumayı yarı yolda bırakacak. Dünyada kendilerini tutup yükseltecek, ya da yükselme olanaklarını hazırlayacak kimseleri yok. Gelecek yılların küçük memurları, ayak satıcıları, tezgâhtarları...– Şunlar da başka bir küme. Üçü dördü birleşip bir ev tutuyor, bekâr hayatı yaşıyorlar. Çoğu tembel. Okula haftada iki üç kere şöyle bir uğruyorlar. Doğru dürüst kitapları bile yok. İşleri güçleri süslenmek. Bakıyorsunuz, birinin boynunda şık bir kravat, bacağında ise şalvara benzer bir pantolon. Şehirli gibi giyinmeye özeniyor, henüz beceremiyorlar. Teneffüslerde abdesthane aralığında ikide bir saçlarını su ile ıslatıp küçük el aynalarına baka baka tarıyorlar. Bunlardan biri epeydir okula gelmiyordu. Süleyman, niçin gelmediğini derste çocuklara sordu. "Hasta," dediler.

– Nedir hastalığı?

– Bilmiyoruz.

Bu konuşmadan dört beş gün sonra, bir öğle teneffüsünde, bahçede Süleyman'a iki çocuk yaklaştı:

– Efendim, dediler, geçen gün derste Muhsin'i sormuştunuz.

– Ha, evet, ne oldu?

– O günden sonra çok fenalaştı efendim. Sancıdan kıvranıyor. Yürüyemiyor. Ne yapacağımızı şaşırdık kaldık. Biz üç arkadaş, bir evde oturuyoruz. Bu sabah ondan habersiz düşündük taşındık, size sormaya karar verdik, ne yapalım diye.

– Doktor getirdiniz mi?

– İstemiyor.

– İstemiyor mu? Yaaa! Peki. Fakat bugün dersim var, okuldan ayrılamam, yarın sabah gelip beni görün.

Ertesi gün okul doktorunu aldı, kendilerine yol gösteren iki çocukla birlikte hastayı yoklamaya gitti. Çocuklar odaya girmediler.

Köşede, bir yer yatağında yatan Muhsin, karşısında doktorla Süleyman'ı görünce bembeyaz kesildi. Kapana kısılmış gibi dört bir yanına ümitsiz ümitsiz bakındı. Kurtulma çaresi yoktu. Alnından, şakaklarından bir ter boşandı. Doktor sordu:

– Neren ağrıyor bakalım? Başın mı?

– Hayır.

– Hımm! Demek başın ağrımıyor.

– Evet.

– Ya neren ağrıyor?

– Hiç.

– Karnın mı?

– Hayır.

– Belin mi?

– Hayır.

– Ya neren?

– Bilmiyorum. Söyleyemem. Hiç. Hiçbir yerim ağrımıyor. Kim haber verdi size, ağrıyor diye? İstemiyorum, hiçbir şeyim yok benim.

Elini yüzüne kapadı. Utanmıştı. Doktor anladı:

– Doktorlukta ayıp olmaz, dedi. Aç bakayım şu yorganı.

Süleyman arkasını döndü. Doktor söylüyordu:

– Aç, aç. Hah şöyle. Çıkar şunu da. Hımm! Demek böyle!..

Doktor, hasta ile uğraşırken Süleyman odaya bir göz attı: karşı duvarın önünde, yerde, ayak ayağa serilmiş iki şilte daha; şurada, iskemlenin arkalığına asılı, paçaları yıpranmış bir pantolon, iskemlenin altında çok şık bir çift sarı iskarpin; ötede, bir kitap yığınının üstünde kirli, yırtık bir çorap; öbür köşede, çamaşır bohçası gibi bir şeyin arkasında, birkaç tane boş rakı şişesi; masanın üstünde kabı yırtık bir kitap, iki defter, beş on kâğıt, bir kahve kaşığı, bulaşık bir tabak, bütün bu karışıklığın arasında üç dört iskambil kâğıdı.

Doktor, muayenesini bitirmiş, konuşuyor:

– Çek bakalım yorganı üstüne. Belsoğukluğu.

Süleyman sırtında bir ürperme duyuyor, doktor soruyor:

– Ne kadar oldu?

– ...

– İki ay var mı?

– ...

– Eskimiş.

Muhsin birdenbire hıçkırıyor.

– Ağlama. Olmuş bir kere. Seni hastaneye kaldırtacağım. Burada olmaz. Kapıyı açıp dışarıda bekleyen çocukları çağırdı:

– Gelin bakalım. Biriniz giydirin bunu; biriniz de koşun, bir araba getirin.

Cebinden bloknotunu çıkardı, bir şeyler yazmaya başladı. Arada bir sordu:

– Adın ne?

– Muhsin.

– Numaran kaç?

– 396.

Yazdığı kâğıdı verdi:

– Al bunu, başhekime göster, yatırır. İyileşinceye kadar okula gelmek yok. Çıkınca bana rapor getirirsin, ondan önce sınıfa giremezsin. Zaten idareye bildireceğim.

Çıktılar. Süleyman okula döndü. Kiçikapı'da kadın dolu iki arabaya rastladı; yüzlerini, gözlerini kabaca boyamış birtakım kadınlar. Anladı: orospular haftalık muayeneden dönüyorlar. Yolları okulun önünden geçiyor. Çocuklar bahçe parmaklığının arkasına yığılmış, arabalara özlemle bakıyorlar. Saçlarını su ile ıslatıp taramışlar.

***

Süleyman disiplin kurulunda üye idi. Bu olaydan bir süre sonra kurul toplantıya çağrıldı. Meğer Muhsin sorguya çekilip cezalandırı-

lacakmış. Çocuk geldi, karşılarında, ayakta durdu. Kurul Başkanı Başmuavin Nadir öne doğru eğildi, bastonunun sapını sıkı sıkı tutan ellerinin üstüne çenesini dayadı. Dayağın cennetten çıkma olduğuna inanan Başmuavin Nadir, kâh bacağının, kâh ayağının, kâh da belinin ağrıdığını söyleyerek her zaman elinde kalın bir baston bulundurdu; (bacak ağrısı filan, okulu teftiş edecek kimselere karşı kullanılan yalancı sebepti), karşısında titreyen çocuğu birkaç dakika süzdü, sonra:

– Anlat, dedi.

Çocuk yutkundu, sustu.

– "Anlat" diyorum sana.

– Neyi anlatayım efendim?

– Hastalığa nasıl yakalandığını.

Çocuk sustu, Nadir bağırdı.

– Anlat ulan! Nasıl tutuldun?

– Bilmiyorum. Bir gün soğuk su ile yıkandım, üşüdüm, ondan sonra...

– Şimdi gözünü patlatırım senin. Bırak o masalları bir yana. Söyle nasıl aldın? Geneleve mi gittin?

– Hayır.

– Hayır mı?

Başmuavin Nadir bastonunu kavradığı gibi ayağa kalktı. O zaman hafif bir ses cevap verdi:

– Evet.

– Hah şöyle. Her şeyi olduğu gibi anlatacaksın. (Yine oturdu, yine çenesini bastonunun sapını tutan ellerine dayadı, sordu.) Sonra?

– Bir odaya girdim.

– Sonra?

– İçeriye bir kadın geldi.

– Sarışın mı, esmer mi?

– Sarışın.

– Sonra?

– Elimden tuttu.

– Sonra?

Başmuavin Nadir, çenesi eline dayalı, kendini bir hayale kaptırmış, gözleri parıl parıl, şehvetle soruyordu:

– Sonra?

Süleyman söze karıştı:

– Yeter!

Nadir, kendini toparladı:

– Evet, yeter. Söyle bakayım bana: Parayı nerden buluyorsun?

– Babam gönderiyor.

– Baban yemek parası gönderiyor. Bu işlere nerden para buluyorsun? Şu üstüne başına bak. Lord gibi giyiniyorsun. Kaça aldın o boynundaki kravatı?

– Beş liraya.

– Sen beş liralık kravat takacak adam mısın ulan? Ben ömrümde takmadım beş liralık kravat. Söyle, bunlara nerden para buluyorsun? Her şeyi olduğu gibi anlatacaksın!

Çocuk kurtuluş olmadığını anladı, hepsini bir bir anlattı: yıl başında yeni kitap yerine arkadaşlarından eski kitapları daha ucuza alırmış; ikide bir babasından jimnastik ayakkabısı, izci elbisesi, yardımcı kitap alacağım diye para istermiş.

Süleyman da başmuavinden izin alıp bir iki şey sordu:

– Oturduğunuz evin okulda adresi var mı?

– Hayır.

– Okula gelmediğiniz gün niçin gelmediğinizi sormazlar mı?

– Sorarlar.

– Ne derler?

– Tezkere isterler.

– Getirir misiniz?

– Hayır.

– Getirmeyince ne yaparlar?

– Hiç.

– Peki. Yeter.

Soruşturma bitmişti; çocuğa "Haydi çekil," dediler. Başmuavin disiplin yönetmeliğini karıştırdı, bilmem kaçıncı maddeye uyularak bir hafta okuldan uzaklaştırma cezası vermeyi önerdi. Süleyman bunu gereksiz buldu:

– Zaten birkaç aydır okula gelmiyor, bir hafta daha gelmezse ne kaybedecek? Hiç. Boşuboşuna sokaklarda dolaşmış olacak. Sonra, böyle bir ceza aynı suçu bir kez daha işlemesini önleyecek mi? Hayır. Öyleyse, ceza verecek yerde önleyici tedbirler aramak daha yerinde olur.

– Ne gibi mesela?

– Mesela, taşradan gelen öğrencileri şehirde başıboş bırakmamakla; bunlara yatıp kalkacak doğru dürüst bir yer, bir yurt bulmakla; hepsinin çalışmasını yatılı öğrencilerinki gibi bir düzene sokmakla.

Nadir, eliyle bir işaret yaptı:

– Oooh, dedi, siz hayal peşinde koşuyorsunuz.

– Ya siz ne yapıyorsunuz?

– Yönetmeliği olduğu gibi uygulamak istiyorum. Zaten buna aykırı hareket etmeye hakkımız yok.

– Koşulları göz önünde tutup öneriler yapabiliriz.

– Biz maddeleri uygulamaya memuruz, düşünmeye değil.

– Düşünme memurluğu diye ayrı bir makam mı var?

Nadir güldü:

– Yok, yok elbette. Ama dedim ya, memur düşünmez, yapar. Filozof başka, memur başka şey, be birader!

Süleyman bu sorun üzerinde müdürle de konuştu, tabii, bir sonuç

alamadı. Hele yurt işini açınca müdür kahkahayla gülmekten kendini alamadı.

– Bu işlerde ne kadar tecrübesiz olduğunuz her gün biraz daha meydana çıkıyor. Olmayacak işlerle boş yere kafanızı yoruyorsunuz. Onu düşünün, bunu düşünün, düşünmekle başa mı çıkılır be kuzum? Kafanı bir kere koyvermeyegör, bir daha tutamazsın. Hem biz mi kaldık bu dünyayı düzeltecek? Bırak ipini, nereye giderse gitsin; sen de otur keyfine bak!.. İşte ben bu kadarını düşünür, ondan sonrası için kafamın dizginlerini çekerim... Ama siz daha gençsiniz, kendinizi tutamıyorsunuz. Şu yurt işiyle uğraşın bakalım neler yapabileceksiniz? Bunu sırf tecrübeniz çoğalsın diye söylüyorum; yoksa bir şey yapamayacağınızı biliyorum.

XIV

MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRÜ

Ben büyük bir şairim. Şiirlerimi yazmıyorum: bunlar eylem ve duygu halindedirler.

BALZAC, Gorio Baba

Süleyman ilk önce Millî Eğitim Müdürü'ne başvurdu. Odaya girdiği zaman müdür büyük bir albüme fotoğraf yapıştırıyordu. Delikanlıyı güleryüzle karşıladı. Neşesi üstündeydi.

– Buyrun, buyrun, dedi. Kusura bakmayın, ellerim zamklı. Vilayet içindeki bütün ilkokul öğretmenlerinin resimlerini bir araya toplayan bir albüm hazırlıyorum. Eğer kolayını bulursam ayrıca bastırmayı düşünüyorum.

Masanın üstünde bir yığın fotoğraf, albüme girmek için sıra bekliyordu. Süleyman, çevresine bakındı: duvarlar baştanbaşa grafikler, şemalar, istatistiklerle dolu. Mavi, yeşil, sarı çizgiler; kırmızı, kara, mor rakamlar. Millî Eğitim Müdürü, gözlerinde okunan bir memnunluk ve kendisi için haklı bulduğu bir övünme duygusuyla:

– Grafiklere mi bakıyorsunuz? dedi. Hepsini kendim yaptım. Ben rakama vurulamayan şeyin var olduğuna bile inanmam. Bir müfettiş geldiği zaman her şeyin hesabını verebilmeliyim. "Efendim," demeliyim, "emrim altında şu kadar okul, şu kadar öğretmen, şu kadar öğrenci var." Süleyman bey, mademki eğitim mesleğini seçtiniz, bunun her türlü inceliğini öğrenmelisiniz. (Kalktı, delikanlıyı sağdaki yeşilli mavili birtakım çizgilerin inip çıktığı iki büyük grafiğin önüne götürdü.) Bu, bütün vilayetteki okul, öğretmen ve öğrencilerin her ay eksiliş ve artışını; bu da, öğretmenlerle öğrencilerin genel devam ve devamsızlığını gösterir. Şu küçüklere gelince, onlar okulla-

rın durumunu ayrı ayrı açıklar. Her okul için bakın kaç grafik var: bu, bir okuldaki öğrencilerin genel ve devamsızlık grafiğidir; bu, her sınıfın ayrı ayrı devam durumunu gösterir; bu, devamsızlık sebeplerine göre hazırlanmıştır: mazeretliler yeşil, mazeretsizler kahverengi ile gösterilmiştir. Bu da, hastalık grafiği; bakın, kızıl hastalığı kırmızı ile, kızamık pembe ile, sarılık sarı ile çizilmiş; rakamlar da ona uygun renklerde yazılı. İnsan bir bakışta ne var ne yok anlıyor değil mi? Siz şiirle uğraşırsınız, benim şiirlerim de bunlar işte! Dünyada herkesin bir şair yanı vardır; ancak, kimisi şiirlerini sözcüklerle anlatır, kimisi de rakamlar, şekiller ya da hareketlerle... Ben ikincilerindenim!.. Şu karşı duvardakiler okulların krokileri; buradan çıkıp da hangisine gitsem, kendi evim gibi içinde gözü kapalı dolaşabilirim. Ama bunları hazırlamaktan gitmeye vakit kalmıyor ki. (Süleyman'ı bir etajerin önüne götürdü.) Burada gördüğünüz albümde de bütün okulların dıştan, içten, her yönden alınmış resimleriyle bütün öğretmenlerin fotoğrafları var: her albüm bir okula ayrılmıştır. Öğrencilerin resimlerini de toplamak istiyorum ama, başa çıkamam diye korkuyorum; işin ucunda kendi kendine mahcup olmak var.

Yerine otururken:

– İşte böyle azizim, dedi, görüyorsunuz ya idarecilik ne kadar zor bir iş. Bir de bunların dışında, her gün gelip giden yüzlerce evrakı okumak, imzalamak var. Sözün kısası, insanın boş geçirecek bir dakikası bile kalmıyor.

Masanın üstündeki resimlerden birini aldı, önündeki büyük albüme yapıştırmak için zamklamaya başladı.

Süleyman, gelişinin sebebini kısaca bildirdikten sonra, civar köy, kasaba ve şehirlerden gelen çocukların perişan hallerini, bunların bir binada toplanıp hayatlarının düzene konmasındaki yararları bir bir anlattı. Böyle bir öğrenci yurdu açıldığı zaman, çocukların sadece yatıp kalkmalarının ve çalışmalarının değil, yemeklerinin bile şimdikinden daha iyi olacağını söyledi. Millî Eğitim Müdürü bir yandan dinliyor, bir yandan da fotoğrafların arkasını zamklıyordu. Yemek sorunu açılınca başını kaldırdı, zamk fırçası bir elinde, fotoğraf öbür elinde, sordu:

– Ya parayı nerden bulacağız?

– Yine çocuklardan. Nasıl olsa hem ev kirası, hem de yiyecek için bir masraf yapıyorlar. O parayı yurda verecekler.

– Ha, olabilir, olabilir!

Başını yine işinin üstüne eğdi, bir iki fırça daha sürdükten sonra resmi albüme yapıştırdı, üstüne ağır bir şey koydu, sonra eline başka bir fotoğraf aldı. Bu arada Süleyman anlatıyordu:

– Yurt binasına ayrıca kira verilmeyeceği için, bütün o para yemeğe harcanacak. Tabii, aşçı ve çamaşırcı aylıkları ayrıldıktan sonra...

Millî Eğitim Müdürü bu sefer başını kaldırmadan sordu:

– Ya bina?.. Onu nerden bulacaksınız?

– Onu işte sizden rica ediyoruz. Eldeki okul binalarının bir köşesi mi olur, yoksa...

Adam bu sefer değil çalışmayı, fırçayı bile bıraktı:

–Haaa, bak, dedi, şimdi iş değişti. Bir kere elimde yurt yapmaya elverişli yer yok; olsa bile, bu kadar işin arasında bir de onunla uğraşmaya vakit bulamam. Görüyorsunuz nasıl başımı kaldırmadan çalışıyorum. Ama siz arar, dışarda uygun bir yer bulursanız, yurdun açılması için gereken müsaadeyi veririm. Benden size izin; gidin, iskân müdürünü, Millî Emlâk Müdürü'nü, Belediye Başkanı'nı görün, belki emvâl-i metrûke'den filan bir yer verirler. Buranın evleri bu iş için uygundur. Bilmem içlerini gördünüz mü? Bir kere, sofa dedikleri büyük bir salon vardır ki, yemekhane olarak pekâlâ kullanılabilir. Selamlık dairesi çalışma, harem dairesi de yatma yeri olabilir. Ama dedim ya, ben uğraşamam, işim çok. Baksanıza, bu kadar resim albüme yapışmak için beni bekliyor.

Tekrar fırçaya ve fotoğrafa sarıldı, hızlı hızlı sürmeye başladı.

Uzun bir sessizlik oldu. Süleyman, gözü duvardaki allı yeşilli çizgilere takılı, düşünceye daldı. Daha ilk adımda sendelemek canını sıkmıştı. Millî Eğitim Müdürü zamkladığı resmi albüme dikkatle yapıştırırken sordu:

– Okul müdürü ne diyor?

Süleyman, duvardaki önemli işlerden gözünü kurtardı, cevap verdi:

– O, bu işin yapılamayacağına inanıyor.

– Ben onun gibi düşünmüyorum. Yapılır, niçin yapılmasın. Dünyada başarılamayacak hiçbir iş yoktur. Eğer üstüne düşerseniz pekâlâ yaparsınız. Benden size öğüt: çalışın, çok çalışın; o zaman her şeyin üstesinden gelirsiniz. Ama ben uğraşamam, her iş benim üzerimde.

Süleyman müsaade istedi, gitmek için kalktı. Kapıdan çıkacağı sırada Millî Eğitim Müdürü seslendi:

– Bina bulunca bana haber getirin. Gidip planını çıkarayım, resmini çektireyim. Yurtta yatacak öğrenci sayısını da isterim. Her biri nerden gelmiştir? Hangi sınıftandır? Bunların birer cetvelini hazırlayın. Getireceğiniz cetvele göre ben grafiklerini çizerim.

Süleyman gülümsemekten kendini alamadı:

– Emredersiniz, takdim ederim, deyip çıktı.

XV

İSKÂN MÜDÜRÜ

Biz o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk.

KURAN, Kehf suresi, II

İskân Müdürlüğü iç içe iki odadan birleşikti; dışarıdaki oda memurlar içindi, müdürün odasına buradan bir ara kapı ile geçilirdi. Süleyman oraya bir ikindi üzeri gitti. Kapıda pinekleyen odacıdan, müdürün içeride olduğunu öğrendi. Birinci odada üç memur vardı; bunlardan biri başını arkasındaki duvara dayamış, yüzüne bir mendil örtmüş, uyuyor; nefes alıp verdikçe mendilin bir ucu hafifçe kalkıp inmekte. İkinci memur, birincinin tersine, öne doğru eğilmiş, kolları masanın, başı kollarının üstünde, kestiriyor. Üçüncü memur, önünde bir kâğıt, sol dirseğini masaya, bir yanağını da avucuna dayamış, horluyor; herhalde, kâğıdı okurken uyuyakalmış. Bu, otuz yaşlarında genç bir adam; mendil altında uyuyanla yüzükoyun yatanın yaşları belli değil. Süleyman, bütün odada yalnız bir tek kâğıt gördü; bunu herhalde ikisi okumuş, üçüncüsü okuyacağı sırada uyuyakalmış, demek ki en tembelleri oymuş.

Delikanlı, uyuyanları rahatsız etmemek için ayaklarının ucuna basa basa yürüdü, müdürün kapısına hafifçe vurdu, yine ses yok. Kapıyı gıcırdatmamaya çalışarak yavaşça açtı. Masa başında şişman, elli beş yaşlarında, kıranta bir adam, vücudunu ileriye doğru kaydırmış, başını koltuğunun arkalığına dayamış, uyuyor. Yuvarlak, etli bir yüz, ağarmış bıyıklar. Yarı aralanmış ağzın karanlığı içinde altın bir diş hafiften parlıyor. Nefes alıp verdikçe karnının üstünde saat kösteği inip çıkıyor. Süleyman, "Ashabı-ı Kehf'in mağarasına girdim galiba," diye düşündü. Odacısından müdürüne kadar herkes uykuda. Gelme zamanını iyi kestirememişim, adamların öğleden sonraki uyku saati-

ne rastlatmışım." Uyandırmak için yalandan öksürdü. Aldırış eden yok. Parmağı ile masayı tıklattı, "Müdür bey!" diye seslendi. Adam önce sağ gözünü açtı, karşısındakinin gerçekten insan olup olmadığına uzun zaman baktı, belki de "Buraya iş takibine gelen bu adam da kim? Bu dairede iş olur muymuş?" diye düşündü; neden sonra öbür gözünü de açtı, yine uzun uzun baktı; yüzünü hatırlar gibi oluyordu, ama belleğinin karanlığı içinde bir türlü bulup çıkaramıyordu. Kafasını toparlamaya çalıştı. Hah! Tamam! Kahveden göz aşinalığı vardı. Başka bir yerde görünce birdenbire tanıyamamıştı. Doğruldu.

– Buyurun, dedi, bir isteğiniz mi var?

Süleyman oturdu.

– Efendim, dedi, rahatsız edişimin sebebi...

Adam birdenbire bağırdı:

– Ramazaaan!.. Ulan Ramazaaan!.. (Ses veren yok. Kendi kendine söylendi.) Allah cezanı versin herif! (Sonra Süleyman'a döndü.)

– Evet, sizi dinliyorum.

– Hayırlı bir iş için zatıâlinizin yardımını rica etmeye gelmiştim. Bizim okulda...

Bu sırada adam parmağını bir düğmeye bastı, dışarda kuvvetli bir zil öttü ve öbür odada birtakım iskemleler gıcırdadı. Süleyman anladı: memurlar uyanmıştı. Az sonra da odacı içeriye girdi.

– Ölü müsün be adam! Deminden beri bağırıyorum. Daireyi sırtlayıp götürseler kimsenin haberi olmayacak. İki kahve getir. Benimki sade olsun. (Odacı gitmek için kapıya doğru yürüdü, müdür yine Süleyman'a döndü.)

– Devam buyurun. Affedersiniz.

– Bizim okulda civar köy ve kasabalardan gelen...

– Haaa... şey... içeriye söyle, İlhami bey biraz buraya gelsin. (Odacı çıktı) –Evet efendim?

– Civar köy ve kasabalardan gelen bazı çocuklar var. Bunlar şurada burada...

Kapı vuruldu, müdür:

– Giriniz! diye seslendi.

İlhami bey girdi. Süleyman, elbisesinden tanıdı: Bu, mendil altında uyuyan zattı. Gözkapakları şişmiş. Kravatı bir yana kaymış. Müdür sordu:

– Evvelki gün okunması için size bir kâğıt vermiştim. Ne oldu?

– Bendeniz daha aldığım gün okudum; akşam üzeri, daire kapanırken Mazlum beye teslim ettim, o da dün okudu; bugün de Mükerrem beyin elinde gördüm, inceliyordu.

– Pekâlâ! Bana Mükerrem beyi gönderin öyleyse!.. (Süleyman'a sordu:) –Evet efendim, sonra?..

– Şurada burada perişan bir halde yaşayan bu çocukları...

Mükerrem bey girdi. Bu, önünde bir sayfa yazılı kâğıt bulunan memurdu. Müdür sordu:

– Vilayetten gelen kâğıdı okudunuz mu?

– Henüz yarısını inceleyebildim, müdür bey. Fakat akşama kadar bitirebileceğimi umuyorum.

– Teşekkür ederim. Pek acele bir iş, gayret edin de yarına kalmasın kuzum.

– Hiç merak etmeyin efendim, akşama kadar ne yapar yapar okur bitiririm.

– Teşekkür ederim, teşekkür ederim. (Süleyman'a baktı.) Evet efendim, diyordunuz ki...

– Düşündük ki, bu çocukların hepsini bir araya toplayalım. Yani...

– Toplamak dediniz de aklıma geldi... –Şey, Mükerrem bey, bir dakika daha... –Siz devam buyurun, devam buyurun!..

Kapıdan çıkmak üzere olan Mükerrem bey yine girdi. Süleyman devam etti:

– Yani bir öğrenci yurdu yapalım dedik. Fakat...

– Beyefendi "toplamak" dedi de, hatırladım. O yazıya bir cevap

vermek gerek tabii. Yarın üçünüz bir araya toplanın da, şöyle uygun bir şey yazıverin, olmaz mı?

– Başüstüne efendim. Emredersiniz.

Mükerrem bey çıktı. İskân müdürü, "Devam edin," der gibi Süleyman'a baktı, Süleyman konuştu:

– Fakat elimizde buna uygun bir bina yok. Bu işte sizin yardımınızı rica ediyoruz.

– Yardım mı? Ne gibi mesela?..

– Mesela... Emvâl-i metrûke arasında eğer yurt olmaya yarar bir bina varsa...

Kapı açıldı, odacı kahveleri getirdi.

– Hangisi şekerli? Onu beyefendiye ver. Hah! Getir bakalım benimkini de. (Höpürdeterek bir yudum çekti) –İş başında bir sade kahve içmeden aklımı başıma toplayamam. Emvâl-i metrûke dediniz değil mi?.. Emvâl-i metrûke... (Kahveden bir yudum daha çekti.) Oooo! Babanın canına değsin, Ramazan. Tembeldir filan ama, bir güzel kahve bulur getirir ki... Emvâl-i metrûke ne gezer beyefendi!.. Bir kısmı, ilk zamanlarda yok pahasına şunun bunun eline geçmiş... Avukat, tüccar, eşraf filan... Dişli adamlar. Geri kalanını bari gerçek değeriyle satalım, dedik. Biz binaların listesini çıkarıp da komisyonlar kurup değer biçmek için hepsini bir bir dolaşıncaya kadar halk birkaç ay içinde bütün yapıların kapılarını, çerçevelerini, döşeme tahtalarını söküp götürmüş. Bir de gittik ki, ortada dört duvar kalmış. Bugün belki o da kalmamıştır ya!.. Ne de eli çabuk milletmiş be birader! Biz yazı yazana kadar onlar ev söküyor. Her kapıya bir bekçi koyamazdık ya! O zaman astarı yüzünden pahalıya çıkardı. Sözün kısası, haydan gelen huya gitti. Zaten gâvur malından hayır mı gelir, a efendim?.. Kim aldı ise helal olsun. Bizi de dertten kurtarmış oldu. Eğer elimde işe yarar bir bina bulunsa, seve seve verirdim, billahi! Ama yok. Mübadillere bile verecek ev bulamıyoruz.

Süleyman kahvesini bitirmişti. "Allahaısmarladık!" deyip çıktı. Dışarıdaki odadan geçerken, memurlar, kendilerini vakitsiz uyandıran bu misafire düşmanca bakıyorlardı.

XVI

MİLLÎ EMLÂK MÜDÜRÜ

Yasak! İşte o kadar!.. Fakat bunun aksine olarak, "müsaade"lerde her zaman bir şüphe ve tereddüt öğesinin gizli bulunduğunu sanırdı.

ÇEHOV, Kılıflı Adam

Süleyman ilk iki denemede işe yarar bir sonuç alamayınca, içinden şöyle bir sendeledi. Bu iş için görebileceği hep-hepsi iki kişi kalmıştı; bu hesapça, davayı daha şimdiden yüzde elli kaybetmiş sayılırdı; geri kalan yüzde elliyi de kazanacağı şüpheliydi. Genç adam, okul müdürünün dediklerini hatırladı; bununla birlikte, "Ne olursa olsun, sonuna kadar uğraşacağım, yani hiçbir ümit kalmayıncaya kadar" diye düşündü ve yine dersi olmadığı bir gün, öğleden sonra, Millî Emlâk Müdürü'ne gitti.

Müdürün kapısı önündeki aralık, bir bekleme salonu haline sokulmuş, ama, gülünç bir bekleme salonu; sağdaki duvarın yanına küçük bir masa konmuş, önünde bir odacı oturuyor; masanın üstünde birkaç kâğıt, ucundaki uzunca bir iple masanın köşesindeki çiviye bağlanmış bir kurşun kalem. Adam, Süleyman'ı görünce önüne bir kâğıt çekti, kalemin ucunu tükürükledi, sordu:

– Adın?

– Süleyman.

Kâğıdın üstüne, suyolu oynuyormuş gibi, eğribüğrü, acayip birtakım çizgiler çekti. Delikanlı, adının bu hale sokulabileceğini hiç düşünmemişti.

– İşin?

– Edebiyat öğretmeni.

Bunu yazmak zordu, beş dakika beklemek gerekti.

– Niçin görmek istiyorsun?

– Kendisine söyleyeceğim.

– İçerde ne kadar kalacaksın?

– Konuşma ne kadar sürerse.

– Olmaz.

– Niçin?

– Yarım saatten fazla kalınmaz.

– Ya konuşma bitmezse?

– Gerisini başka gün gelip konuşursun.

Süleyman gülümsemekten kendini alamadı, bu sözümona özel kalem müdürüne kalacağı zamanı söyledi:

– Yirmi dakika kalacağım.

Adam mırıldanarak yazdı:

– Yir... mi... da... ki... ka. (Sonra, soldaki duvarın önünde yan yana konmuş iki tahta iskemleyi gösterdi.) Otur da haber vereyim. (Gitti, az sonra haber getirdi.) Buyur!

Süleyman girdi. Ta dipte, üstü yeşil çuhalı harap bir masanın gerisinde, ufak tefek, karakuru bir adam. Kollarını açmış, oturduğu koltuğun iki yanına koymuş, fakat koltuk büyük olduğu için kolları iki yana fazla ayrılmış. O ne poz, o ne kuruluş. Koltuğu doldurmaya çalışıyor. Yüzü ciddi mi ciddi. Ağır ağır konuşuyor:

– Buyurun, oturun. Görüşmek istediğiniz konuyu bildirmemişsiniz.

– Doğrudan doğruya zatıâlinize anlatmak istiyorum.

– Eğer özel bir iş içinse hiç söylemeyin. Özel işleri dışarda konuşuyorum. Dairede yalnız resmî işlere bakıyorum.

– Liseye ait bir iş için gelmiştim.

– Öyleyse dinleyebilirim. Buyurun.

Süleyman anlatmaya başladı. O konuşurken adam, bitişik odaya açılan sol yanındaki geniş ara penceresinden öbür tarafı seyrediyor-

du. Kulağı Süleyman'da, gözü öbür odadaki memurlarda. Süleyman anlatıyor:

– ... civardaki kasaba ve şehirlerden lisede okumak için gelen bu çocuklar...

Bu sırada odacı kapıyı vurup girdi:

– Memur Hakkı bey. Bir şey sormak istiyormuş. 5 dakika.

Hakkı bey girdi.

– Efendim, dedi, Belediye adam göndermiş, yarın hesapları kapatıyorlarmış, istimlâk işleminin bugün akşama kadar imzadan çıkmasını rica ediyorlar. Şirketin işini yarına bırakıp bugün onu tamamlayayım mı?

– Olmaz!

Hakkı bey çıkarken odacı girdi:

– Tosun Ağa. Emlâk sahibi. Kâğıt imzalatmak istiyor. 3 dakika.

Müdür, masanın başında yeniden poz aldı, kollarını koltuğun iki yanına koydu, söylendi:

– Gelsin.

Tosun Ağa kâğıdı uzattı.

– Bu ne?

– İşlem görmesi için havale edilecek.

– Olmaz! Yarın gel.

Tosun Ağa çıkarken müdür yandaki camı vurup seslendi:

– Kemal bey! Niçin boş duruyorsunuz? Nedir o önünüzdeki kitap? Roman mı okuyorsunuz?

– Talimatname okuyorum efendim.

– Ha, peki, oku.

Kapıdaki odacı yine göründü:

– Kâtip Halit bey. 2 dakika.

Kâtip Halit bey sarı benizli, perişan kılıklı bir adam. Ellerini önünde kavuşturup korka korka rica ediyor:

– Çok başım ağrıyor. Dayanamayacağım. İzin verirseniz gitmek istiyorum.

Müdür, adamın kafasını delip içindekini gözden geçiriyormuş gibi yüzüne dikkatli dikkatli baktı, sonra bir tek sözcük söyledi:

– Olmaz!

Kâtip Halit bey süklüm püklüm çıktı. Millî Emlâk müdürü, Süleyman'a döndü:

– Beyim, dedi, bilmezsiniz burada neler çekerim. Her gün türlü insanla karşılaşırım. Hepsi önceden bir plan hazırlamıştır, gelir yutturmaya çalışır. Bakarım yüzüne, "Bana nasıl bir oyun oynayacak acaba?" diye düşünürüm. Ben onlar gibi hazırlıklı olmadığım için her zaman aldanabilirim. İyisi mi, aklımın kesmediği şeye "Olmaz!" der çıkarım işin içinden. Çok dikkat etmem gerek. Hiç kimseye güvenmeye gelmez. Eskiden böyle değildim, insanlara güvenirdim. Fakat yedi yıl önce bir veznedar kasayı soyup kaçtı, az kalsın benim başımı da belaya sokuyordu, ondan sonra gözümü açtım. (Pencereden öbür tarafı gösterdi.) Bakın, kasa tam karşımda. Veznedar ne alıp ne koysa hemen görürüm.

İçerden veznedarın sesi geldi:

– Müdür bey; Rıfat beyin yatırdığı teminatı geri verelim mi?

– Ne kadar?

– 2.700 lira.

– (Biraz düşündükten sonra.) Olmaz! Yarın ver. (Yine Süleyman'a dönerek.) –Siz öğretmenler ne rahatsınız. Eliniz hiç yabancı paraya değmez. Ne verirlerse onu yersiniz. Sadece derse girer, dersten çıkarsınız. Günah işlemenize olanak yoktur. Oysa bir veznedar öyle midir? Eline bir kasa dolusu para teslim edilmiştir. Bu para kendisinin değildir, değildir ama, biraz ihtiyacı oldu mu onu dürtmeye başlar. Zavallı adam elini uzatmamak için kendi kendisiyle ne savaşlar yapar. Namuslu olmak çok zor şey. Öbür memurlar da öyle. Bir işi bir gün ileriye almakla iş sahibine kim bilir neler kazandırırlar. İşi erken çıkarmak isteyen memurun rüşvet almadığını nerden bileceğim? İyisi mi her işi birkaç gün geri bıraktırırım.

Konuşurken ikide bir başını çevirip yandaki odaya bakmaktan geri kalmıyordu. Bu sırada ara penceresindeki küçük kanadı açıp birdenbire bağırdı:

– Hilmi bey! Ne yapıyorsunuz?

Veznedar sükûnetle cevap verdi:

– Kasayı açıyorum.

– Neden?

– Pul paralarını koyacağım.

– Haa! Peki! Koymak olur, almak olmaz. Ne kadar?

– 96 lira 20 kuruş.

– Peki.

Önündeki bir deftere bunu yazdı, daha üstteki rakamlarla topladı, kasadaki son durumu saptadı. Sonra başını kaldırdı. Süleyman'a:

– Gelelim sizin işinize, dedi. Civar kasaba ve şehirlerden liseye okumak için gelen çocukları anlatıyordunuz.

Süleyman bunların acıklı durumunu tasvir etti, sonra, millî emlâk arasında öğrenci yurdu olmaya elverişli bir yapı varsa onun liseye verilmesini rica etti. Millî Emlâk Müdürü, gözleri delikanlının yüzünde, uzun uzun düşündü, sonra cevap verdi:

– Olmaz!

XVII

BELEDİYE BAŞKANI

Bizim felsefemiz kesin cümleler kullanmamayı, her şeyden kuşku ile söz etmeyi, yazıyı hep geri bırakmayı emreder.

MOLIERE, Zorla Evlenme. Sahne VIII

Belediye Başkanı uzun boylu, geniş omuzlu, iri yarı bir adam. Şimdiye kadar hiçbir işde acele ettiği, telaşlandığı görülmemiş. Susuzluktan içi kavrulsa, bardağa yine elini ağır ağır uzatır; okumak için sabahleyin eline bir gazete aldımıydı, bitirmesi akşamı bulur, yavaş yavaş, sindire sindire okur. Sözün kısası onun vücudu, kafası, her şeyi gayet ağır işler.

Süleyman işi anlatırken, ellerini göbeğinin üstünde kavuşturup bir Buda heykeli gibi hiç kımıldamadan dinledi; genç adam, "bu iş için Belediyenin yardım edip edemeyeceğini" sorduğu zaman, "Olabilir," diye cevap verdi.

– Yani, "Eder" mi demek istiyorsunuz?

– Olasıdır.

Süleyman sözünü tamamladı:

– Bize, bu işe elverişli bir yer, bir yapı vermenizi rica ediyoruz.

Adam yine aynı durgunlukla cevap verdi:

– Hele bir düşünelim... İnceleyelim!

– Eğer uygun görülürse verebilirsiniz değil mi?

– Yönetim Kurulu'na arz edeceğim, o verebilir.

– Sonucu öğrenmek için sizi tekrar ne zaman rahatsız edeyim?

– Estağfurullah. On beş gün sonra teşrif buyurun.

– On beş gün sonra mutlaka belli olur değil mi?

– Herhalde.

– Yönetim Kurulu bu işi önemli görür mü dersiniz?

– Umarım.

– Size göre, acaba Kurulun çoğunluğu "Verilsin" mi der, yoksa; "Verilmesin" mi?

– O da olabilir, öbürü de.

Süleyman, kesin hiçbir söz alamadan ayrıldı.

İkinci gidişinde, adam delikanlının yüzüne baktı, baktı:

– Sizin bir işiniz vardı ya... Neydi?.. dedi.

– Yurt işi için rahatsız ediyorum. "On beş gün sonra gelin," demiştiniz.

Adam düşünmeye başladı:

– Yurt işi... yurt işi... Afedersiniz, hatırlayamadım. O kadar çok iş var ki... Masasının üstündeki kâğıt yığınını gösterdi. Şunlara bakın. Hepsi iş, hepsi iş... İnsan hangisinden başlayacağını şaşırıyor. Kimisini yapıyor, kimisini de işte böyle unutuyor. Şunu bir daha anlatır mısınız, beyciğim? "Yurt işi" demiştiniz değil mi?

– Öğrenci yurdu.

– Öğrenci yurdu. Şuraya yazayım da, bir daha unutmayayım. (Yazar) Evet... Sizi dinliyorum.

Süleyman yeni baştan anlattı. Adam hepsini dikkatle yazdı, kâğıdı, masanın üstünde dağ gibi yığılı duran öbür kâğıtların arasına koydu.

– Artık hiç merak etmeyin. Mademki bir kere yazıya geçti, unutulmak tehlikesi kalmadı demektir. Zaten, kalem kâğıt varken belleğe güvenmek yanlış.

Süleyman ayrılacağı sırada sordu:

– Bir daha ne zaman geleyim?

– On beş yirmi gün sonra.

– On beş mi, yirmi mi?

– İkisi de olabilir. Ama yirmi daha iyi. Ne kadar geç olursa o kadar garantili. Ben de o zamana kadar Yönetim Kurulu'nu ancak toplayabilirim. Baksanıza, iş, iş, iş!..

Yirmi gün sonra Süleyman bir daha gitti. Belediye Başkanı onu görünce:

– Haaa, dedi, geçen defa bir kâğıda yazmıştık değil mi? Mademki yazıya geçti, artık hiç merak etmeyin. Yalnız, o kâğıdı bulmak gerek. (Önündeki kâğıt yığınını karıştırmaya başladı). İnsan kâğıt devrine girince kafasını bir kenara bırakmalı. Artık belleğin hiç gereği yok. Sizin işi yazdığımı hatırlamam bile anlamsız. Ne yapılacaksa bir yere yazarsın, sonra o yazıyı arar, bulur, yaparsın. (Önündeki kâğıtların arasından rastgele birini alır.) Bu muydu acaba? (Okur.)

"Setenönü mahallesinde iki aydan beri çöpçü uğramadığından, sokaklara dökülen çöpler yolları tıkamış, bunların çıkardığı pis kokular, o civarda oturanları rahatsız etmeye başlamıştır. Halkın şikâyet ettiği şeyin gerçek olup olmadığı yerinde incelenecek, eğer gerçekse adı geçen mahalleye hangi çöpçünün baktığı ve iki aydan beri görevini niçin yapmadığı araştırılacaktır."

(Başını kaldırıp sordu.) Sizin iş bu muydu?

– Hayır.

– Şu mu acaba? (Başka bir kâğıdı okur.)

"Gülük mahallesindeki büyük çeşmenin yalağı tıkanmıştır; taşan sular, sokak aralarındaki toprak yolları bataklık haline getirdiğinden, yalağın tamiri için gereken..."

Süleyman, sözü edilen işin ne olduğunu, yazıyı sonuna kadar okumadan bir türlü anlayamayan adamın kocaman kafasına gülümseyerek baktı ve sözünü kesti:

– O da değil.

Belediye Başkanı başını kaldırıp şaşkınlıkla sordu:

– Nerden anladınız? Daha hepsini okumadım ki. İnsan iyice araştırmadan hiçbir şey hakkında hüküm vermemelidir.

– Bizim işin çeşme yalağı ile ilgisi yok.

– Peki öyleyse. Bırakalım onu bir yana. (Başka bir kâğıt alır.) Ya şu olmasın? (Okur.)

"Kale önündeki helaların..."

– Değil, o da değil!

Belediye Başkanı daha büyük bir şaşkınlıkla sordu:

– Bunu nasıl anladınız? Daha okumadım bile...

– Baksanıza, heladan söz ediyor.

– Hela mı?.. Öyle ya... Hela... Demek ki bu da değil. (Başka bir kâğıt alır.)

Belki de şudur. (Okur.)

"Mezbahanın..."

– Hayır, hayır.

– Peki, ne idi sizin iş?

– Öğrenci yurdu.

Adam, kâğıt yığınını karıştırmaya başladı:

– Öğrenci yurdu, öğrenci yurdu... Yok... Bulamıyorum. (Odacıyı çağırdı.)

– Baksana buraya! Şunların arasında bir kâğıt olacaktı, sakın atmış olmayasın.

– Atmadım, beyim.

– İyi düşün. Masayı temizlerken filan... sakın gereksiz sanıp da...

– Atmadım.

– Belki pencereyi açık bırakmışsındır da... rüzgâr...

– Bırakmadım.

– Ee, nereye gitti be kuzum? Şeytanlar götürmedi ya! Bunların arasına koymuştum.

– Yine ordadır beyim. Masada kâğıt çok.

– Fesüphanallah!.. (Süleyman'a sordu.)

– Ne işiydi?

– Öğrenci yurdu.

Yine kâğıtları rastgele karıştırmaya başladı:

– Öğrenci yurdu, öğrenci yurdu, öğrenci yurdu... Yok... Kim bilir nereye karıştı. O kadar çok iş var ki... Bunların hepsini sadece okumak için bile insanın ömrü yetişmez. Öğrenci yurdu, öğrenci yurdu... Bulamıyorum... Ne yapalım, sağlık olsun. (Önüne beyaz bir kâğıt çekti.) Şunu anlatın da yeniden yazayım.

Süleyman ricasını yeni baştan anlattı. Belediye Başkanı hepsini dikkatle yazdı, sonra bunu yine önündeki kâğıt yığınının üstüne koydu:

– Bakın, dedi, sizinkini en üste koydum. Artık merak edecek hiçbir şey kalmadı. Bir işin iki defa yazıya geçmesi, o derece sağlama bağlanması demektir.

Süleyman tekrar ne zaman gelmesi gerektiğini sordu, adam:

– Yirmi beş gün sonra, dedi. O zaman kadar herhalde olur. Öyle sanıyorum.

Süleyman çıktı.

Genç adam böyle gidip gelirken bir sabah okulda müthiş bir haber işitti: Son sınıf öğrencilerinden birini geceleyin saat on buçuk sularında kahvede kumar oynarken bıçaklamışlar. Çocuk hastaneye kaldırılmış. Yarası ağırmış. Süleyman soruşturdu: Çocuk, Develi'li imiş, Kayseri'ye okumak için gelmiş, şehirde hiç kimsesi yokmuş. O gün okulda akşama kadar hep bu iş konuşuldu. Süleyman dikkat etti: Kızanlar acıyanlardan daha çoktu. Hele yöneticiler, durup dururken başlarına iş açıldığı için ateş püskürüyor, Başmuavin Nadir: "Gitmeseydi köpoğlu!" diye söyleniyordu. Hiç kimsenin bu halleri önleyici bir çare düşündüğü yoktu. Süleyman'sa, tek başına hiçbir şey yapamıyordu.

XVIII

YILLAR GEÇİYOR

Arkadi: "Hayır, diye düşündü, bu memleket zengin değil; burada ne refah, ne de çalışkanlık var. Hayır, hayır, bu memleket böyle bırakılamaz, kökten bir değişiklik gerek. Fakat bunu nasıl yapmalı? Nereden işe başlamalı?"

TURGENYEV, Babalar ve Çocuklar, III

Yıllar geçiyor; Süleyman eli kolu bağlı, içinde bütün kuvvetleri mahpus, doğru dürüst hiçbir iş göremeden, bu geçişi sadece seyrediyordu. Gerçi sınıflara girip çıkıyor, bir şeyler anlatıyor, çocukları okumaya, düşünmeye, düşündüklerini serbestçe söylemeye zorluyor, onları ders kitaplarının dar çerçevesinden kurtarıp daha geniş bir kitap dünyası içine sokmaya uğraşıyordu ama, neye yarar? Bir okulun kalkınması bir kişinin yapacağı iş değil. Kahvedeki tavla oyununu sınıfındaki işiyle bir tutan, derste iki kere altı derken düşeş kapısını da birlikte düşünen ve mesleğinde ilerlemesini "teselli partisi"ne bağlayan insanlarla bir arada çalışmak zorundaydı. Hayatında bir boşluk, içinde bir tedirginlik vardı. Başardım sandığı işlerde ne yapabilmişti sanki? İşte Remzi gözlerinin önünde durup duruyordu: Sonunda bir diploma alabilmişti, fakat yüksek öğrenimi ancak parasız yatılı alan bir fakültede yapabilirdi, onlar da sınavla öğrenci alıyorlardı. Seçme sınavları ise yalnız Ankara ve İstanbul'da açılıyordu. Oysa oralara gitmek için para ister. Tren bileti, sınav sonuna kadar birkaç gün otel ve yiyecek masrafı... Olacak iş değil. Remzi, o yıl hiçbir yere gidemedi, tapuda bir memurluk aldı, bir yıl çalışıp biraz para biriktirdi, ancak ertesi yıl gitti. Ya daha uzak şehirlerde oturanlar ne yapıyorlar acaba? Kars'ta, Erzurum'da, Diyarbakır'da oturanlar?.. Hiç!.. Süleyman sınıfa bakıp düşündü: "Bunların içinde benim göremediğim daha kim bilir kaç tane Remzi vardır?" Gerçi onlar kılık kıyafetlerinden belli

oluyorlar ama, insan durup dururken elini uzatıp da hiç kimseye "Sen Remzi'sin!" diyemez ya! Remzi'lerin bazılarını ancak bazı tesadüfler, bazı olaylar ortaya çıkarıyor; geri kalan Remzi'ler, kendi köşelerinde, hiç kimsenin haberi olmadan, sessiz sedasız geçip gidiyorlar. Süleyman onlardan birini daha, yine bir tesadüfle öğrendi: okulda nöbetçi olduğu bir gün, üçüncü ders zili çaldığı halde bazı çocukların kitaplık odası önünde toplandıklarını, şaşkınlık içinde çırpındıklarını, bir tanesinin su dolu bir bardakla odaya koştuğunu gördü; kalabalığa hemen yaklaştı, baktı: çocuklardan biri bayılmış. Duvarın dibine oturtmuşlar. Yüzünü ıslatıyor, bir yandan da su içirmeye uğraşıyorlar. Bayılan çocuk bir ara gözlerini açıyor, karşısındakileri tanımıyor, ağzına uzatılan bardaktan bir yudum alıyor, soğuk su midesini bulandırıyor, kusuyor.

Avurtları içeriye doğru çökmüş, gözlerinin altı morarmış, elmacık kemikleri yeşile çalıyor. Duvarın dibinde oturmakla yatmak arasında acayip bir duruşu vardı. Süleyman bir an düşündü: "Bu yüz, bu duruş bana yabancı değil. Onu tanıyorum, ama nerden? Ama nerden?" Sonra birdenbire hatırladı: ta çocukluğunda, Birinci Dünya Savaşı sıralarında, Fatih'te, Otlukçu Yokuşu camisinin avlusunda, ekmek arabasının unlarını yalarken açlıktan bayılan bir adam görmüştü. Onun da yüzünün rengi tıpkı böyleydi; o da arkasındaki duvara böyle yaslanıyordu. Hemen anladı. Kalabalığı savdı, alakoyduğu iki üç çocuğun yardımıyla hastayı kitaplığa taşıdı, sonra onlardan birini koşturup bol şekerli sıcak iki çay getirtti, hastanın başını arkadaşlarından birinin omzuna dayayıp çayı kaşık kaşık ağzına verdi. Bardağın sonlarına doğru çocuk gözlerini açtı. Midesi ısınmıştı. Hepsini bir yudumda içmek için bardağı aldı. Elleri şiddetle titriyor, bardağı bir türlü ağzına götüremiyordu; Süleyman'ın yardımıyla götürebildi, geri kalan çayı da hiç soluk alamadan bir yudumda içti. İkinci bardağı da iki üç nefeste bitirdi. Ağzı yanmıyordu. Biraz kendine gelmişti. Süleyman okulun kapısına bir araba getirtti, çocukların yardımıyla hastayı arabaya bindirdi, lokantaya götürdü. Bir çorba ısmarladı, arkadan hafif bir sebze, üstüne iki tabak muhallebi, bir fincan kahve. Çocuk kahveyi içmek istemedi:

– Alışık değilim. Bizim evde kullanılmaz bu.

– İç. Sinirlerini uyandırır. İnsan hep alışık olduğu şeyi kullanmaz. Anlatırsan anlarım. Kaç gün sürdü?

– Dört.

– Çok. (Düşündü.) "Ben iki gün dayanabilmiştim." (Sordu:)

– Çalışıyor musun?

– Çalışıyorum. Akşamları... Okuldan çıktıktan sonra... Yük taşıyorum. Küçükken aldırış eden olmazdı. Şimdi öyle değil. Arkadaşlarım alay ediyor. Arka sokaklara gittim. Orda da iş olmuyor.

– Adın?

– Akif.

– Ben, Remzi diye biliyordum. (Düşündü.) "Remzi kendini kurtardı. Akif kurtaramayacak." (Konuştu.) Okulu bıraksan, adamakıllı bir işe girsen.

– Annem okumamı istiyor. Okumuşlar az çalışıp çok kazanıyormuş. Onlar başka türlü insanlarmış. Bize benzemezmiş onlar. Annem, okursam benim de öyle olacağımı söylüyor. Son günlerinde biraz rahat etmek istiyormuş. Artık çalışmaktan usanmış.

– Fakat bu böyle sökmez. Dört günden fazla dayanılmaz ki. Bir çaresini bulmak gerek.

– Evet. İş bulsam bırakacağım okulu. Onu dinlemeyeceğim. Kime gitsem ki?..

– Bu yıl fabrika açıldı. Orda vardır belki. Ben bir araştırayım.

– Olur. Hemen girerim.

– Nasıl? Kendine geldin mi? Kalkabilir miyiz?

– Evet. Bir şeyim kalmadı.

Çıktılar.

– Bir araba tutalım mı?

– Araba mı? (Güldü.) Bizim sokağa araba sığmaz. Hem, beni arabada görseler bütün mahalleli güler.

– Yürüyebilir misin?

– Yürürüm.

Çocuk teşekkür edip ayrıldı. Süleyman, kafasında gelecek hülyasıyla Çandır mahallesine doğru uzaklaşan şekle bir süre baktı. Gelecek. Neresi bu memleket?

Çandır mahallesi[1]. Hiçbir zaman İçerişar değil, Setenönü[2] değil; yine Çandır mahallesi, her zaman, ölünceye dek Çandır mahallesi.

Tıkanmıştı. Lokanta yemeğine karşı içinde bir nefret uyandı. Çocukluğunu hatırladı. Bir yer sofrasında, annesiyle karşı karşıya, ekmeklerini tuza batırıp da yedikleri günler.

Bugün de ruhça daha iyisini yiyecek halde değildi. Biraz ekmek, biraz pastırma neyine yetmezdi? Kendini bir yoksulluk romantizmine kaptırmıştı. Biraz pastırma almak için dükkâna girdi.

Köylü kılıklı, yaşlı bir adam:

– Eğe kemiği var mı? diye soruyordu. Çırak, duvarda asılı duran bir kaburga kemiğini indirip teraziye koydu. Adam cebinden bir sürü bozuk para çıkardı, saydı, saydı, beş kuruş eksik geldi.

– Beş kuruş çıkmadı, dedi; onu da yarın versem olmaz mı?

– Olmaz.

– E, kes öyleyse, beş kuruşluk eksik ver.

– Kesilmez bu.

– Nitsek ki? Çıkışmıyor işte!

Süleyman merakla seyrediyordu. Üstünde taş gibi kurumuş bir iki parça et kırıntısı bulunan bu kemikler neye yarardı? Adama sordu:

– Ne yapılır onunla, baba?

– Hiç. Yemeğe konur. Sıcak suda kaynayınca yemeği tadırır[3]

– Eti yok ki tadırsın.

– Yok... yok ya... ne de olsa ete dokunmuş... kokusu sinmiştir.

1 Çandır Mahallesi: Yoksullar mahallesi; şehrin kuzeyinde, istasyon yöresinde.
2 İçerişar, Setenönü: Zengin mahalleleri; şehrin ortasında.
3 Lezzetlendirir.

Süleyman çırağa beş kuruşluk uzattı:

– Ver adamın istediğini, dedi.

İhtiyar adam gözlerine inanamıyor, kendi paraları arasına karışan beşliğe şaşkın şaşkın bakıyordu.

– Neden öyle şaştın, baba?

Adam başını kaldırdı:

– Bizim mahalle, dedi, yoksul mahallesidir. Hiç kimsenin kimseye hayrı dokunmaz da. Alışmamaktan hani... Seni bir daha nerde görüp de vereceğim bunu?

Delikanlı, gülümsemekten kendini alamadı:

– Bir gün rastlarsın elbette. Ne zaman olsa verirsin.

Çırak, tezgâhın üstündeki kemikleri ileriye doğru itti:

– Haydi, al bakalım!

Adam kemikleri alırken dua eti:

– Allah senden razı olsun, oğul. Allah önce zengine, sonra yoksula versin.

Süleyman ihtiyarın kolunu tuttu:

– Dur hele! Neden önce zengine de, sonra yoksula versinmiş?

– Ona vermeye alışmış, bey. Bize verdiği görülmüş şey değil. Hele ona versin ki, o da bize versin.

Kolunu yavaşça çekip kapıdan çıktı. Süleyman arkasından bakakaldı. Dükkân sahibi, adamın sözünü beğendi:

– Doğru söylüyor, dedi. Allah bunlara ne diye versin? Yemesini bilmezler ki. Alışmışlar bir kere.

Süleyman Kaleönü'ndeki küçük kahveye girdi, bir çay ısmarladı. Ekmek, çay, pastırmadan oluşan öğle yemeğini hem yiyor, hem düşünüyordu:

"Allah'ın doğrudan doğruya kendisine bir şey verebileceğini aklından bile geçirmiyor, Allah'la kendisi arasında başka bir tabakanın bulunduğuna inanıyor. Eti başkaları yiyecek, o, sadece kemiklerin

kokusuyla geçinecek. Sonra da müthiş bir onur. Parayı nasıl geri verecekmiş. Benim cebimdeki parayı gerçekten benim sanıyor. Günde birkaç saat gevezelik... Nazik çenelerimin birkaç saat açılıp kapanması.. Hepsi bu kadar. Sonra gak dedikçe ekmek, guk dedikçe su. Tavla, çay, rakı, pirinç, yağ, şeker... Beş kuruş, Allah, eğe kemiğinin kokusu. Bu yaşama değil. Ne onlarınki, ne bizim ki..."

Seslendi:

– Kahveci. Hesap!..

XIX

HALKEVİ BAŞKANI

Kana kana yazı yazdıktan sonra yatağa yatar, yarını düşünerek gülümserdi.

GOGOL, Kaput

O gün, okul kapandıktan sonra, saat dört sularında Halkevi'ne gitti. Halkevi Başkanı Reşat bey uzun boylu, dazlak kafalı bir adam. Mebus olmak sevdasında.

Mebusluğa Halkevi'nden geçildiğine inanıyor, Kayseri Halkevi'nin çalışmaları üzerine Ankara'ya her hafta birkaç rapor gönderiyor. Süleyman odaya girdiğinde, Reşat bey, elinde altın kalemi, yeni bir raporun satırlarını karalıyordu. Kim bilir, altın kalemle yazınca daha etkili olacağını sanıyor belki. Geniş bir hayal gücü var; her gün, tıpkı bir hikâyeci gibi çeşitli konular icat ediyor; bunları, okuyanda gerçekmiş duygusunu uyandırmaya çalışarak, inceden inceye anlatıyor. Haftanın hangi günlerinde kimlere hangi konular üzerinde konferanslar verdirmiş, bu konferanslara halk nasıl ilgi gösteriyormuş, fakat kendisi halkı buna alıştırıncaya kadar neler çekmiş; bura Halkevi artık aydınların kafalarındaki bilgilerin bilgisizlere aktarıldığı bir imbikmiş; bütün odalar her yaştan, her sınıftan halkın kaynaştığı bir yermiş; bu odalar, bu salonlar Türk halkını "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir millet" haline getiren potalarmış (raporlarına bilimsel bir çeşni vermek için böyle kimya aletlerinin adlarını kullanmayı severdi); kitaplık sabahtan akşama kadar dolup dolup taşıyormuş, şehrin okuma ihtiyacını karşılamak için merkezden daha çok kitap gönderilmeliymiş (onun bu isteğini yerine getirmek için İstatistik Genel Müdürlüğü'nün yayınları, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde yığılıp kalan birkaç yıl önceki Ayın Tarihi ciltleri, eskimiş Resmî Gazete koleksiyonları, Meclis zabıt özetleri gibi parasız alınabilen devlet

yayınlarından birkaç takım daha gönderildi); uzmanlara verdirilen konferansların birer suretini takdim ediyormuş (her konuda kitaplar karıştırıp oralardan çıkardığı bilgi kırıntılarıyla kendisinin yazdığı ve bir insan sesiyle bir kere dahi söylenmemiş olan birtakım hayali konferanslar hazırladı); yalnız önemli bir eksikleri, sayısı gittikçe kabaran dinleyicilerin bu konferansları daha iyi işitebilmeleri için Halkevi'nde hoparlör tesisatının yokluğu imiş, fakat gelecek yılın ödeneğiyle bu eksiğin de tamamlanmasına çalışacakmış; bunlardan başka, her ay birkaç temsil veriliyormuş; müzik kolu gittikçe gelişiyor, lisenin müzik öğretmeninin de yardımı sağlanarak şimdiden küçük bir orkestra kurulmuş bulunuyor, sık sık verilen konserlerle halkın müzik eğitimi geliştiriliyor, yetenekli gençlerle akşamları keman ve piyano dersleri veriliyormuş; yılda birkaç kez resim, dikiş, işleme sergileri açılıyormuş; köycülük kolu her pazar civar köyleri dolaşıyor, sosyal yardım kolu halkın dertlerini dinliyormuş, sırası gelince bu dertlerin çareleri aranacakmış.

Süleyman'ı görünce, önündeki deftere hemen not aldı: "Edebiyat ve sanat koluna lisenin edebiyat öğretmeninin yardımı sağlanmıştır." Sonra, Süleyman'a iltifat etti:

– Nasılsınız, Süleyman bey? Ne iyi ettiniz de geldiniz. Sizi her zaman böyle aramızda görmek isteriz. Evimize sizin yardımınızı rica etmeyi düşünüyorum.

Süleyman, Akif'in halini anlattı, çocuğun elinde ortaokul diploması bulunduğunu, yeni açılan dokuma fabrikasında, ya da, öbür devlet dairelerinin herhangi birinde Halkevi aracılığıyla bir işe konmasını rica etti. Başkan bunu memnunlukla karşıladı. Birisini bir işe yerleştirmek demek, halkın dertlerine bulunan çareler üzerine bir rapor konusu kazanmak demekti. O zaman Süleyman'a şunu önerdi:

– Mademki insanların dertleriyle bu kadar yakından ilgileniyorsunuz, öyleyse çalışmalarınızın daha planlı, daha verimli olabilmesi için, evimizin edebiyat ve sanat kolundan başka sosyal yardım kolunda da görev kabul etmenizi rica edeceğim.

Süleyman bu görevi memnunlukla kabul edeceğini bildirince,

Halkevi Başkanı az önce yazdığı notun altına ekledi: "Kendisi ayrıca sosyal yardım kolunda da çalışmayı vaat etmiştir."

Süleyman gittikten sonra, bu yeni konular üzerinde hemen iki ayrı rapor hazırlamaya koyuldu. Altın kalemle, Akif'in sefaletini bir güzel tasvir etti, sonra, bu türlü acıları dindirmek için nasıl canla-başla çalıştığını, bunu bir örnek olarak anlattığını yazdı.

Bir hafta sonra Akif okuldan ayrılmış, bez fabrikasında işe başlamıştı. 50 Kuruş işçi gündeliğiyle kontrol memurluğu ediyordu.

XX

İSTATİSTİĞİN DİLİ

Sözünü ettiğiniz bir şeyi ölçebiliyor ve onu sayıyla anlatabiliyorsanız, o şey üzerinde bir şeyler biliyorsunuz, demektir.

Lord KELVIN

1935 nüfus sayımı Süleyman'a yeni görüşler kazandırdı. Dikkat etti: 461.181 nüfuslu bu koca şehrin lisesinde 700 kadar öğrenci okuyor; bunun aşağı yukarı üçte biri de başka şehir ve kasabalardan gelme. O zaman merak etti, bütün Türkiye'de okuyan öğrenci sayısını öğrenmek için genel istatistiğe baktı:

Bütün memleketin nüfus sayısı: 16.158.018; okula giden çocuk sayısı: 770.527. Dehşet içinde kaldı. Bunlar kimlerin, hangi mutlu insanların çocuklarıdır? İstatistiği biraz daha kurcaladı: ilkokullarda 688.100 kişi; ortaokullarda rakam birdenbire düşüyor; 52.496; liselerde dörtte üçe yakın bir düşme daha: 13.876; meslek okullarını hesaba katmaya bile değmez: 8.577; hele yüksek öğrenim: 7.478. Demek ki bütün Türkiye'de yalnız yedi bin şu kadar çocuk yüksek öğrenim görebiliyor. Bunlar kimlerin çocukları olabilir? Herhalde Anadolu'nun bilmem ne köyünde köylü bilmem kimin oğlu değil. Zaten rakamların ilkokuldan yüksek okula, yani köyden ilçeye, ilçeden şehre doğru gittikçe düşmesinden belli. Sonra 16 milyon insana oranla 688.100 tane ilkokul öğrencisi nedir? Hiç! Hele bunun büyük bir bölümü yine şehirlere ait olursa. Bu 16 milyonun 14 milyonu köylüymüş. Yani okumayan insanlar. Demek ki bütün bu okullar, bütçeler, bakanlar, genel müdürler, öğretmenler, profesörler, gazeteler, eleştirmenler, bütün bu gürültüler hep 2 milyon kişi için. Ne iki milyonu? Şehir ve kasabalarda oturanlardan kaç kişinin çocuğu okula gidiyor sanki? Bu Akif'ler, bu eğe kemiğine sinmiş et kokusuyla yemek pişi-

renler, bu Çandır mahallesinde, Çorakçılar'da, Gülük'te, Çakalız'da, Hasinli'de, Dabaklarönü'nde oturanlar, bunların okul bahçesi yerine sokaktaki çamurda, tozda toprakta, gübre üstünde, yol ortasında akan çirkefte oynayan ya da fabrikada, dükkânda, tarlada, sazda çalışan küçüklü büyüklü çocukları... Bunlar, iki milyonun belki de dörtte üçü eder. Geriye ne kalıyor? Beş yüz bin. Bütün o örgütler bu bir avuç insan için mi işliyor? Bunların yüksek okullarda okuma imtiyazını kullanan 7.478 çocuğu için mi? Demek ki koskoca Türkiye'nin bilimde, fende, sanatta bir tek üstün başarı elde etme olasılığı hep bu 7.478'e bağlı öyle mi? Ya geri kalan 16.150.540 olasılık ne oluyor? Hiç! Yeraltı madenlerinden daha bilinmez, daha yüzüstü bırakılmış madenler. Hatta daha talihsiz. Ötekiler hiç olmazsa günün birinde işlenebilir; oysa bunlar işlenmeden harcanıyor... Süleyman bunu şimdiye kadar nasıl olup da düşünmediğine şaştı; bu, o kadar kör kör parmağım gözüne bir iş ki... Kendisinin İstanbul'da doğuşu sadece bir talihti; yoksa şimdi o da 681 binin içinde, belki de daha geride, 16 milyonun arasında olacaktı. Bu sırada çocukluğunu, kendi sınıfını hatırladı; Behçet'i, Tahsin'i, Bilal'i ve daha başkalarını; şu kıvılcım gibi oynak zekâlarına karşın okumayı yarıda bırakanları düşündü. Demek ki İstanbul'da doğmak bile yeter bir talih değildi. Şu yedi binin içinden kendisi gibi olanları da düştün müydü, geriye korkunç derecede küçük bir rakam kalıyor. Süleyman artık o kadarını hesaplamaya cesaret edemedi. Beş bin mi? Üç bin mi? Her neyse! Yani geleceğin sahipleri. Genç öğretmen, okul denen bu fabrikada şimdi onları hazırlıyor; hem de nice feragat, nice fedâkarlık pahasına... Yaptığı iş hepsi bu işte!..

XXI

KÖY GEZİLERİ

Köyü plansız, biçimsiz ve mihanikî bir çalışma ile kalkındırmaya uğraşanların enerjilerinin çoğu boş yere harcanıyordu.

TONGUÇ, Canlandırılacak Köy

Süleyman az kalsın umutsuzluğa düşüyordu. Halk için çalıştığını sandığı bir işde halktan bu kadar uzaklaşmış olduğunu görünce dehşet içinde kaldı. Kendisini, ağacından ayrılmış bir dala benzetti; iyi cins bir meyve ağacından koparılıp yabani bir ağaca aşılanmış bir dal. Beslendiği kök kendi kökü değil; işte onun için, verdiği meyve de kendi ağacının dalında yetişmiyor.

Genç adam birdenbire silkindi. Şimdi cesaretle düşünebiliyordu:

"Fakat ben insanım, ağaç değilim. Halim ağaca ne kadar benzerse benzesin, dikildiğim yerde onun gibi kımıldamadan duramam. Hiçbir zaman. Buradaki işi beğenmiyor muyum? Pekâlâ. Gider başka yerde çalışırım. Neresi bu başka yer? Neresi olursa olsun, yeter ki orada halk için çalışılsın, adı sanı bilinmeyen insanlar için... Sessiz, bilinmeyen, sayıları ancak nüfus sayımlarında belli olan, ondan sonra yine bir köşede unutulan, varlıklarıyla yoklukları bir insanlar... Hayatsız hayat, duyulmayan senfoni, gölgeler ordusu... sizin için çalışmak istiyorum. Haydi bakalım iş başına!"

İşte bu düşünce ile, Halkevi sosyal yardım koluna dört elle sarıldı. Bilinmeyen insan hazinelerini gömülü bulundukları karanlıktan çıkarmak, üzerlerinde işlemek, biçimlendirmek, yetiştirmek, değerlendirmek istiyordu. Fakat hangi işe el atsa, "Para yok," deniyordu. Yardım kolunun belli başlı bir geliri yokmuş. Süleyman, çok geçmeden anladı ki, yardım kolu denen şey sadece bir biçimden başka bir

şey değil. Öbür kollar da öyle. Bir rapor konusu olmaya yaramayan işler işten bile sayılmıyor. Süleyman ne dese, ne önerse önce bir hesaba vuruluyor, sonra, "Para yok," diye reddediliyordu. Bu, Tutum Haftası'na[1] kadar böyle sürdü; fakat Tutum Haftası gelir gelmez Halkevi'nde bir çalışmadır başladı. İsrafın zararları, azla geçinmenin gereği üzerine konferanslar verdirildi; sokaklara, okullara, "Ayağını yorganına göre uzat", "Damlaya damlaya göl olur", "Sakla samanı, gelir zamanı", "Ak akçe kara gün içindir" gibi birtakım özdeyişler asıldı.

Konferansların suretleri ve asılan özdeyişleri okuyan halkın fotoğrafları bir dosya içinde Ankara'ya gönderildi; böylece, sosyal yardım kolu da görevini hem parasız, hem de parlak bir biçimde yapmış sayıldı. Saklayacak samanı, ayağını uzatacak yorganı bulunmayanların ise bundan haberi bile olmadı.

Süleyman, Halkevi'nde çalışmaya başladı başlayalı, yalnız bir defa, bir bayram arifesinde hayır sahibi bir tüccarın yoksul çocuklara harcanmak üzere verdiği para ile, ilkokulda okuyan kırk elli çocuğa elbise dağıtıldığını hatırlıyor. Bu, çok önemli bir tören olmuştu; sosyal yardım kolunun üyeleri önde, çocuklar arkada, birkaç poz resim çektirilmiş, bunlar belli başlı gazetelere gönderilmişti.

Süleyman, köycülük kolunun hazırladığı köy gezilerini de hiç unutamaz. Köycülük kolu da, sosyal yardım kolu gibidir; fakat, şehir işlerinde değil de, köy işlerine bakar. Burada çalışanlar, ayda bir kez yakın köylere gider, "incelemelerde bulunurlar". Genç adamın bu gezilere ilk defa katılışı şöyle olmuştu: Baharda, Halkevi Başkanı:

– Artık kırlar yeşermiştir, hem gezmiş, hem de görmüş oluruz; eğer başka arkadaşlar da gitmek isterlerse buyursunlar, dedi.

Bir cumartesi sabahı büyük bir otobüs tutuldu, köycülük kolundan ihtiyar belediye doktoru, nümune hastanesi dişçisi, bayındırlık mühendisi, güzel sanatlar kolundan müzik öğretmeni Şadan, folklor meraklısı Almanca öğretmeni Rasim, sosyal yardım kolundan eşraftan Çubukzade Raif, Süleyman, öbür kollardan da ikişer üçer kişi, bir de Halkevi kâtibi. Hepsi yirmi kişiyi buluyordu. Kafile saat dokuz sularında yola koyuldu.

1 Tutum Haftası: 12-19 Aralık.

Tavukların kaçışması, köpeklerin havlaması, çocukların koşuşup bağırması köye bir otobüs girdiğini halka duyurmuştu. Misafirler muhtarın evinde şöyle bir saat kadar dinlenip yorgunluk kahvesi içtiler; bu sırada muhtar, köylünün Halkodası önündeki meydanda toplanması için haber gönderdi. Köylünün toplandığı haberi gelince hep birlikte oraya gittiler. Halkevi Başkanı biraz önde, üyeler arkada, Halkodası'nın kapısı önünde durdular. Köylüler ayakta bekleşiyorlardı. Başkan emir verdi:

– Çök!

Hepsi, bulundukları yere çöktüler. Başkan konuştu:

– Köylü kardeşler! Biz buraya, sizin dertlerinizi dinlemeye geldik. Artık devir değişti; eskiden siz bizim ayağımıza gelirdiniz, şimdi biz sizin ayağınıza geliyoruz. Bakın, Halkevi Başkanı, doktor, dişçi, öğretmen, mühendis, koskoca adamlar kalktık ta buralara kadar geldik. Eskiden de partiler vardı, ama böyle şeyler olmazdı. Halk Partisi, köylünün efendi olduğuna karar verdi. Anlıyorsunuz, değil mi? Söyleyin bakalım, siz nesiniz?

Bir köylü cevap verdi:

– Köylüyüz, bey.

– Köylüsünüz ama efendisiniz. Bunu iyice belleyin. Artık bizim efendimiz oldunuz. (Halkevi kâtibine seslendi.) –Suphi bey, ver şu tabelayı. (Köylüye bir tabela gösterdi.) –Bakın burada ne yazıyor:

KÖYLÜ EFENDİMİZDİR

Bunu Halkodası'nın duvarına asacağız, gelene geçene gösterirsiniz, kendiniz de okursunuz. (Tabelayı kâtibe uzattı.) –Al, bunu duvara as. Şöyle göze görünür bir yer olsun. (Sonra köylülere döndü.)

– Haydi anlatın bakalım dertlerinizi.

Elli yaşlarında, zayıf, uzun boylu bir köylü ayağa kalktı. Başkan sordu:

– Adın ne?

– Hasan.

– Anlat.

Köylü anlattı:

– İki yıl var, bizim kazaya doktor gelmez. Gelse de bize yaramaz: Kaza uzak. Kışta kıyamette gidemeyiz. Yol yok. Yanımızdaki kaza bize daha yakın. Doktoru da var. Doktoru da var ya, bize bakmaz "Sizin köy bizim kazaya bağlı değil," der. Başından savar. Altı aydır başımda bir ağrı saplı, geçmez bir türlü. Doktor bulamam ki göstereyim.

Başkan, elinde kâğıt kalemle bekleyen kâtibe emir verdi:

– Yaz, Hasan Ağanın başı ağrıyormuş. (Köylülere döndü.) Başka bir diyeceği olan?

Kalabalığın ta arkasında oturan bir ihtiyar kalktı.

– Adın ne?

– Hüseyin.

– Anlat.

–Köye baytar uğramıyor, bey. Benim ineğin bir haftadır sütü kesildi. Ne yapacağımı şaşırdım.

Başkan, kâtibe emir verdi:

– Yaz, Hüseyin Ağanın ineği süt vermiyormuş.

Başka bir köylü dert yandı:

– Muhtar ikide bir köye salma salıyor. "Misafir gelecek," diyor alıyor, "Halkodası açılacak," diyor alıyor, "Okul," diyor alıyor, "Yol," diyor alıyor. Bizim takatimiz yok bu kadar salma vermeye.

Başkan köylüyü payladı:

– Böyle de dert olur mu be? Dert dediğin derde benzemeli. Hani şöyle ağır hastalık, ölüm, harman yangını, su baskını, ev çökmesi gibi şeyler. Muhtar salma salıyormuş. Elbette salacak. Parasız iş döner mi? Cebine atmıyor ya, yine köyün işlerine harcıyor. Bütün bunları köyü kalkındırmak için yapıyor. Şimdi hep aynı işi yapmaya çalışıyoruz. Hepimiz el ele verip köyleri kalkındıracağız. Bakın, size kitaplar getirdik. (Yanındaki valizden birtakım broşürler çıkardı.) Bu, "Sağlığı

koruma çareleri"; bu, "Hayvan bakımı"; bu, "iyi cins buğday nasıl yetiştirilir?"; bu, "Çekirge ile savaşma yolları"; bu, "Köy evi yapma yöntemleri"... Bunlardan Halkodası'na beşer tane koyacağız. Hepiniz boş vakitlerinizde okuyun, burada yazılan şeyleri yapmaya çalışın, o zaman köyünüz hemen kalkınacaktır.

Süleyman, yanındaki folklor meraklısı arkadaşına yavaşça sordu:

– Okuma bilir mi bunlar?

– Ne gezer? Köyün okulu bile yok.

Başkan, sözlerinin sonuna gelmişti:

– Şimdi doktorlar sizi parasız muayene edecek. (Doktoru gösterdi.) Hastalığı olanlar bu beye, (Dişçiyi gösterdi.) dişini göstermek isteyenler bu beye başvursun. Haydi bakalım, öğleden sonra yine buluşuruz.

İşi olmayan köylüler dağıldı; hastalar, Halkodası'nın kapısı önünde toplandı.

Halkodası'nın bir köşesinde doktor, öbür köşesinde dişçi, çantalarını açıp hastaları sırayla kabule başladılar. Doktor ilk önce, başı ağrıyan Hasan'ı muayene etti, reçeteye iki ilaç yazdı: bunlardan biri bir tozdu, yemeklerden sonra alınacaktı; öbürü iki kutu ampuldü, gün aşırı kalçadan iğne yapılacaktı. Öbür hastaların da sırayla ya karnını, ya göğsünü, ya boğazını muayene ediyor, hepsinin eline birer reçete veriyordu. Köylülerden biri sordu:

– Bu kâğıtları ne yapacağız?

– Eczaneye götürüp yazdığım ilacı alacaksınız.

– Köyde eczane yok ki.

– Haa!.. bak, ben orasına karışmam. Benim işim reçete yazmak. Yazdım mı? Yazdım. Ondan ötesini siz düşünün.

Dişçinin çalıştığı köşede de başka bir serüven geçiyordu. Dişçi, can acısıyla avaz avaz bağıran bir köylüyü azarlıyordu:

– Sus ulan! Numara yapma. Herkes de bir şey oldu sanacak.

Süleyman yavaşça sordu:

– Çekmeden önce, uyuşturmak için ilaç kullanmıyor musunuz?

– İlâç mı? Bunlar her türlü sıkıntıya alışıktır. Siz bakmayın öyle bağırdıklarına.

İskemleye oturan başka bir köylünün dişini muayene etti:

– Çürümeye başlamış, dedi, doldurulursa kurtulur. Ama bir ay dişçiye gidip gelmek gerek. Haftada iki gün şehre gidebilir misin?

– Gidemem.

– Öyleyse çekeceğiz. Çaresiz.

Kerpeteni adamın ağzına soktu, tahtadan çivi söker gibi azı dişini söküp çıkardı.

Öğleyin muhtarın evinde tatlısıyla tuzlusuyla bol bir yemek yendi, sonra köylüler Halkodası önündeki meydana yine toplandı, Halkevi Başkanı:

– Köylü kardeşler, dedi, sabahleyin dertlerinizi dinledik, şimdi de şarkılarınızı dinleyelim, oyunlarınızı görelim. Biraz çalıp oynayın bakalım.

Beş altı köylü el ele tutuşup ortada hem söylemeye, hem oynamaya başladılar. Başkanın karnı doyunca keyfi yerine gelmişti; adamlar sıçradıkça "Oh! Oh! Oh! Oh!" diye el çırpıyordu. Folklor meraklısı Almanca öğretmeni türkünün sözlerini yazmaya koyuldu. Başkan, müzik öğretmeni Şadan'a seslendi:

– Şadan bey, sen de şunu notaya çeviriver; müsamerelerde kullanırız; bir suretini de Ankara'ya göndeririz.

İkindi üzeri, başka bir köye gitmek üzere, otobüs yeniden yola koyuldu. Birkaç kilometre sonra ayrılıp ekilmemiş tarlalar arasında kel bir tepeye doğru ilerlemeye başladılar. Arazi gittikçe sertleşiyor, dikleşiyordu. Dişçi, şoföre sordu:

– Nerede bu köy?

– Şu kel tepenin gerisinde; çorak, Allah'ın belası bir yer.

Dişçi şaştı; sonra otobüstekilere sordu:

– Yol kıyısında öyle güzelim yerler dururken ne diye oraları bırakıp da bu kartal yuvası kayaların arkasına sokulmuşlar?

Folklor meraklısı Almanca öğretmeni bilgisini dökmek fırsatını bulmuştu. Köylerin yüzde seksenden çoğunun böyle yol uğraklarından uzakta, kireçli yamaçların oyuklarında, yalçın kayaların yarıklarında, yol vermeyen ormanların ortalarında, çıplak tepelerin doruklarında, ya da köstebek yuvaları gibi toprak altlarında ve birbirlerinden uzak yerlerde kurulmuş olduklarını anlattı.

– Efendim, dedi, köylü, XVII. yüzyılda başlayan eşkıya zulmünden, hükümet şerrinden kurtulmak için eski yerlerini yüzüstü bırakıp, eşkıyanın gelemeyeceği, hükümetin göremeyeceği yerlere sığınmıştır. Hatta, Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde, Tosya yöresindeki bir Hacı Hamza köyünden söz ederken ahalisinin dağlarda kurulmuş köylerde oturduklarını, eski köyün ancak yol üzerinde bir camisi kaldığını anlatır. Koçu bey de, ünlü Risale'sinde "Reâyâ ve fukaraya olan zülm ü teddaî bir tarihte ve bir iklimde bir padişah memleketinde olmamıştır," der.

Halkevi Başkanı:

– Arkadaşlar, biz işte bu köyleri yeniden kalkındıracağız, dedi.

Bu sırada otobüs sert bir kıvrımı dönerken, şoförün acemiliği yüzünden olacak, arka tekerleğin biri boşta kaldı, araba yandaki küçük hendeğe devrildi. Hepsi avaz avaz bağrıştılar. Neyse ki hiçbirine bir şey olmamıştı. Yalnız, ihtiyar doktor çok korkmuş, otobüsten çıkınca hemen yere uzanmıştı:

– Su! Biraz su! diye seslenmişti.

Kaza yüzünden orada yarım saat oyalandılar. Zaten köye varmaya bir kilometre kalmıştı. Yürüyerek gitmekten başka çare yoktu. Yolda hep kazayı düşündüler. Biraz kendini toparlayan doktor, herkesin can kaygısına düştüğü sırada bile göze batan korkaklığını mazur göstermek için:

– Efendim, dedi, ölmekten korkmuyorum, günün birinde nasıl olsa öleceğiz. Fakat dava için yaşamamız gerek. Dava adamı yalnız dava uğrunda ölmelidir, otobüs kazasında değil.

Dişçi daha açık konuştu:

– Canım, dedi; bu kadar uzak köylere ne diye gidiyoruz? Yol yok, iz yok. Cehennemin bir bucağı. Allahın belası yerler. Biz yakındaki köyleri kalkındıralım yeter, uzaktakileri de bizden sonrakiler kalkındırsın.

Sonunda köye vardılar. Muhtarı bulup, otobüsü hendekten çıkartmak için on beş-yirmi kişi gönderttiler, kendileri de köy ağasının evine misafir oldular. Artık o gün kimsenin derdini dinleyecek halleri yoktu, kendi dertleri kendilerine yetiyordu. Akşama kadar dinlendiler. Hava kararınca ağa zengin bir sofra çıkardı. Rakı, şarap, her şey vardı. İçkiyle sinirlerini yatıştırabildiler, gündüzki olayı epey unuttular, neşelendiler. Geceyi kimisi ağanın, kimisi muhtarın evinde geçirdi. Ertesi gün öğle yemeğinden sonra köylüyü topladılar. Yine aynı nutuklar söylendi, Halkodası'na aynı levha asıldı ve başkan, her derde deva bulan Lokman hekim ağzıyla burada da:

– Haydi, anlatın bakalım dertlerinizi, dedi.

Hiç kimsede bir kıpırtı yok!

– Niçin konuşmuyorsunuz? Derdiniz yok mu sizin?

Bıyıkları ağzını örttüğü için gülüp gülmediği belli olmayan bir köylü, oturduğu yerden cevap verdi:

– Yok, bey. Sizden iyi olmasınlar, güzün buraya eli kalemli başka beyler geldiler, bütün dertleri yazdılar, çizdiler. Çok şükür artık hiçbir derdimiz kalmadı.

– Dertsiz köy olur mu yahu? Birkaç tane de bize söyleyin.

– Yok, bey. Dert kim, biz kim? Buraya kadar zahmet etmişsiniz. Bizim köy yol uğrağı değil ama, nasıl da arayıp buluyorsunuz. Arabanıza yazık olmuş.

Köycüler buradan eli boş döndüklerine çok üzüldüler. İki öğün yiyip içmeye karşılık dertleri kâğıda yazarak borçlarını ödemek istiyordular ama olmadı. Hendekten çıkarılıp, aşağıya, düzlüğe indirilen otobüse doldular, şehre doğru yollandılar.

XXII

KIMILDANIŞ

Ömründe açlığı görmemiş olanlar başkalarının gözünde açlığı görüp tanıdılar.

STEINBECK, Gazap Üzümleri, XXI

Süleyman, "rapor fabrikası" adını verdiği Halkevi'nden çoktan ayrılacaktı ama, köylere çıkarıldıkça hiç değilse onların yanında gezmek, görmek, tanımak fırsatını bulduğu için ayrılmadı. Halkevi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, böyle, içinde fikirler, projeler, nutuklar, raporlar, üyeler, iş bölümleri bulunan, ama iş bulunmayan boş bir kalıp halinde sürüp gitti.

Fakat savaş çıkıp da bir iki yıl sonra kıtlık başlayınca, yoksul halkın dışardan gelen baskısı karşısında kımıldamak, bu sefer gerçek çareler aramak zorunda kaldı. Her gün en aşağı sekiz on kişi geliyor, iş, yardım, kömür, ekmek istiyordu. Bu durum karşısında, sosyal yardım kolu, gelir kaynaklarını çoğaltma çarelerini aramaya koyuldu. Yeni yapılan Halkevi binasının temsil salonunu kışın sık sık uğrayan tiyatro kumpanyalarına kiraya vermeyi düşündüler; bundan başka, temsil koluyla anlaşıp, ayda bir paralı müsamereler; bir de, bütün kolların yardımıyla, sosyal yardım kolu yararına birkaç balo vermeyi kararlaştırdılar.

Toplanan para ile, o kış, Halkevi'ne başvuran yoksul halka, yalnız bir defaya özgü olmak üzere, aile başına 4-5 kilo bulgur, 8-10 kilo patates, biraz havuç, biraz pekmez dağıtıldı. Yardım haberi Kayseri'de yıldırım hızıyla yayıldı; bütün yoksullar, Halkevi'ne küme küme gelmeye başladılar. Kapının önünde toplanıyorlar, salonlara doluyorlar, başkanın odasına giriyorlar, "Biz de isteriz! Biz de yoksuluz!" diye söyleniyorlardı. Başkan rapor yazamaz oldu. Şaşırıp kalmıştı. "Bu

kadar çok yoksul bulunduğunu hiç bilmiyordum," dedi. Başvuranların sayısı gün geçtikçe o kadar çoğalıyordu ki, yardım işi içinden çıkılmaz bir hal aldı. O zaman, bütün mahallelerde gerçekten yardıma muhtaç yoksulları saptamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu iş için valiliğe başvuruldu; valilik, Halkevi'nden dört kişi ile her mahallenin muhtar ve iki üyesinden kurulmuş bir komisyonun bu işi yapmasını uygun gördü. Süleyman da, Halkevi adına seçilen üyeler arasındaydı.

Belediyeden getirilen şehir planı ve mahalle adlarını gösterir listeden, Kayseri'de 56 mahalle, 10-11 bin kadar da ev olduğu öğrenildi. Komisyon üyelerinden biri:

– Bunun en az 8 bini yoksul ve orta hallidir, dedi.

Bütün bu evler bir bir gezilecekti. Komisyonu büyük bir iş bekliyordu.

XXIII

ÇEKÇEKİN EMİNE

Dikkatle bakınca, bu bataklığın içinde çamura bulanmış, çırçıplak, öfkeli yüzlü birtakım adamlar gördüm.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, VII

İlk önce Çorakçılar mahallesinden işe başladılar. Yolda muhtar anlattı:

"Çorak", güherçile demekmiş; vaktiyle burada topraktan güherçile çıkarılır, mahalle halkı onunla geçinirmiş; fakat güherçile fabrikaları açılınca, buradaki özel tezgâhlar kapatılmış, sanat ölmüş, halkın geçimi de daralmış. Şimdi sazcılık yapıyorlarmış; bu, az para getiren, yıpratıcı, hayırsız, pis bir işmiş. Sazı, yazları, "sazlık" dedikleri Boğazköprü bataklığından biçerlermiş.

Adam, işin zorluğunu anlatmak için, sesini birdenbire kalınlaştırdı:

– Beyim, buna kışın kimse dayanamaz; zaten kışın oraları göl olur. Sazı kesmek için bele kadar batağa girmek gerek. Kışın, insan suyun içinde ya donar, ya da batağa saplanır.

Saz yazın biçilir, güneşte kurutulur, bir yere istif edilir, kışın bağ yapılır satılırmış. Bir bağ on kuruşmuş. İki türlü saz varmış, birinin adı "kamış"mış, öbürü daha ince sazmış, "berdi" derlermiş; bunları fırınlar, hamamlar, bir de hasırcılar satın alırmış.

Yolda saz yüklü eşek ve atları parmağıyla göstererek:

– İşte böyle, dedi, hayvanın iki yanına demetleri yükleyip götürürler.

Hayvanların başları, bir de ayakları görünüyor, vücutları havaleli yükün arasında kayboluyordu. Sazların uçları arkadan aşağıya doğru sarkıyor, yerleri süpürüyordu.

Bir avlu kapısını itip içeriye girdiler. Soldaki duvarın önüne, çürük bir saçağın altına, alabildiğine yığılmış sazlar. Karşıda, avlunun sonunda, bir adam. Muhtar anlattı:

– Burada Çekçekin Emine dedikleri dul bir kadın oturur. Küçük bir kızı vardır. Kocası güzün sazlıkta boğuldu. (Sonra eve doğru seslendi.) –Emine Hanım!

Kulübenin kapısı yavaşça aralandı, soğuktan kısılmış bir kadın sesi sordu:

– Kim o?

– Aç hele! Ben. Muhtar.

Kapının ağzında, çuval gibi bir şeye sarınmış, zayıf, uzun boylu bir kadın göründü:

– Bir şey mi var?

– Beyler senin evi görmek istiyor.

Kadın bir an durakladı, avludaki komisyonu gözden geçirdi, sonra, acı acı:

– Buyursunlar, dedi, vergi için değil mi? Geçen ay da gelmişlerdi. Veremiyorum, ne yapayım. Satsınlar da kurtulalım bari. Bu kış kıyamette başımızı sokacak bir dam var, onu da alsınlar.

– Vergi için değil, vergi için değil.

– Ya ne için? Eli çantalı beyler başka şey için uğramaz bizim mahalleye. Ama saza el dokundurmam. Yakarım da yine vermem. Bir kibrit. Bir daha. Koydunsa bul!

– Hayır canım, hayır. Boş yere telaşlanma. Bunlar almaya değil vermeye geldi.

Bu sefer kadının kafası büsbütün karıştı:

– Vermek mi? Bir yaşıma daha girdim. Şimdiye kadar böylesini hiç görmedimdi. Gelsinler hele. Üşüdüm.

Komisyon Başkanı önde, üyeler arkada, hep girdiler. Burunlarına keskin bir gübre kokusu çarptı. Süleyman, sefaletin bu kadarını düşünememişti. Dehşet içinde kaldı: kulübenin bir ucunda, başını boş

duran yemliğin içine sokmuş, saman artıklarını koklayan, kemikleri çıkmış, yaşlı, zavallı bir at; öbür uçta, topraktan iki karış kadar yükseltilmiş; tabanı tahta döşeli bir sekinin üzerinde yere ince bir yatak serilmiş; içinde, yedi yaşlarında bir kız çocuğu yatıyor; üstünde, kara kıldan yapılmış bir çul örtülü. Çocuğun ayak ucunda bir iskembi[1] kurulmuş. İskembinin örtüsünün bir ucu çocuğun ayaklarına örtülmüş, öbür ucunu da kadın kendi bacaklarına almış; örtünün altında, toprak bir mangalın içinde biraz ateş varmış.

Kadın, çocuğu gösterip:

– Hasta, dedi, ısıtma tutuyor da...

Muhtar buraya niçin geldiklerini anlattı, sonra sordu:

– Nüfus kâğıtlarınız nerde, ver de yazalım.

Kadın kuşkuyla baktı:

– Yazmak mı? Ben yazıya geçmek istemem. İnsan bir kere kâğıda geçmeyegörsün, ondan sonra bir daha yakasını kurtaramıyor.

– Nerde nüfusun?

– Yok.

– Muhtar, bundan bir zarar gelmeyeceğini güç halle anlatabildi. Kadın nüfus kâğıtlarını verdi. Komisyon Başkanı sordu:

– Adın ne?

– Çekçekin Emine. Buna da Çekçekin kızı derler. Adı Cennet.

– Kimin kimsen var mı?

– Yok. Kocam vardı, Çekçekin İsmail derlerdi, güzün sazlıkta boğuldu. O kadar söyledik, "Yağmurlar başladı, yeter gayrı, gitme!" diye. Dinlemedi. Vergi borcunu ödemek için daha çok saz biçmek istedi. Başkaları durdu, o tek başına gitti. Boğuldu. Akşam üzeri hayvan kendi kendine dönüp geldi. Evin yolunu bilir. Üstünde saz yoktu.

– Şimdi ne ile geçinirsiniz?

– Yazın toplanan sazı her gün götürüp satarım. Bugün çocuk hasta, gidemedim. Yine giderdim ya... Bir çulumuz var, gündüzleri atın

1 İskembi: Tandır.

üstüne, geceleri de çocuğun üstüne örtüyorum. Çocuk hastalanınca atı dışarıya çıkaramam. Üstüne örtecek başka çulumuz yok!

Süleyman, çeneleri kilitlenmiş, dinliyor. Gözlerinin içi alev alev yanıyor.

İşlerini bitirip çıktılar. Genç adam yolda rastladıkları saz yüklü hayvanlara baktı, hepsinin sırtında, küçücük çocukların sıcaklığını taşıyan birer çul varmış gibi sanıya kapıldı. O gece rüyasında gördü: en önde Çekçekin atı, arkasında birçok atlar, bir bataklığa doğru ağır ağır gidiyorlar.

XXIV

HASIRCININ KADINCIKHANIM

Seni biraz ferahlatmamı istiyorsan, önce bana kim olduğunu söyle.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, XXXIII

İkinci girdikleri ev de birinciden pek farklı değildi. Yalnız, burada ahır yerine, tel örgüyle ayrılmış bir kümes vardı. Herkes odasında kuş besler, Kadıncıkhanım tavuk besler. Onun bütün geçimi şu tel örgü içindeki altı tavuğa bağlıymış. Yumurtaları satar, parasıyla gaz, ekmek, soğan, biraz da tuz alırmış. Dişleri yokmuş ama, soğanla ekmek yemeği severmiş.

Komisyon Başkanı sordu:

– Tavukları ne ile beslersin?

–Yazın harman yerlerinden arpa, buğday, darı toplarım, kışın da biraz ekmek kırıntısı verir, biraz da sokaklardan beygir gübresi toplar, içindeki arpayı yediririm. Ama, bizim Çorakçılar mahallesinin gübresinde iş yok. Sazcılar, hayvanlara arpa yedirmiyorlar ki... Benim bir kovam var, onu takarım koluma, zengin mahallelerine giderim. Oradaki atların gübresi arpa dolu. Bir de, arabacıların müşteri bekledikleri yerde doldururum kovamı ağzına kadar, getiririm. Gübreyi yere serip de tavukları üstüne bıraktım mıydı, görmeyin keyiflerini.

– Kadıncıkhanım, kimin kimsen yok mu? Sana bakacak birisi? Oğlun, torunun filan?

– Allah'tan başka hiç kimsem yok. O da bu yıl boşladı beni. Kocam hasır örerdi. O ölünce ben tavuklarımın yumurtasıyla Allah ne verdiyse geçinip gidiyorum. Ama bu yılki kadar daraldığımı hiç bilmiyorum. Her şey ateş pahası kesildi. Soğanın fiyatı dört kat oldu; ekmek dersen bulunmuyor. Fakir fukara ne yiyip ne içecek, kimse

düşünmüyor. Üstelik bir de horozumu çaldılar. Ne yapacağımı şaşırdım kaldım. Hayvanları, bir şeyler bulup karınlarını doyursunlar diye sokağa salmıştım; akşama bir de ne göreyim, horoz yok. Ama ne horozdu, bunun gibi daha beş kümese yeterdi. Sağa koştum, sola koştum, yok. Komşuları bir bir dolaştım, "Aman etmeyin, dedim, horozsuz tavuğun yumurtası civciv vermez... Sonra ben açlıktan ölürüm." Kime anlatırsın? Horozu koydunsa bul. Koştum karakola, böyle böyle dedim, güldüler suratıma, "Sokağa bırakmasaydın," dediler. "Ayol, dedim, siz polis değil misiniz? Gelin arayın!" "Kıçıboklu bir horoz için ta oraya gidemeyiz," dediler. Kafam iyice kızdı, "Ya siz ne yaparsınız?" dedim. "Kocakarı, çok dırlanma," dediler. "Ya şimdi benim horoz ne olacak?" dedim. "Hırsızı ara bul, gel bize haber ver, tutalım," dediler. Yani sizin anlayacağınız, koskoca horoz gitti gider. Kim bilir kim kesip yedi. Açlık bu, insana her şeyi yaptırır. Oysa ben dokunmaya kıyamazdım. Günlerce çöplüklerini aradım, acaba tüylerini bulabilir miyim diye. Ne gezer?.. Artık hiç kimseden hayır yok.

Komisyon Başkanı:

– Nine, dedi, nüfus kâğıdını ver de yazalım. Halkevi sizin gibilere yardım edecek.

Kadın kuşkuyla baktı.

– Benimle eğleniyor musunuz? dedi. Bu zamanda kimseden kimseye hayır yok. Kelin merhemi olsa kendi başına sürer.

– Sen nüfusunu göster hele. Halkevi hepinize bir şeyler verecek.

– Kim bu Halkevi? Çok mu zengin? Demek ki iyi adamlar da var şu dünyada!..

Halkevi'nin adam değil, bir kurum olduğu anlatıldı, yeri tarif edildi.

O gün daha birçok eve girip çıktılar. Akşamüzeri, komisyon üyeleri, Kadıncıkhanım'ı sevindirmek için, aralarında para toplayıp bir horoz satın aldılar, bunu götürme işini Süleyman'a verdiler. Kadın kapıyı açıp da, karşısında, koltuğunda horozla Süleyman'ı görünce, şaşkınlıktan ağzı açık kaldı; ağzın karanlığın içinde göze çarpan sarı, uzun bir tek diş, genç adamın hayalinden günlerce çıkmadı.

XXV

NALINCININ FİRDEVS HALA

Hırsız bu sözleri söyledikten sonra ellerini havaya kaldırdı, "Al, Tanrı, bunlar senin olsun!" diye alay etti.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, XXV

Sıra Bozatlıpaşa mahallesine gelmişti. Mahalle muhtarı ilk olarak Nalıncının Firdevs Hala'nın evine götürdü. Yolda anlattı:

– Firdevs Hala görülecek kadındır. Görmek dediğime bakmayın. Evine kimseyi sokmaz ki. Herkesle pencereden konuşur. Seksen yaşında, upuzun, kupkuru bir kadındır. Ama temiz mi temiz, titiz mi titiz!.. Şimdiye kadar evinin içerisini hiç kimse görmemiş. Kocası bile sağlığında eve rastgele giremezmiş. O zamanlar avluya bir gusulhane yaptırmış, adam orada tepeden tırnağa soyunur, önceden hazırlanan sıcak su ile yıkanır, evde giyilecek çamaşırları arkasına geçirir, ondan sonra içeriye girebilirmiş. Bakalım bizi nasıl karşılayacak?

Üyelerden biri sordu:

– Şimdi ne ile geçiniyor?

– Hali vakti yerinde olanların yılda bir defa verdikleri zekât ve fitre paralarıyla. Yaşlı olduğu için herkes ona verir. O da, bunu on iki aya böler, geçinmeye çalışır.

Avluya girdiler. Evin kapısında yukarıdan aşağıya, birer karış ara ile, beş tane büyük asma kilit asılıydı. Kilitler yalnız kapıdaki halkalara geçirilmiş, kasnaktaki halkalar boş duruyor. Muhtar:

– Firdevs Hala evde, dedi. Dışarda olsaydı, kilitler iki halkaya birden geçirilmiş olurdu. Hırsızlardan çok korkar. İçeriye kimseyi sokmadığı için, gizli parası var sanıp otuz yıl önce evine bir hırsız girmiş. O zamandan beri kilit altında yaşar.

Muhtar, sözünü bitirince kapıyı çaldı. İçerden sert bir kadın sesi öfkeli sordu:

– Kim o?

– Aç! Ben muhtar.

– Nerden bileyim senin muhtar olduğunu? Belki de hırsızsın.

– Değilim canım. Aç da gör.

– Yağma yok. Muhtarı tanımıyorum ki ben. Hırsız gibi konuşuyorsun.

Komisyon üyelerinden biri:

– Amma da kadınmış ha! dedi.

Bir başkası tamamladı:

– Böylesini hiç görmedimdi.

Kadın bu sefer daha kuşkulu, daha sert konuştu:

– Kim o yanındakiler? Hani muhtardın? Hep bir araya toplanıp da geldiniz ha? Kandırıp da eve gireceğinizi sandınız. Hırsızlar! Alçaklar! (Kapının sağındaki demir parmaklıklı küçük pencerenin kanadı açıldı) Gelin bakayım şuraya! Suratınızı göreyim!..

Hep birden pencerenin önüne gittiler.

– Söyleyin bakayım, ne istiyorsunuz?

– Sağlığını.

– Sağlığımı ha! Elinize geçirseniz hık diye boğazlayacaksınız. Bu kocakarıyı kim arayıp kim soracak? Ondan sonra içerde ne var ne yok sırtlayıp götüreceksiniz değil mi?

Bir kartal gagası gibi kıvrık burnunun iki yanında kirpiksiz gözleri nefretle parlıyor, dişsizlikten çukura kaçmış ağzının altında kemikli sert çenesi, yukarıya doğru bükülüyor, öfkeyle çene kemiklerini sıktıkça, çenesiyle burnu birbirine değecek gibi oluyordu.

Muhtar, yaşlı kadını yumuşatmak için hep aşağıdan alıyordu:

– Firdevs Hala, biz senin bildiğin insanlardan değiliz. Sana iyilik etmeye geldik. Hele kapıyı aç da evini görelim.

Kadın, güvensizlikle dudaklarını büktü:

– Hıhıı!.. dedi, kandırmaya çalışın bakalım. Hepiniz hırsızsınız. Bu evin etrafında dolaşanların hepsi hırsız. Çocuklar hırsız, adamlar hırsız, kadınlar hırsız, kediler hırsız.

Komisyon Başkanı çantasından kâğıtları çıkardı:

– Nine, dedi, biz Halkevi'nden geliyoruz. Kimsesizlere orada yiyecek dağıtacağız, eğer istersen seni de yazalım, istemezsen gidelim.

Çantadan birtakım kâğıtlar çıktığını gören kocakarı, yiyecek lafını da duyunca, biraz yumuşadı.

– Beni aldatmıyorsunuz ya?.. Durun bakayım. Siz başkaları gibi kötü adama benzemiyorsunuz galiba. Gözüm de iyi görmüyor ki. Hoş, görse de neye yarar? Herkesin eli var. Ben ne bileyim kim alır, kim almaz? Durun hele! Bekleyin biraz!

Üyeler birbirlerine bakıp gülümsediler. Kadın, pencereyi kapadı; içerden hâlâ sesi geliyordu:

– Kedi, çekil oradan, sonra ayaklarını kırarım senin. Şu sopayı görüyor musun sen? Arsız hayvan!.. (İki sürgü çekildi, kapı aralandı.) Haydi gelin! Başımın cezaları. Önce ayaklarınızı çıkarın bakayım. Kirli pabuçlarla girilmez buraya. Hah şöyle! Birer birer girin! Kaç kişiydiniz siz? Bir, iki, üç, dört, beş ne de çoksunuz, altı, yedi. Bütün bir mahalleyi soymaya yetersiniz. Üstünüz başınız pis değil ya? Gözüm iyi görmüyor. Oturun bakayım şuraya!..

Uzun bir sedire yan yana oturdular. Şimdiye kadar hiçbir yabancının ayak basmadığı yere girmiş olmanın verdiği merakla dört bir yanı gözden geçiriyorlardı: iki sedirde iki Kırşehir halısı; sedirlerin duvara gelen yanlarında damasko örtülü ot yastıklar; yastıkların üstünde, ayrıca, işlemeli patiska örtüler; bembeyaz, düzgün... Ortada, yerde, bir Şarkışla kilimi. Kilimin örtemediği yerlerden görülen döşeme tahtaları su ile ovula ovula, mısır püskülü gibi açık sarı bir renk almış. Her taraf temiz, temiz, temiz.

Kadın, karşılarında, elindeki kalın sopaya dayanmış, ayakta duruyor. Misafirlerin hallerinden yine şüphelenmişti. Sordu:

– Siz her yanı ne diye gözden geçiriyorsunuz öyle? Götürecek şey mi arıyorsunuz? Kocamdan kaldı onlar. Elini sürenin kafasını yararım bu sopayla.

Komisyon Başkanı kadının kuşkusunu dağıtacak şekilde konuştu:

– Kâğıda yazacağız da onun için bakıyoruz. Kaç oda bu ev?

– Bir tokana, bir de bu sofa. Tokanada yemek pişiririm, otururum. Burası da misafir yeri.

– Misafir almıyorsun ama.

– Elbette almam. Hepsi hırsız. Ben kimseye gidiyor muyum? Kimse de bana gelmesin. Kimi zaman uğrayıp pencereden hatırımı sorarlar. Ben bilirim niçin uğradıklarını, yüzvermem, defolup giderler.

– Niçin herkesi hırsız sanıyorsunuz?

– Siz daha küçüksünüz, aklınız ermez. Mademki hepsinin iki eli var, güvenilmez. El bu! Tuttuğunu götürür.

– Nüfus kâğıdını ver de yazalım.

İhtiyar kadın, "Hırsızlar, soyguncular, dolandırıcılar!" diye söylenerek sopasına dayana dayana gitti, belinde sallanan anahtarlardan üçünü ayırdı, duvardaki yerli bir dolabın kapağındaki üç asma kilidi birer birer açtı, nüfus kâğıdını çıkarıp getirdi. Komisyon Başkanı, kadının adını sanını yazdı. Bu sırada köşede bir takırdı oldu. Kadın hemen döndü:

– Pist! Kör olasıca! Git yat yerine! diye bağırdı.

Kedi gitti, yine eski yerine, köşedeki pöstekinin üstüne uzandı. Ayaklarında tahta gibi bir şeyler bağlıydı; yürürken, nalınla geziyormuş gibi bir tıkırtı çıkarıyordu. Firdevs Hala anlattı:

– Yazın biraz kurban eti getirmişlerdi. Sızgıt[1] yapıp çömleğe bastımdı. Dura dura üstü yeşermiş. Küfünü kazıdım da, koydum ateşin üstüne, yeniden kavurdum. Onun kokusunu duydu da, tokanadan çıkmak istemiyor. Gözümü şaşırtıp da oraya gitmeye çalışıyor. Hırsız kâfir. Ne bulsa pis boğazına indirir. Ben günde bir öğün yiyorum, ona

1 Sızgıt: İçine tuz atılan, bol yağda kavrulup yağıyla birlikte çömleğe sıkıca doldurulmuş olan et. Kışın, et kıtlığında kullanılır.

iki öğün veriyorum, yine doymuyor. Çalmak hoşuna gidiyor. Atsam iyi ya, yapamıyorum. İyi kötü yine can yoldaşı oluyor bana. Şu hırsızlığı da olmasa daha çok seveceğim hınzırı. Gözüm iyi seçmiyor, ikide bir nerde olduğunu anlayamıyorum. Geçen yıl aklıma geldi: tuttum, ceviz kabuklarına delikler açtım, soktum ayaklarının içine, deliklerden geçirdiğim iplerle de bağladım. Şimdi nereye gitse, tıkırtısından anlıyorum. Hem ayakları da temiz kalıyor. Ara sıra çıkarıp yıkıyorum kabukları, sonra yine giydiriyorum. İyi akıl değil mi? Nalıncının Firdevs Hala demişler bana. Ama mahallenin çocuklarından rahat yok ki. Kediyi görmek için doluyorlar pencerenin önüne. Kedi filan hep bahane. Maksatları hırsızlık. Beni görünce ellerini gösteriyorlar. Çıkıyorum kapıya, sallıyorum sopamı, kaçıyorlar. Piç kuruları!

Komisyon Başkanı sordu:

– Firdevs Hala, hiç kimsen yok mu senin?

– Torunumun bir kızı var. Onların da hali pek iyi değil ya. Neyse! Bu yaz kocasıyla birlikte Adana'ya gittiler. Fabrikada çalışmaya!.. Bana: "Seni de götürelim," dediler ama gitmedim. Bu zamanda iki can beslemek kolay mı? Bir ben, bir de kedi. Sonra, evi kime bırakayım? Her kış, damın üstündeki karı kürümek, toprağı yuvakla sıkıştırmak gerek. Yoksa toprak suyu emer, ev çöker. Yok yok! Evimi bırakamam. Bana kocamdan kaldı o. Bir kere gittim miydi, camını, çerçevesini, taşını, toprağını hep çalarlar. Herkes hırsız, herkes dolandırıcı...

Komisyon üyeleri işleri bitince gitmek için kalktılar. Kapıdan çıkarlarken ihtiyar kadın, kenarda durmuş, hepsinin ellerinin boş olup olmadığına gizlice bakıyordu.

XXVI

ZELHANA İLE OĞLU

Ve şimdi, ey okuyucu, anlatacağım şeye inanmakta tereddüt ediyorsan, bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü onu gözleriyle gören ben bile zor inanıyorum.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, XXV

Çandır mahallesini dolaşmaya sıra gelince, Süleyman, okulda açlıktan bayılan çocuğu hatırladı; o yüzden, bu mahalleye karşı özel bir ilgisi vardı.

Bura halkı eskiden tarımla geçinirmiş; şehrin yakınında veya biraz uzağındaki toprağı ya doğrudan doğruya, ya da birinin yanında ortakçı olarak işlermiş. Fakat o taraflarda istasyon, daha sonra da fabrika kurulunca tarlalar elden gitmiş, büyük toprak sahipleri paralarını başka işlerde işletmişler ama, küçük toprak sahipleriyle ortakçılar günlük ekmeklerini çıkarma olanaklarından yoksun, şehrin kıyısında başlarını soktukları birer kulübe ile, ortalıkta kalakalmışlar. Şimdi bunların çoğu, fabrikada, gülünç bir ücretle işçilik ediyormuş.

Yol, çamurla birbirine tutturulmuş kara taştan yapılma kulübelerin arasında kıvrıla kıvrıla gidiyordu. Köşelerden birini döndükleri zaman, sokağın öbür ucunda dokuz on yaşlarında bir kızla bir oğlanın kıyasıya dövüştüklerini gördüler. Sonunda, oğlan kızın saçlarına asılıp onu cıyak cıyak bağırttı, savunmasız kaldığını görünce de suratına indirdiği bir yumrukla yere yıktı; sonra eğildi, toprağın üstündeki bir manda tezeğini bir teneke kabın içine koydu, tenekesini koltuğuna sıkıştırıp gururla uzaklaştı. Kız hem ağlıyor, hem arkasından bağırıyordu:

– Ben senden daha önce görmüştüm. Senin değil, benim o. Hakkın yok almaya. Benim! Benim!..

Oğlan köşeyi dönüp gözden kayboldu. Kız hâlâ ağlıyordu. Komisyon üyelerinden biri sordu:

– Bir tezek için ne diye dövüşüyorlar?

Arkadaşı cevap verdi:

– Taşraya yeni geldiğiniz ne kadar belli. Anadolu'da yoksul halk ısınmak için tezek yakar. Odunu, kömürü nerden bulacaklar?

Birkaç sokak daha döndüler, karşılarına iki manda çıktı. Sahibi bir yere götürüyor. Mandaların arkasında beş çocuk, gözleri hayvanların kuyruk altlarında, kömür madeni peşinde koşan devletler gibi, birbirleriyle her an kavgaya hazır bir halde ilerliyorlar.

Muhtar:

– İlk önce Zelhana'ya[1] gidelim, dedi. Bizim mahallede şimdi en sıkışık olan o. Oğlu hasta yatıyor. "İnce hastalık" diyorlar. Kadın, çocuğu bırakıp işe gidemiyor. Ara sıra bir şeyler götüren oluyor ama, neye yarar. Uğranmayan günler çok. O günler ne yapar zavallılar bilmem! Hani çok kötü halleri, çok! Allah kimsenin başına vermesin! Mevlüt Ağanın samanlığında barınıyorlar.

Rendelenmemiş tahtadan kabaca yapılmış bir samanlık kapısı önünde durdular. Muhtar eliyle tahtayı tıklayıp: "Zelhana!" diye seslendi. Az sonra, yüzü, elleri balmumundan dökülmüş gibi sarı, gün ışığında kamaşan gözlerini kırpıştıran, yaşlı bir kadın kapıya çıktı.

– Seni görmeye geldik, Zelhana.

Kadının dudakları gerildi, pas tutmuş gibi sarı, uzun dişleri meydana çıktı. Gülüyor mu, yoksa ağzı nefretten mi açılıyor? Anlaşılmadı. Süleyman: "Dişler, diye düşündü, öldükten sonra bile en çok dayanan kemik parçaları. Bu kadar sağlam şeyler yalnız soğuktan takırdamak için mi yaratıldılar?"

Zelhana, gözlerini yoran ışığa karşı elini siper ederek cevap verdi:

– Burda göremezsiniz ki. Gelin de içerde görün.

Kapının arkasında, içeriye soğuk girmesin diye asılı duran çulu

1 Zelhana: Zeliha ana.

aralayarak girdiler. Kadın, kapıyı sıkıca kapadı. İçerisi zindan gibi karanlık oldu. Üyelerden bir sordu:

– Buranın penceresi yok mu?

Pencere şöyle dursun, ışık sızabilecek bir delik bile yoktu. Kadın cevap verdi:

– Hele bekleyin. Biraz sonra alışırsınız.

Gözleri karanlığa alışıncaya kadar, hiç konuşmadan beklediler. Süleyman bir ara iskarpininin ucuyla yeri yokladı: ayaklarının altı topraktı. Kendilerini sessizliğe ve karanlığa kaptırdıkları bir sırada bir erkek öksürdü. Komisyon Başkanı boş bulundu, ansızın sıçradı:

– Kim o? İçeride birisi mi var?

– Oğlum. Hasta yatıyor.

– Haaa, öyle ya! Oğlun vardı. Burada mı yatıyor o?

– Ya nerede yatacak?

Birkaç dakika sonra içerde hayal meyal bir şeyler seçmeye başladılar. Karşıda, öksürüğün geldiği yerde, kerevet gibi yüksekçe bir şey, onun üstünde bir gölge yığını; solda, daha alçak bir kerevet, üstünde başka bir yığın; bu ikinci yığının üstünde ara sıra bir hayalet kımıldıyor: Zelhana olacak.

Süleyman sordu:

– Zelhana, oğlunu doktora gösterdin mi?

– Gösterdim. İki kere. Birincisinde: "Burada olmaz, ışıklı yere çıkmak gerek," dedi. Işıklı yeri nereden bulacağız? İkincisinde: "Gayrı ne isterse verin," dedi. İstemesi kolay ya, bulması güç.

Üyelerden biri kendini tutamayıp yüksek sesle konuştu:

– Öyle dedi ha?

Zelhana hemen sözünü kesti. Kendisi nefesle konuşuyordu.

– Yavaş söyle!.. Evet, öyle dedi, "Gayrı ne isterse verin," dedi ya, Allah'tan umut kesilmez.

Bu sefer Süleyman da kadının sözünü kesti:

– Zelhana, sus. Duyar sonra.

– Kulakları ağırlaştı. Yavaş söyleyince duymaz.

– Doktor, "Hastaneye kaldıralım," demedi mi?

– İlkinde söylemişti. Ama ikincisinde bir şey demedi. Dese de göndermezdim ya. Koluna bir şırınga sıkarlar, yallah!.. Kalabalık etmesin diye hani... Bizim gibileri kim arar, kim sorar.

– Hastanelerde öyle şey yapmazlar, Zelhana.

– Yaparlar, yaparlar. Boş yere ne diye uğraşsınlar bizimle? Sayımızı bilen mi var? Siz neden görmek istediniz beni? Onu söyleyin.

Komisyon Başkanı anlattı:

– Biz Halkevi yardım kolu adına geliyoruz. Sizlere yardım edeceğiz.

– Halkevi dediğiniz nedir? Hükümet mi?

– Eh, onun gibi bir şey. Halkevi partiye bağlı, parti de hükümet sayılır.

Zelhana kestirip attı:

– Hükümet yardım için böyle kapı kapı kimseyi aramaz. Bunda bir iş var.

– Değil canım. Ne iş olacak? Geldik işte. Hepinizin bir bir adını yazıp erzak dağıtacağız. Nohut, fasulye, un, pekmez... Ne bulabilirsek.

– Neyleyim? Para yok ki alacak.

– Parasız vereceğiz.

Sedirin üstündeki gölge ısrarla kafasını salladı:

– Dedim ya, bunda bir iş var. Neme gerek? Ben aldığımı saklarım. Bir gün nasıl olsa parasını isteyeceklerdir. O zaman, "Al malını geriye," der, yakamı kurtarırım.

İhtiyar kadını böyle bir yardımın gerçekliğine güç hal ile inandırabildiler. Şimdiye kadar böyle bir şeyi ne duymuşluğu, ne görmüşlüğü vardı. Bunlara, kendilerinin lüzumsuz olmadıklarını, herkes gibi aranmaları, sorulmaları, bakılmaları, yaşamaları gerektiğini anlatmak güçtü.

Karşıdaki sedirden sinek vızıltısı gibi bir ses geldi; Zelhana'nın oğlu ilk defa konuşuyordu:

– Ana! Üşüyorum.

– Geliyorum, yavrum. Şimdi ısıtırım seni. (Kadın, içerdekilere yavaş sesle anlattı.) –Üşüdüğü zaman koynuna girip sarılırım, ısınır.

Komisyon üyeleri sırtlarında bir ürperme duydular. Yapacak işleri kalmamıştı. Sağlık dileyip ayrıldılar. Süleyman, yolun ortasında, gözleri kapalı, düşündü: "İnsanlar kışın camın dışında kalan sinekler gibi düşüp düşüp ölüyorlar. Biz ise, camın arkasından, bunları sadece seyrediyoruz. Koca Türkiye'de bunlara elini uzatacak bir tek kurum yok."

XXVII

ÇUKURDAMIN ARİF EMMİ

Bu daire hakkında tam bir fikir edinmek için git, onların azabını gör.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, XVII

Komisyon üyeleri, yazma işini bir an önce bitirebilmek için pazar günleri de çalışmaya başladılar. Üzerlerinde yuvarlak yuvarlak tezek izleri bulunan taş duvarlar arasında ilerliyorlar. Süleyman ikide bir gözüne çarpan bu sarı sarı izlere bakıp: "İşte, yüzyıllarca kültür ve ticaret merkezi olan bir şehirde halkın ulaşabildiği uygarlık düzeyi," diye düşündü. Şehircilik bu muydu? Şurada, her taşı dantel gibi işlenmiş bir yapı. Onun hemen arkasında, kara taştan yapılma kulübeler: duvarlarında, yazın güneşte kuruması için, bakır levhalar gibi yapıştırılmış olan tezeklerden kalma izler.

Damlardan kürünüp sokaklara atılan kar yığınları üstünde bata çıka gidiyorlar. Derken, sağda bir ev gördüler: taşları birbirine çamurla yapıştırılmış duvarlardan biri çökmüş; damı tutan büyük direklerin bir ucu yerde, bir ucu henüz çökmeyen duvarın üstünde. Ev sahipleri, aradaki boşluğa sığınmışlar. Bir erkek, bir kadın, iki çocuk. Tepedeki aralıklardan içeriye kar düşüyor. Hepsi battaniye, yorgan, atkı gibi şeylere sarınmışlar. Kar ve yağmur sularıyla ıslana ıslana çamurları gevşeyince öbür duvar da çökecek, altında kalacaklar. Komisyon Başkanı, aile başkanıyla konuştu: paraları yokmuş, tamir ettiremiyorlarmış; ay başında bir çaresine bakacaklarmış; adam memurmuş, eline ayda yüz lira geçiyormuş.

Üyeler kendi aralarında görüştüler, yardım için bunlardan daha yoksul kimseleri aramaya karar verdiler; Kayseri'de komisyonun beğenebileceği yoksullardan bol bol vardı.

Çukurdamın Arif Emmi'yi görmeye gittiler. Kapı açılınca, burunlarına sıcak hava ile karışık ağır bir koku çarptı. Bir an duraladılar, sonra, elden geldiği kadar az soluk almaya çalışarak girdiler. Köşede beyaz sakallı, ufak-tefek bir ihtiyar oturuyordu. Muhtar selam verdi.

– Merhaba Arif Emmi.

İhtiyar adam baktı baktı, neden sonra "Merhaba," dedi.

– Tanımadın galiba.

– Ya! Unutuyorum. Kimsin acaba?

– Muhtarım. Mahalle muhtarı. Beyler de Halkevi yardım kolundan. Seni görmeye geldiler.

– Peki... peki... görün işte!.. –Kız! Buraya gel! Seni de görsünler. Beğenirler belki.

Hep birden, ihtiyarın seslendiği köşeye baktılar. Kendilerine kapıyı açan on bir yaşlarındaki bir kız, büyük bir çamaşır leğeninin başında, bir şeyler yıkamaya uğraşıyordu. Birtakım kirli paçavraları birbirine sürterken cevap verdi:

– İşim var, dede.

İhtiyar adam hırçınlaştı:

– İşi varmış. Görüyorsun ya, bu kız beni dinlemiyor. Bacağım tutsa gidip döveceğim hınzırı. Ama kımıldatamıyorum ki. Ne söylesem, iş. Ne söylesem, iş. Şimdi de bir fabrika tutturdu; her gün oraya gidiyor, beni akşama kadar yalnız bırakıyor. "Kız, diyorum, seni bir kocaya verelim; o gider çalışır, sen de burada oturur bana bakarsın." (Köşeye doğru yeniden seslendi.) –Gelsene buraya kız! Bak, görmeye gelmişler; içlerinden biri beğenir de alır belki.

Küçük kız aynı cevabı verdi:

– İşim var, dede.

– İşi varmış. Yaptığı iş bari bir şeye benzese. Bu kız bana iyi bakmıyor. Gelinim ne iyiydi; fabrikadan gelince hep benimle uğraşırdı; altımı temizlerdi, yatağımı kuruturdu. Fabrikada saçları çarka takılmış. Öldü zavallı. Öyle acıdım ki.

Bu onun gibi değil. Islak yatakta yatırıyor beni. Anası ölünce onun yerine bunu aldılar fabrikaya. Alacakları yoktu ya, iltimas ettiler...

Kız, ihtiyar adama, susmasını hatırlatmak için seslendi:

– Dede!

– Söyleyeceğim işte. –Bu, o zaman on yaşında idi, komşular yalancı şahitlik ettiler, yaşını on iki yazdırdılar. Fabrikaya alsınlar diye hani.

Kız gerçek yaşının meydana çıkmasından bir zarar gelir korkusuyla ısrar ediyordu:

– Hiç de değil. O zaman on iki yaşımdaydım da ondan. Şimdi on üç yaşındayım.

– Eğer on üç yaşında isen kocaya varsana! Ne duruyorsun? (Üst üste koyduğu yumruklarını birbirine vurup çocuklar gibi nispet veriyordu.) Yalancıı? Yalancıı! Yalancııı!.. Hepsini söyledim işte. Oh ya! Oh ya!

Komisyon Başkanı küçük kıza sordu:

– Fabrikada kaç para alıyorsun, kızım?

– Günde yüz kuruş alıyorum. Pazar günlerini kesiyorlar, tatil diye. On beş kuruş da parti için kesiyorlar... Fabrikada ocak odası varmış da, orada toplanıyorlarmış.

– Kimler?

– Müdürler... Mühendisler... Ne bileyim?.. Biz onları görmeyiz ki... Biz yalnız ustabaşıyı görürüz!

İhtiyar adam oturduğu yerden söze karıştı:

– Bu mendeburun yüz kuruş nesine? Ona elli kuruş bile çok. Beni akşama kadar yalnız bıraktıktan sonra... Cehenneme kadar yolu var. Aksilik etmese de bir evlense... adam çalışır, bu yanımda oturur bari. Bütün gün yalnızlıktan bunalıyorum. Sabah karanlığı sokağa çıkıyor, akşamleyin de her taraf kararıktan sonra geliyor. Ne halt ediyor sokaklarda bilmiyorum ki. O saatlere kadar fabrika olur mu? Biraz yürüyebilsem gösteririm ben ona fabrikayı ama... Bacağımı oynatamıyorum ki!.. İnme diyorlar. Eğer doğru ise!..

Süleyman, avuçlarına sığmayan koca paçavraları yıkamaya uğraşan, inmeli bunak dedesini doyurmak için sabahın erken saatlerinde sokaklara düşüp akşamın geç vakitlerine kadar didinen küçük kıza hayretle bakıyordu. "Bu, düpedüz kahramanlık," diye düşündü.

Kulübeden çıktıkları zaman, sokakta, bir süre hepsi derin derin nefes aldılar. İçereki ağır kokulu hava ile ciğerleri tıkanmıştı.

XXVIII

AKKADIN İLE OĞLU

Oğlum, burada ıstırap çekmek mümkündür, fakat ölmek mümkün değildir.

DANTE, Divina Commedia. Araf, XXVIII

Güllük mahallesinin de ötekilerden farkı yok. Yalnız adları ayrı. O kadar. Burada da birçok eve girip çıktılar. Yaptıkları işle övünüyorlar, "Hani kolay değil, diyorlardı; yirmi gündür kapı kapı dolaşıyoruz, girmediğimiz yer, görmediğimiz kimse kalmadı. Birçoklarından hastalık bile alabilirdik. Yine sağlam insanlarmışız doğrusu. Hem de bütün bunları parasız yapıyoruz. Hep dava uğruna..."

Gerçekten de öyle insanlar görmüşlerdi ki, bir yere girdiler miydi, duruma şöyle bir bakıyorlar, tarlada tütüne değer biçen eksperler gibi, sefaletin ağırını hafifinden hemen ayırt ediyor, artık ufak tefek sefaletleri beğenmiyorlardı. Akkadın'ın evine girdikleri zaman da etrafa bir göz atıp kararlarını verivermişlerdi.

Akkadın'ın evi de, birçoklarınınki gibi, tek odadan ibaretti; yalnız, ötekilerden farkı, bu, tahtadan bir döşeme ile iki kata ayrılmış. Akkadın ile oğlu alt katı ahır yapmışlar, bir tek eşekleri orada yaşıyor; portatif bir merdivenle çıkılan "tahtalı" dedikleri üst katta da kendileri barınıyorlar. Komisyon üyeleri, evin önündeki küçük avluya girdiklerinde, Akkadın, duvarın içine oyulmuş bir ocakta yazdan topladığı çalı çırpı ile pişirdiği çorbayı indirmiş, artan ateşi "tahar" denen küçük toprak mangala koyup etrafını küllemeye uğraşıyordu.

– Nasılsın Akkadın, dediler. İyisin inşallah?

– Eh, iyi diyelim de iyi olalım. Ateşi küllüyorum, çabuk geçmesin diye. Yarına kadar işte bununla ısınacağız.

– Senin evi görmeye geldik.

– Girin, bakın. Geçende birileri daha geldi; "yardımsevenler" miymiş, neymiş. Bakan çok ya, gören yok. Siz de bakın bakalım. Ne olacaksa!.. Yalnız, hep birden çıkmayın. Tahtalı çekmez hepinizi.

İki kişi çıktı, ötekiler avluda bekledi.

Tahtalıda şilte gibi bir şeyin üstünde boylu boyunca uzanıp sigara içen bir delikanlı, misafirleri görünce, yattığı yerden biraz doğruldu, "Buyurun," dedi.

Ortada kırmızı gaz boyamasıyla sarılı bir tepside maşrapa, şerbet dolu iki güğüm, bir tasın içinde de akide şekeri vardı.

Arkalarından gelip elindeki taharı iskembinin altına yerleştiren Akkadın:

– Oğlanı nişanladım da, dedi, bugün nişan şerbeti geldi.

Uzandığı şiltede gerine gerine yatıp gelinin gelmesini bekleyen oğlan, hafiften sırıttı.

– Oğlun ne iş yapar, Akkadın?

– Kalaycıdır. Yazları eşekle köylere çıkar, çalışır, kışın da evde oturur.

– Ne kazanır?

– Eh, birkaç yüz lira alır, bütün kış ucun ucun onu yeriz.

– Kışın neye çalışmaz?

– Çalışmak kolay ya, iş nerde?

Gitmek için avluya indiler. Kendileriyle birlikte inen kadına avluda sordular:

– Gelin de buraya mı gelecek? Yoksa...

– Buraya gelecek elbette, Davut oraya gidecek değil ya.

– E, sen nerde yatacaksın o zaman?

– Aşağıda. Ahırın köşesine bir kerevet yapacağız, ben oraya ineceğim.

Komisyon, Akkadın'la oğlunun orta halli sayılabileceğine, yardıma muhtaç olmadıklarına karar verdi.

***

Liste gittikçe kabarıyordu. Sadece, yiyecek günlük ekmeği bulunmayan dul kadınları, kimsesiz ihtiyar erkekleri, çalışamayacak hastaları yoksul saydıkları halde, yazdıkları daha şimdiden iki bini geçmişti. Bu durum karşısında yeni para kaynakları bulmak gerektiği anlaşıldı. Halkevi'nde genel bir toplantı yapıp düşündüler taşındılar, şehrin belli başlı zenginlerine başvurup yardım istemeye karar verdiler. Yoksulları Yazma Komisyonu bir yandan çalışırken, bir yandan da, Süleyman'ın başkanlığında üç kişilik başka bir komisyonun zenginleri dolaşması uygun görüldü.

XXIX

RÜSTEM AĞA

İster yabancı, ister yerli olsun, çalışacak bir mesleği olmayanlar, ya da mesleği olsa bile bunu yapmayıp da aylıklı ya da aylıksız olarak tarafçılık ya da yardımcılık etmek veyahut başkaları aleyhinde herhangi düzenli ve desiseli işlerde kullanılmak üzere bir şövalyeye ya da bir asilzadeye ya da bir memura veyahut bir tüccara yamanmış olanlar, zorba ve serseri sayılarak haklarında bu emir hükümleri yürütülecektir.

MANZONI, Nişanlılar, I

İlk olarak Rüstem Ağaya gitmeye karar verdiler. Evin kapısında iki kişi bekliyordu. Biri kasketini yana eğmiş, öbürü arkaya itmiş; omuzların biri aşağıda, biri yukarıda, eller cepte; bıyıklısı sırtını kapının pervazına dayamış, ıslık çalıyor; arkadaşı duvarın dibine, yere çömelmiş, küçük bir taş parçasını havaya atıp tutuyor. Komisyon üyeleri kapıya gelince sordular:

– Rüstem Ağa evde mi?

Ayaktaki hiç istifini bozmadan gelenleri şöyle bir gözden geçirdi, dişlerinin arasından yere fıs diye bir tükürük fışkırttı, sonra:

– Ağa bugün kimseyi almıyor, dedi.

– Sen hele bir haber ver. Belki bizi alır. "Halkevi'nden gelmişler," de.

Delikanlı, gelenlere yan gözle kötü kötü baktı, sırtını kapının pervazından ayırdı, içeriye girmek için döndü; pantolonunun arka cebinde bir tabanca kabarıklığı vardı. Öbürü hiç istifini bozmuyor, taşını atıp tutuyordu. Haber vermeye giden biraz sonra kapıda göründü, omuzun yine biri aşağıda, biri yukarıda:

– Buyurun, dedi.

Rüstem Ağa avludaydı. Sırtında yanları yırtmaçlı uzun bir entari,

onun üstünde yol yol dikişli bir hırka, başında yün bir takke, ayaklarında sarı yemeniler, kış güneşi altında garip bir iş yapıyordu. Misafirleri görünce:

– Bugün kimseyi almıyorum ya, siz başka, dedi. Paralar zerzemi'de[1] nemlenmiş de, onları güneşlendiriyorum.

Yere birkaç kilim serilmiş, kilimlerin üstüne yan yana, her değerde birçok kâğıt para dizilmiş: beşlikler, onluklar, ellilikler, yüzlükler, beş yüzlükler... Hepsinin üstüne, uçmasınlar diye, birer taş parçası konmuş. On beş yaşlarında görünen bir erkek çocuk, yanda duran bir çuvaldan çıkardığı paraları dizinin üstünde düzelttikten sonra kilimin boş yerlerine koyuyor.

Rüstem Ağa durumu açıklamak gerektiğini duymuş olacak ki:

– Saklayacak yerim yok. Bankaya versem, savaş zamanı, ne olur ne olmaz. Çuvala doldurup zerzemiye koyuyorum. Orada da rutubetleniyor. Hani ara sıra güneşlendirmesem küflenecek. Gesili Kara Ali'ye gittim; dört tane kasası var köpoğlunun; "Birini bana ver," dedim. "Hepsi ağzına kadar dolu," dedi, vermedi. Bu zamanda kasa bulmak da zor hani. Savaş olunca zengin çoğaldı, piyasada kasa kalmadı. (Oğluna emretti.) –Git söyle, dört kahve yapsınlar. Benimki sade olsun.

Çocuk gidince, yarım kalan işi kendisi yapmaya koyuldu. Çuvaldan bir avuç para çıkardı, sonra kilimin önüne çömeldi, aldıklarını dizinin üstünde düzeltip yere yaymaya başladı. Süleyman baktı; şehri parmağının ucunda oynatan adam bu muydu? Belediye seçimlerinde istediğini kazandırıp istemediğini yere vuran, en kârlı taahhüt işlerini hep kendisi alan, "olur" demedikçe şehirde tek bir taşın bile yeri değiştirilemeyen adam buydu ha? Paralarının üstüne kuluçka tavuk gibi çökmüş bu entarili adam?

Genç öğretmen, Vilayet binası işini hatırladı. Yeni açılan Atatürk bulvarı çevresinde arsası, tarlası olanlar, yeni yapılacak binanın orada yapılmasını istiyordular, çünkü Vilayet binasıyla birlikte şehir merkezinin o tarafa doğru kayacağını, zaman geçtikçe oradaki toprakları-

1 Zerzemi: Bodrum.

nın kıymetleneceğini düşünüyorlardı; Rüstem Ağa ise binanın yine eski yerinde kurulmasını istemişti, o civarda kiraya verilmiş dükkânları, evleri vardı.

Çocuk, kahveleri getirdi. Rüstem Ağa iskemlesini misafirlerin yanına çekip oturdu. Bir yandan kahvesini içiyor, bir yandan da, paraların kurumuşlarını alıp yerlerine nemlilerini koyan oğluna veriyordu:

– Rüşvetlikleri şu yana ayır. İyice bak, yırtık olmasın, kirli olmasın. Hah şöyle! (Misafirlere döndü). –Zaman çok değişti, çok. Eskiden verdin miydi, sayısından başka şeye bakan olmazdı. Şimdi biraz yırtık filan oldu muydu kabul etmiyorlar. İki taraftaki rakamları bir bir okuyorlar, ışığa tutup arkasından bakıyorlar, biraz kirli görürlerse burunlarına götürüp kokluyorlar. Bir incelik, bir naz, görmeyin. Kabul ettirene kadar insanın göbeği çatlıyor. Ne o, beyefendi bunu saklayacakmış, yeni olmalıymış; kirli paraya dokunmazmış, elleri kirlenirmiş. Hay senin eline bilmem ne yapayım. Tövbe estağfurullah! (Yine oğluna döndü.) –Ayır oğlum şu deyyuslarınkini bir yana. Yenileri olsun yenileri. O biraz kirli. Şu yana koy. Kirlileri, lekelileri hep onun üstüne yığ. Onları da komisyonculara veririz. Yırtık, yamalı, bir ucu kopuk, çamurlu, pis oldu mu kurutmaya gerek yok, boş bir çuval getir, doldur içine. Onları işçilere dağıtırız. Ne versen alır, işçi bu. Hele bir kaşını kaldırsın, cehenneme kadar yolu var. Haydi sen ayıra dur da ben biraz beylerle konuşayım. Eeee! Anlatın bakalım, ne var ne yok Halkevi'nde? Yeni kumpanyalar getiriyor musunuz? Şanoya karılar çıkacak mı yine? Ne ses vardı o geçenki esmer karıda. Vay anam! Tavan çıngır çıngır öttü be! Şadan'ın kızı halt etmiş yanında.

Süleyman, buraya niçin geldiklerini anlattı. Rüstem Ağa oğluna döndü:

– Şimdi bir de yardım çıktı, dedi. Şu, işçilere ayırdıklarının arasından temizlerini başka bir yere koy. Beyler aramaz eskisini yenisini. Rüşvet vermiyorum ya. Yırtık da olsa alırlar. Nasıl olsa harcayacaklar.

Bu sırada bir adam geldi. Konuşmasından anlaşıldığına göre, o da Rüstem Ağanın adamlarındandı. Yalnız, kapıdakiler gibi külhani

değil, daha efendi kılıklı idi. Fakat –Süleyman dikkat etti –onun da pantolonunun arka cebinde bir kabarıklık vardı. Adam anlattı:

– Gidip kendisini gördüm, Ağa. Yine "Olmaz," dedi.

– "Olmaz," dedi ha? Ne toy çocuk bu be! Benim kim olduğumu bilmiyor mu acaba? Okuldan daha dün çıkan çocukları iş başına getirirlerse böyle olur işte. Adam ayırmasını bile bilmezler. "Olmaz," deyip çıkarlar işin içinden. Ulan ben herkese benzemem. Ama gel de anlat bunlara. Gözünü seveyim, yaşlıların hali başkadır. Herifin kırk elli yıllık tecrübesi vardır yahu! Öyle boktan bir emvâl-i metrûke için başını belaya sokar mı? Üst tarafı gâvur malı bu be! Neymiş, üç beş kuruş ucuza satın almışım. Eh, ne çıkar bundan? Gâvur malı Müslümana gitmiş. Fena mı olmuş yani? Bir istediği var ya, anlayamadık daha. İçki dedik, olmadı. Kadın bulduk, yanaşmadı. Ne biçim genç bu be? Para işini açtın mı?

– Açtım. İstemedi.

– Belki yalan sanmıştır. Cebinden çıkarıp gösterdin mi şöyle?

– Gösterdim.

– Üstündeki 500 yazısını da gördü mü?

– Gördü.

– Yine de istemedi ha?

– İstemedi.

– Allah Allah! Böylesini de hiç görmedim. E, ne yaptı?

– Zile basıp odacıyı çağırdı, "At bu adamı dışarıya," dedi. Odacı beni görür görmez limon gibi sarardı, "Ben başımdan korkarım bey," deyip çıktı. Ben yerimden bile kıpırdamadım, yüzüne bakıp güldüm.

– Peki ne yapacakmış şimdi?

– Satışı bozacakmış.

– Ben aldığım şeyi zor bırakırım insana. Bir denesin bakalım. Daha pek tecrübesiz. Aldırma. Başını vura vura o da adam olur elbette. Ben nelerini görmüşüm onun gibi. Demek satışı bozacakmış ha?

– Evet. Bozup yeniden arttırmaya koyacakmış.

– Pekâlâ. Koysun bakalım. Bana bak. Topla efeleri başına. Hepsine anlat, arttırma günü alıcılara söylesinler, hiç kimse benim verdiğimden yukarıya çıkmasın. Eğer sonradan onu da bozarsa, gayrı benden günah gitti. Başına bir iş açarım, anasından emdiği süt burnundan gelir.

Çocuk, paraları ayırmıştı. Rüstem Ağa, komisyon üyelerine:

– Alın, dedi, bunlar sizin.

Kilimin üzerindeki yamalı, ıslak, buruşuk bir para yığınını gösteriyordu.

XXX

GESİLİ KARA ALİ

Halk beni ıslıklıyor, fakat ben, evimde, kasamdaki paralara baktıkça kendi kendimi alkışlıyorum.

HORATIUS, Yergiler, birinci kitap, I

İkinci olarak, dört kasasının da ağzına kadar dolu olduğunu duydukları Gesili Kara Ali'ye gitmeyi kararlaştırdılar. Gesili'yi yazıhanesinde bulamayınca evine gittiler. İstasyon caddesi üzerinde yaptırdığı yeni apartmanında oturuyordu. Apartmanın önünde bir kalabalık vardı. Bağırmalar, itişmeler, bir gürültü, bir kaynaşma. Yaklaşınca daha iyi gördüler: demir kapı sıkı sıkıya kapanmış; kapının önünde, üstleri başları perişan, yaşlı, genç, kadın, erkek, oğlan, kız, kimisi sakat, kimisi sağlam, sefil bir insan kalabalığı, başları yukarda, "At! At!" diye yalvarıyor, balkondan atılan ve atıldıkça toz çıkaran bez gibi bir şeyleri kapmak için birbirlerinin üstüne saldırıyor, sonunda, kim daha kuvvetli ise atılan şey onun elinde kalıyor, ötekiler yeniden "At! At!" diye yalvarmaya başlıyorlar. Kimi zaman aynı bezi birkaç kişi birden çekiştiriyor, bez yırtılıyor, kopan parçaları bayrak gibi sallayıp bağrışıyorlar: "At! At!"

Süleyman merak etti, kalabalığa pek sokulmayan yaşlı bir kadına sordu:

– Ne oluyor, nine? Niçin böyle didişiyorlar?

– Gesili zekât dağıtıyor. Duyduk, hep geldik. Kalabalığı görünce kapıları kapadı, yukardan atmaya başladı.

– Nedir o bezler?

– Çimento torbası. Apartman yaparken birikmiş birikmiş de, şimdi onları dağıtıyor. Apartmanı onun olsun, şu torbalardan bir tanecik ele geçirebilsem. Yıkayıp temizledin miydi, güzel gömlek oluyor.

– Gesili dedikleri bu mu?

– O ya. Baksana nasıl gülüyor!

Adam, kalabalığın tepesine bir torba daha attı. Her atışta torbalardan müthiş bir çimento tozu yükseliyor. Yüzleri gözleri toza bulanmış insanların bir bez parçasına doğru hep birden saldırması, birbirlerini yumruklaması, ısırması, ezmesi adamın hoşuna gidiyor. Kimi zaman elindeki bir torbayı atar gibi yapıyor, halk aldanıp da o yana doğru saldırınca "Kah kah kah kah!" diye gülüyor, sonra başka bir yere doğru fırlatıyor, halk bu sefer de, dalga dalga, o yana saldırıyor. Aldananlar bağırıyor:

– Çok at! Çok at!

Fakat o birer birer atıyor, tadını çıkarıyor. Süleyman, biraz sonra yanına gidip de konuşacağı adamı uzaktan seyretti: İlk bakışta göze iri, kalın, kaba bir gövde çarpıyor. Omuzları, beli, kalçaları hep aynı genişlikte. Çok kısa bir boynun üstünde, gövdeye hemen hemen yapışıkmış gibi duran, iyice esmer derili, ablak, büyük bir yüzü var. Kolları, bacakları, gövdesine göre daha kısa, fakat kalın ve kuvvetli...

Eline bir torba aldı, atacağı sırada durdu, torba parmaklığın dışında aşağıya doğru sallanırken, o, balkon kapısından içeriye seslendi. Az sonra balkona kır bıyıklı bir adam çıktı, Gesili ona bir şeyler söyledi, adam aşağıya baktı. Bu sırada, halk, tepelerinde sallanıp duran fakat bir türlü ellerine geçemeyen torbayı gördükçe sabırsızlanıyor, kollarını yukarıya doğru uzatıyor, "Haydi at artık! Yeter konuştuğun! At!" diye bağırışıyordu. Gesili güldü, kalabalığın içindeki uzun boylu, zayıf bir adama:

– Sıska! Al, bu senin! diye seslendi, fakat hemen atmadı, elinde salladı, salladı, halkın sabırsızlığı son haddini bulunca fırlatıverdi. O zaman bir didişme oldu: kalabalık, kendilerine gösterilen hedefe doğru saldırdı, zayıf adamı yere yıkıp torbayı kaptı, her biri bir yanından çekiştirmeye başladı. Torba parçalanmıştı ama, sıska adam bir şey alamamıştı.

Gesili, kendisini toparlamaya çalışan adama bağırdı:

– Haydi be sen de! İnsan malını kaptırır mı başkasına? Benim malıma el sürenin elini kırarım ben. –Mavili kocakarı, al bu senin!

Bir torba daha attı, sonuç yine deminkinin aynı oldu: kalabalık bir çığ gibi, kocakarıyı ezdi, torbayı kaptı. Adam, kocakarının yıkılmasına, sonra, malını göz göre göre başkalarına kaptırdığı için dövünmesine, bağırmasına keyifli keyifli güldü. Aşağıya bir torba daha sallandırdı, hırpalatmak için kalabalığın içinde sinirine dokunan üçüncü bir kişi daha ararken alt kattaki pencerelerden biri açıldı, bir kadın yukarıya doğru seslendi:

– Nedir bu ayol? Her taraf toz duman içinde kaldı. Camları daha dün sildirdik. Nedir o attığın tozlu paçavralar öyle? Bu pis insanları ne diye topluyorsun apartmanın önüne?

Gesili balkondan sarkıp cevap verdi:

– Keyfimin kâhyası yok ya! Apartman benim. Beğenmiyorsan çıkıp gidersin.

–Apartman seninse senin. Biz de parasıyla oturuyoruz, bedava oturmuyoruz ya! Çıkıp gidermişim. İki bin lira hava parası verdim ben buraya. Çıkayım da iki bin daha alasın değil mi? Öyle yağma yok!

– Al öyleyse iki bin liranı! Al, al, al! İki bin ha?.. Al, al!.. Parasız ev bulacağını zannediyor kaltak. Al, al, al!..

Arka arkaya bir sürü torba attı. Her yer toz duman içinde kaldı. Pencere hemen kapandı. Halk çılgına dönmüştü. Bir çimento sisinin içinde eller, kollar, bacaklar inip çıkıyor, debeleniyor, birbirlerini yumruklayan, tekmeleyen, deviren, çiğneyen, boğazlayan insanlar, anlatılamaz nerelerinden, nasıl birbirlerine kenetleniyor, ayrılmak isteseler de bir türlü ayrılamıyorlardı. Eritilip de suya dökülünce acayip şekiller alan bir kurşun kitlesine benzeyen bu birbirine kaynaşmış insan yığınının çevresinde çocuklar bağıra bağıra koşuyor, analarını yere yıkan adamların kıçını ısırıyor, ihtiyar erkekler sopalarını kurtarmaya çalışıyor, kocakarılar tırnaklarını kullanıyor, kadınlar birbirlerinin üstlerini başlarını parçalıyor, gömleklik bir bez parçası kapayım derken büsbütün çıplak kalıyor, ve bu sırada müthiş bir gürültü ortalığı kaplıyor, bağırma, çığlık, ağlama, inleme, küfür birbirine karışıyordu.

Sokağa bakan bütün pencerelerde kiracılar perdeleri aralamış, yüzlerini cama dayamış, dışarıyı seyrediyorlardı. Bu sırada, alt kat pencerelerden biri açıldı, otuz beş yaşlarında kadar görünen bir kadın, elinde çantasıyla okuldan dönen oğluna seslendi:

– Aydın! Aydın! Sokulma o pis insanların içine. Şöyle uzakta dur! Şunlara bakın... Mundar, bitli... Girme içlerine diyorum sana! Mikrop alırsın. Bekle, dağılsınlar da sonra gelirsin. Daha uzağa git, daha uzağa! Bak, şurada temizpak beyler duruyor, onların yanına git!

Çocuk, Süleyman'la arkadaşlarının yanına gitti. Kadın, pencereyi kapadı.

Yolun ortasındaki bu boğuşmada yumruğu kuvvetli olan, koltuğuna sıkıştırdığı bir, ya da birkaç torba ile oradan uzaklaşıyordu. Geriye yalnız ihtiyarlar, bir de çocuklar kalmıştı. Başları yukarda, gözlerinden sular akan ve ıslandıktan sonra kuruyan çimento tozlarıyla kirpikleri birbirine yapışan bu savaş döküntüleri hâlâ "At! At!" diye bağrışırlarken Gesili boş elini sallayıp seslendi:

– Kalmadı, bitti! Artık dağılın bakalım!

– İsteriz! İsteriz!

– Haydi çekin arabanızı! Açgözlüler! Birbirinizi yiyeceksiniz! Dünyayı verseler doyacağınız yok.

– Biz almadık! Biz almadık!

– Dağılın artık! Daha fazla kirletip durmayın ortalığı.

Bir kocakarı balkona doğru bağırdı:

– Biz de isteriz. Bizim de hakkımız var.

Gesili şaşarak sordu:

– Ne hakkı?

– Koca apartmanın bu kadarcık zekâtı olmaz. Ver bakalım, daha ver!

Gesili, elinin tersiyle kadının ağzına tokat vurur gibi kolunu salladı:

– Haydi be! Hak isteyen mahkemeye gitsin. Ben hak mak tanımam.

O zaman her kafadan bir ses çıkmaya başladı:

– Ahirette iki elimiz yakanda olacak!

– Allah'ın mahkemesinde hesap vereceksin, Allah'ın!

– Malını rahat rahat yiyemezsin inşallah!

– Haram malın zekâtı çok olmak gerek!

Gesili kızdı:

– Haydi defolun şurdan! Kötü kötü söyletmeyin beni!.. Yiyemezmişim. Yedim de çıkardım bile.

– Haram! Haram!

– Haram mı? Öyle birkaç haram daha varsa getirin de yiyeyim.

Az önce, "Bizim de hakkımız var," diye bağıran kocakarı bu sefer müthiş bir tehdit savurdu:

– Yarın cehennem ateşinde cayır cayır yanacaksın. O zaman da ben seni seyredeceğim. Cennetin balkonuna çıkıp bakacağım, nasıl yanıyorsun diye!

– Şimdi senin geçmişinden başlarım ha! Ölüsü tenekeli karı! (İçeriye seslendi.) –Getirin bana bir kova su! (Yine kocakarıya döndü.) – Dur hele, ateşini söndürürüm ben senin!..

Az sonra Gesili'nin elinde su kovasını gören kalabalık, kış günü ıslanmak korkusuyla bir anda çil yavrusu gibi dağıldı.

Halk dağılınca, alt kattaki kadın tekrar pencereyi açıp oğluna seslendi:

– Haydi gel artık!

Çocuk gitti, az sonra da yardım toplama komisyonu apartmana girdi.

Gesili, komisyon üyelerini iyi karşıladı. Az önce balkonda çimento torbası dağıtırken yanına çağırdığı kır bıyıklı, uzun boylu adam da salonda idi; onu yeni gelenlere tanıttı:

– Elbaşıoğlu. Şehrimizin eşrafından. Yakında kızını oğluma verecek. Dünür olacağız. Dünür demek akraba demek.

Elbaşıoğlu, çok zayıf çıkan bir sesle reddetti:

– Daha söz vermedim, Ali Efendi.

Gesili birdenbire ona döndü:

– Vermedin mi? Neden? Neden? Daha demin "Olur," demedin mi?

– "Olabilir," dedim.

– Olabilir mi? Ne demek o?

– "Üstünde düşüneyim," demek.

– Düşüneyim demekmiş. İncelik öyle mi? Sen "Olmaz," diyorsun, ben "Olur," anlıyorum. Bu düpedüz kurnazlık be! Ben nerden bileyim o kadar inceliği? Esnafız diye bizi beğenmiyorsun, değil mi?

– Estağfurullah.

– Öyle, öyle! Ama ne çıkar bundan? Senin de iki kulağın var, benim de. Üstelik benim param da var. Verirsin kızı benim oğlana, yarın bir çocuk doğurur, al sana yeni bir eşraf. Ben de övünürüm, eşraf torunum var diye. Parası olan herkes eşraflık istiyor. Mademki param var, ben de isterim elbet.

Elbaşıoğlu bu memlekette eşraflığa ne kadar değer verildiğini görüyor, geçen savaştan beri yeni türeyen bu zengin esnaf takımının onu nasıl parça parça ele geçirdiğini biliyor, kendi eşraflığını kurtarmak için uğraşıp duruyordu.

Gesili söyleniyordu:

– Şimdiye kadar hep sizin borunuz öttü. Esnafız diye bizi adam yerine koymadınız. Ama artık işler değişti. Şimdi gün bizim günümüz. Haydi, düşündüğünü açıkça söyle.

– İki işi birbirinden ayırsak, diyorum. Evlenmek başka, ticaret başka şey.

– Olmaz! Bak, ben senin gibi dolambaçlı konuşmuyorum, dobra dobra söylüyorum: olmaz!

–Öyleyse sonra konuşalım bunları. Beyler seni görmek istiyor.

– Niçin sonra konuşalım? Gizli kapaklı iş görmüyoruz ki. Hazır başlamışken bitiriverelim. Beyler bekler. Söyle bakalım son sözünü. Haydi, haydi!..

– Vallahi... ne desem... bilmiyorum ki!.. Bana üç ay daha müsaade etsen. Senin için önemli bir şey sayılmaz bu.

– Yine kaçamaklı konuşuyorsun. Pazarlık etmek istiyorsun değil mi? Kızı pahalıya satmayı düşünüyorsun. Söyle, kaça?

– Öyle bir şey düşünmemiştim.

– Ben olsam düşünürüm. Ne koparsam kârdır. Söyle, bir şey söyle. (Adam sustu. Gesilli, komisyon üyelerine döndü.) –Bunlar hep böyledir işte; para kazanmasını bilmezler, sadece hazır yemeğe alışmışlardır; babalarından kalanı avuç avuç dağıtırlar, sonra da böyle "Üç ay müsaade," derler. Kaçıncı üç ay bu?.. Geçen yıl sıkışmış; geldi bana, çiftlikle şimdi oturduğu evi ipotek etti. İyilik olsun diye aldım.

Elbaşıoğlu, susmasını hatırlatmak için, ağır bir sesle, "Ali Efendi!" dedi; fakat Gesili oralı olmadı.

– Canım, yaptığım iyiliği ne diye saklayayım? Değeri ne ise verdim. Borcun vadesi gelince, iki defa üçer ay uzattım. Yarın yine vade doluyor. Şimdi gelmiş "Bir üç ay daha uzat," diyor. Baktım ödeyemeyecek. Ben de diyorum ki, "Kızını ver oğluma, senedi geri vereyim. Üste para da vereceğim." (Elbaşıoğlu'na döndü.) –Rüstem Ağa kaç beşli[1] takmış geline? Yüz mü? Ben yüz yirmi beşli takacağım. Daha bir diyeceğin var mı?

– Kıza sormadan bir şey diyemem.

– Kıza mı soracaksın? Ben erkeklerle alışveriş yaparım, karıları karıştırmam öyle işlere. İnsan, sattığı ineğe, "Seni şu kadar satıyorum," diye sorar mı yahu?

– Eğer kendisi istemezse veremem, Ali Efendi.

Gesili birdenbire parladı:

– Veremez misin? Sen bilirsin. Yarın senedin günü doluyor. Alırım çiftlikle evi. Elinde bir değirmen kalır. Biliyorsun, onun suyu da benim tarladan geçer. Keserim suyu, değirmen durur.

Elbaşıoğlu'nun gözleri dehşetle açılmış, kendisini kıskıvrak bağlayan adamı seyrediyor; Gesili, balkon kapısının önünde anlatıyor:

1 Beşli: Beşibiryerde. Beş altın değerinde bir altın.

– Seni bir günde mahvederim. Şu demin gördüğün insanlara çeviririm sonra. Alışmışsın hazır yemeğe. Hiçbir iş tutamazsın, açlıktan ölürsün. Şimdi üç ay mühlet dileniyorsun, o zaman tozlu torba dilenirsin. Vereceksin kızı, başka çıkar yolu yok bunun. Otur şuraya, düşün. Ben de o zamana kadar beylerle konuşayım.

Komisyon üyeleri yardım işini açtılar. Şimdiye kadar neler yaptıklarını, bundan sonra neler yapacaklarını bir bir anlattılar. Onları dinlerken adamın gözlerinde birdenbire bir ışık parladı. Olağanüstü bir şey yapmak istediği her halinden belliydi:

– Peki, dedi, gelin. (Elbaşıoğlu'na döndü.) –Sen de gel!

İki koridor geçip arka tarafta bir odaya girdiler. Yerde, kapakları yukarıya gelecek biçimde sırtüstü yatırılmış dört kasa vardı. Gesili:

– Ben paramı bankaya vermem, dedi. Ne olur ne olmaz. Geçen savaşta üstüne oturdular, altın yatırana kâğıt verdiler. Bende kâğıt yok. Savaş çıkalı, elime geçeni altın yapıyorum. Altın altındır.

Kasalardan birinin kapağını açtı. İçi ağzına kadar doluydu. Süleyman sordu:

– Kasaları niçin arkaüstü yatırıyorsunuz?

– Kapağını açınca dökülmesin diye.

– Hepsi dolu mu?

Gesili cevap vermedi; gitti, kasalardan birinin kapağını daha açtı, o da tıklım tıklım dolu idi. Sonra Elbaşıoğlu'na döndü:

– Ben ölünce hepsi oğlumun, dedi. Yaşım elli beş.

Elini daldırdı, komisyon üyelerine iki avuç altın verdi. Sonra Elbaşıoğlu'nun gözlerinin içine bakarak boğuk bir sesle konuştu:

– Sana akşama kadar müsaade; git, düşün!

Kasaları kapadı, odadan çıkacakları sırada durdu, komisyon üyelerine baktı. Birdenbire kendini toparlamış, tüccar olduğunu hatırlamıştı.

–Ne kadar olduğunu sayın da, bir makbuz verin, dedi.

XXXI

RATİP FERRUH BEY

Halime tavrıma bakıp beni iyi bir adam sanıyorsunuz. Hayır, görünüşe aldanıyorsunuz.

MOLIERE, Tartuffe, p. III, s. VI

Süleyman, bir sabah yardım toplamaya çıkmak üzere Halkevi'nde komisyon üyelerini beklerken yaşlı kitaplık memuru:

– Beyefendi, dedi, ne duruyorsunuz? Ratip Ferruh bey gelmiş. Burada birkaç gün daha kalacakmış. Ona gitsenize!

Süleyman hemen ilgilendi:

– Yaaa!.. Ne zaman gelmiş? Nerde kalıyormuş?

– Üç gün olmuş. Kız kardeşinde kalıyormuş.

Birisi sordu:

– Kim bu Ratip Ferruh bey?

Kitaplık memuru anlattı:

– Fabrikatör. Ayvalıkta iki tane zeytinyağı fabrikası işletiyor. Milyoner. Yılda bir buraya akrabalarını görmeye gelir. Baba ocağını söndürmemek için, onları kendi bulunduğu yere götürmez. İşi Ayvalık'tadır ama, kendisi İzmir'de oturur.

Süleyman, Ratip Ferruh beyi gözünün önüne getirince gülümsemekten kendini alamadı. Savaştan önce bir yaz üç öğretmen ve on iki kişilik bir öğrenci topluluğuyla İzmir fuarına gitmişlerdi. İzmir lisesinde yatacak yer hazırlatılmıştı. Gitmişken Bergama ve Efes örenlerini de görüp birkaç hafta kaldıktan sonra döneceklerdi. Şehre indiklerinin ertesi günü İzmir gazeteleri, Kayseri lisesinden on beş kişilik bir topluluğun fuarı görmeye geldiklerini yazdı. Aynı gün öğle üzeri,

baştan aşağı beyazlar giyinmiş ak saçlı bir adam geldi, Ratip Ferruh bey adına topluluğu akşam yemeği için fuar gazinosuna davet etti. Süleyman, Ratip Ferruh bey adını ilk kez o gün duymuş, kendisini de o akşam tanımıştı. Bu, uçları yukarı doğru kıvrık sivri bıyıklı, tıknaz, uykudan yeni kalkmış gibi hafiften süzgün bakışlı, biraz peltek konuşan bir adamdı. Sofrada, hemşerilerini gördüğünden ötürü memnunluğunu bildirmiş, hepsini kendi misafiri saydığını, İzmir'de kaldıkları sürece yemeklerini burada yemelerini, fakat masrafın kendisi tarafından ödenmesine müsaade etmelerini topluluk başkanı Süleyman'dan rica etmiş ve hepsini, ertesi gün saat onda Kordonboyu'ndaki köşküne davet etmişti.

Ratip Ferruh beyin köşkü deniz kıyısında, büyük bir bahçe içindeydi. Yüzü eski Yunan üslûbunda, baştan başa beyaz mermerden yapılmıştı. Kapıyı, beyazlar giyinmiş bir uşak açtı. Ev sahibi, misafirlerini direkli büyük holde karşıladı; kendilerini bir gün önce yemeğe çağırmaya gelen ak saçlı adam da yanındaydı. Duvar diplerinde, yayvan tahta saksılar içinde, sıcak iklim bitkileri vardı. Geniş bir salona girdiler. Yine baştan aşağı beyazlar giyinmiş iki hizmetçi kahve getirdi. Süleyman düşündü:

"Demek bu evde herkes beyaz giymek zorunda. Öyle ya, eski Yunanlılar beyaz harmani kullanırlardı." Biraz şurdan burdan konuşuldu, ak saçlı adam, ev sahibine döndü:

– Beyefendi, dedi, misafirlere kitaplığınızı gezdirmek lütfunda bulunmayacak mısınız?

– Lütuf ne demek? Kendilerinden rica edeceğim, ama rahatsız etmekten çekiniyorum.

Ak saçlı adam, bu sefer misafirlere döndü:

– Beylerin, değerli kitap görmekten hoşlanacaklarını sanıyorum, dedi.

Hep birden:

– Tabii.

– Elbette.

– Pek memnun oluruz.

– Rica ederiz, gibi cevaplar verildi.

Evin arka tarafındaki yayvan bir merdivenle üst kata çıkıldı.

Kitaplık, bir yüzü geniş pencerelerle denize bakan büyük bir salondu. İçerde, beyaz elbisesinin üstüne hafif kolalı beyaz bir gömlek giymiş, sarışın, uzun boylu, çerçevesi altın gözlüklü, bilgin bakışlı, zayıf, titiz, gençten bir adam kendilerini karşıladı. Ev sahibi tanıştırdı.

– Kitaplık müdürümüz Nedim Fuzuli bey. Babasının koyduğu ad Ali Şaban'mış ama, büyüyünce onu beğenmemiş, mahkemeye başvurmuş, iki büyük şairimizin adını birleştirip kendine ad edinmiş. Ama, bunu alıp da nüfusa kaydettirinceye kadar neler çekmiş, bir anlatsa şaşarsınız. Kendisi Almanya'da okumuştur. Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyancayı ana dili gibi bilir. Kimi zaman gâvurlarla bir konuşur, bir konuşur, insanın ağzı açık kalır. Beş altı gâvuru birden idare ettiği olur.

Süleyman, her dilden en lüks baskılı seçme kitaplarla tavanlara kadar dolu kitap raflarını görünce şaşıp kaldı. Pencereye yakın bir dolap, baştan başa, arkaları yaldızlı ansiklopedilere ayrılmıştı.

İşte 36 ciltlik *Enciclopedia İtaliana*, 31 ciltlik *La Grande Encyclopedie* ve hemen yanında 6 ciltlik *Larousse du XXe Ciècle*, daha aşağıda 23 ciltlik *Encyclopedia Britannica*, onun altında 21 citlik *Der Grosse Brockhaus* ve irili ufaklı birçok ansiklopedi daha...

Nedim Fuzuli bey misafirlere kitaplık üzerine bilgi vermeye başlamıştı:

– Dünyadaki başlıca sanat ve bilim kitaplarını burada bulabilirsiniz. (Ratip Ferruh beye bakarak söyledi.) Beyefendinin Batı kültürüne karşı duydukları derin ilgi sayesinde bu büyük eser kurulabilmiştir. (Ratip Ferruh beyin dudakları hafiften aralanmış, hazla gülümsüyor, hayran hayran dinliyor. Kitaplık müdürü anlatıyor.) Şu gördüğünüz mavi ciltli kitaplar Fransızcadır. Malum ya, mavi, Fransızların ulusal rengidir. Her ulusun kitabı ayrı renkte ciltlenmiştir. Şu kırmızılar Rus kitapları. Puşkin'den Şolohov'a kadar ne isterseniz var. Bakın, şu raf

baştan başa Tolstoy. Şunlar Dostoyevski. İşte *Durgun Don;* Fransızcada daha dördüncü cildin çevirisini bulamazsınız, ama bizde eserin aslı bulunur. (Ratip Ferruh bey memnunlukla kafasını salladı.) Yeşil ciltler hep İtalyanca. Bakın, Dante'nin *Divina Commedia*'sı. Bu, en son baskısı, bu da XV. yüzyıla ait yazma bir nüsha. Beyefendi bunu ele geçirebilmek için avuç dolusu para harcadı; bendenizi İtalya'ya gönderdi, yalnız bu iş için tam iki buçuk ay orada dolaştım; Roma, Floransa, Venedik, gezmediğim yer kalmadı; sonunda, bir kitap meraklısından çok yüksek bir fiyatla satın alabildik.

Nedim Fuzuli bey, kitabı dikkatle çıkardı, elindeki bir kadife ile kabını, sayfa kenarlarını şöyle hafifçe, incitmeden sildi, ortadaki büyük masanın üstüne koydu, birinci yaprağını açtı.

– Şuraya bakın beyler. Şu yazıdaki güzelliğe, şu sayfa kenarlarındaki tezhibe bakın. Ya minyatüre ne buyurulur? Müsaade edin, böyle daha iyi görebilirsiniz. (On beş defa büyülten bir pertavsızı resmin üstüne tuttu.) Görüyor musunuz? Ne işçilik, ne işçilik!..

Ratip Ferruh bey ilk kez görüyormuş gibi dikkatle bakıyor, bir yandan da, misafirlerin yüzünde hayranlıklarını okumaya çalışıyordu. Nedim Fuzuli bey *Divina Commedia*'yı yerine koyduktan sonra:

– Şimdi sizi başka bir uygarlık dünyasına, Latin uygarlığından Germen uygarlığına sokacağım, dedi ve kara ciltlerin dizili bulunduğu bir dolabı gösterdi:

– Bunlar hep Almanca. Şunlar Goethe, şunlar Schiller, onun altında Kant, Nietzsche, Schaupenhauer, daha aşağıda yeniler...

Bilgin kitaplık memuru, misafirlere yüzünü döndü ve "Kitaplığımızın en önemli köşesini en sona sakladım," diyerek karşıda baştan başa sarı ciltlerin sıralandığı büyük bir dolabı gösterdi.

– Şu gördüğünüz sarı ciltli kitaplar hep İngilizce yazılmıştır. Beyefendi en çok onları sever. Bu raflar hep İngiliz kültürüyle yüklü. Ara sıra bana okutup dinlerler. İngilizcenin ahengi hoşlarına gidiyormuş. Bu üç raf hep Shakespeare. Türlü devirlerdeki baskılar. (Yaldızlı bir cilt çıkardı.) Şunun kabına bakın. Ne maroken, ne cilt! (Onu yerine koyup daha yukarıdan başka bir tane çıkardı.) Bu, *Hamlet*'in ikinci

"Quarto" baskısı. Bilirsiniz elbette, Shakespeare'in hayatında, eserlerinin ancak on dört tanesi tek tek basılmış bulunuyordu; bunların her bir yaprağı, kâğıt tabakasının dörde katlanması ile meydana geldiği için *"Quarto"* diye anılırlar. Bakın üstünde ne yazıyor:

"Danimarka prensi Hamlet'in acıklı hikâyesi. Yazan William Shakespeare. Yeniden basılmış, gerçek ve tam kopyasına göre iki misli genişletilmiştir."

(Onu yerine koyup yanındaki bir kitabı çekti.) Bu da birinci *"Quarto"*nun tıpkıbasımı. Şu gördükleriniz Shakespeare'in hep *"Quarto"* baskıları. Bunları elde edebilmek için de bendenizin birkaç ay İngiltere'de kalmam gerekti. Yalnız, hepsinin asıllarını bulmak mümkün olmadı, bulunmayanlarında tıpkıbasımlarını aldık. Asıllarını bulmak için daha ayrıntılı bir arama yapmak üzere ikinci bir defa gitmemi emir buyuruyorlar; kendilerine söz verdim, gelecek yaz gideceğim, buluncaya kadar orada kalacağım, gelmeyeceğim.

Ratip Ferruh bey, bilgisini hayranlıkla dinlediği kitaplık müdürüne:

– Folluğu göstermeyecek misiniz? dedi.

Nedim Fuzuli bey elindeki kitabı hemen bıraktı:

– Emredersiniz beyefendi, onu da gösteririm. (diye cevap verdi ve raftan kalın bir kitap çekerek dinleyicilerine anlattı:) –Shakespeare'in ölümünden yedi yıl sonra, 1623'te şairin iki sahne arkadaşı, onun otuz altı dramının hepsini bir araya toplayarak bastılar. Bu baskının her bir yaprağı, kâğıt tabakasının ikiye katlanması ile meydana geldiği için, *"Folio"* diye anılır. (Elindeki kitabın kapağını açtı.) Bakın, içinde şairin bir resmi ile onun anısına armağan edilmiş şiirler, bir de, kitabı çıkaran arkadaşlarının bir önsözü var. Fakat bu da eserin aslı değil, tıpkıbasımıdır. Geçen defaki gidişimde aslını ele geçiremediğim için beyefendiye karşı çok mahcubum.

Ratip Ferruh bey hemen sözünü kesti:

– Estağfurullah. Estağfurullah. Ben sizden memnunum.

– Teveccühünüz beyefendi. Bu defaki gidişimde ne yapıp yapıp bulmaya çalışacağım. (Misafirlere döndü) –Bunların hepsi çok değer-

li eserlerdir. Onun için, dokunmak yasaktır. Beyefendi bile ellerini sürmezler. Onlara ancak ben dokunabilirim. Memleket kültürünün ilerlemesi için böyle bir sanat ve bilim hazinesi meydana getirdiklerinden dolayı kendilerini ne kadar tebrik etsek azdır.

Öğrencilerden biri, bir köşede, üstünde yanları yaldızlı bir kitap duran sedef kakmalı bir rahleyi gösterip sordu:

– Bu nedir?

– O mu? Beyefendinin rahlesi. Kitaplığa geldikçe orada oturup *Kur'ân-ı Kerim* okurlar.

Nedim Fuzuli bey sözünü bitirince, ak saçlı adam Ratip Ferruh beye döndü:

– Beyefendi, misafirlere antika eşya salonlarını göstermezler mi? dedi.

Ev sahibi:

– Bilmem ki... Rahatsız olmazlar mı?.. Çekiniyorum da...

– Estağfurullah. Rahatsız olmak ne söz? Tam tersine, çok memnun kalacaklarını umuyorum.

Bu sefer yine:

– Elbette, elbette.

– Rica ederiz.

– Lütuf buyurursunuz, gibi sözlerle cevap verildi ve hep birden, kitaplık salonu yanındaki başka bir salona geçildi.

Süleyman, ak saçlı adamın görevini anlamıştı: ev sahibinin hoşuna giden şeyleri söylemeye memur ücretli dalkavuk.

Antika eşyalar salonunda misafirleri başka bir beyaz gömlekli adam karşıladı. Burası da ayrı bir âlemdi. Duvarlarda birtakım eskimiş halılar, demiri paslanmış tüfekler, çiniler, tabaklar; masaların üstünde eğri, düz, kısa, uzun, tek ağızlı, çift ağızlı kılıçlar, çeşit çeşit hançerler, türlü renklerde türlü taşlarla yapılmış, sarılı, yeşilli, kırmızılı, karalı, otuz üçlü, doksan dokuzlu tespihler; köşelere konmuş vitrinlerin içinde altın sırma ile, renk renk ipekle işlenmiş peşkirler,

çevreler, uçkurlar; duvar diplerinde leğenler, ibrikler, sedef kakmalı iskemleler, rahleler; şurada burada aralıksız alçak iskemlelerin üstüne konmuş siniler, sinilerin üstünde, kenarlarında sureler yazılı taslar, işlemeli gümüş sahanlar, kaşıklar, türlü uzunlukta çubuklar, daha birtakım ıvırzıvırlar...

O sabah Halkevi'nde Ratip Ferruh bey sözü edilince, Süleyman bütün bunları hatırladı. Yaşlı kitaplık memuru anlatıyordu:

– Efendim, diyordu, bu Ratip Ferruh bey iyi adamdır, hoş adamdır ya, ille velâkin çok şöhret düşkünüdür. İster ki herkes ondan söz etsin. Sapına kadar da dindar adamdır hani. Hayır işlerine büyük paralar bağışlar. Hoş, onun da sebebi var ya!.. Burada Apiloğlu derler çok zengin bir Ermeni vardı. Herif sürüldüğü yıl onun mallarının üstüne oturmuş. Ben görmedim ama, bilenler söylüyor. Bugünkü milyonlarının tohumu oradan başlıyormuş. Şimdi "otuz yedi milyonu var," diyorlar. Eh, insan günah işleyince onu affettirmeye çalışır elbette. Dedim ya, çok dindardır. Allahın hiçbir günahkârı cezasız bırakmayacağını bilir. Çok kuvvetli de belleği vardır hani. Herhalde düşünüyordur: Sami beyin para sayan sağ eli neden kesildi? İşçinin parasını her zaman eksik verirdi de ondan. Onun: "Kazanç gökten inmez, bir başkasının kaybından kazanılır," dediği ünlüdür. –Camcızade'nin bir bacağına inme indi. Neden? Çünkü inmeli yatan ihtiyar Hacı Hafız'ın bir tek oğlunu haksız yere vurdurdu da onun için. –Ratup Ferruh beyin kendisinde de mide ülseri vardır. Bunun, haram para yediğinden ötürü olduğunu düşünüyordur herhalde. Hayır işlerse Allah'ın kendisini affedeceğini sanıyordur belki. Doğrusu, vermeye verir, verir ya, bir kötü huyu vardır, bunu herkesin duyduğunu ister. Depremde Kızılay'a otuz bin lira verdi. Gazete okudunuz değil mi? O da zaten gazeteler yazsın diye vermiştir. Yani efendim, demek istediğim, her zaman bir taşla iki kuş vurmaya çalışır. Hem Allah'ın gözüne girsin, hem de halk arasındaki kötü ünü silinsin ister. Hastane için de bilmem ne kadar vermeyi vaat etmiş; daha şimdiden şehirde ağızdan ağıza söylenip duruyor. Bunların hepsini yapar, yapar ya, köşede bucakta kalmış yoksullara on para vermez ha! Çünkü ondan kimsenin haberi olmayacaktır. Hoş, verse de neye yarar? Burada bir verirse,

öbür tarafta bin alır. Otuz yedi milyon öyle kolay kolay birikmez. Ahirete inanır ama, dünyaya da dört elle sarılmıştır hani.

Komisyon üyeleri toplanınca, Ratip Ferruh beye gitmek üzere yola çıktılar. Adamı zayıf noktasından yakalamak için, yardım edenlerin adlarının Halkevi salonuna asılacak olan şeref levhasına yazılacağını söylemeye karar verdiler.

XXXII

ŞEPÇİ'NİN DURSUN AĞA

Hoppalaaa!.. Yine para. Başka bir şey bilmezler ki zaten: "Para, para, para." Para aşağı, para yukarı. Dillerine pelesenk etmişler bunu.

MOLIERE, Cimri, p. III, s. I

Şepçi'nin[1] evinde şimdiye kadar görülmedik bir kalabalık vardı. Adam, babasından kalma büyük bir evde karısıyla yalnız başına yaşıyordu. Hiç çocuğu olmamıştı. O kadar cimri, huysuz, titizdi ki, evde hizmetçi, uşak, ahretlik seyis, ne varsa hepsini ya kovmuş, ya da onlar kaçıp gitmişti. Eğer çocuğu olsaydı o da kaçardı herhalde. Kedi bile günün birinde gitmiş, bir daha dönmemişti. Koca evin işini karısı tek başına yapmaya çalışırdı. Hizmetçi gelmiyordu, gelse de Şepçi almazdı. Komşu, akraba, eve hiç kimse uğramaz, o da hiç kimseye gitmezdi. Kışın ateş yaktırmadığı için, terli terli geldiği bir gün üşüyüp zatürreeden yatınca, miras düşen yakın akrabaların gözünde değeri birdenbire yükselmiş, hepsi sevgili kardeş ya da amcalarının hizmetinde bulunmak üzere eve üşüşmüştü. Evin içinde boş oda kalmamıştı. Odalardan birinde Şepçi ile karısı; öbüründe Şepçi'nin altmış beş yaşındaki bekâr ağabeyi Osman Ağa; onun yanındaki odada kız kardeşi Dürnev ile kocası Muharrem ve kambur kızları Esma; başka bir odada, Şepçi'nin ölen erkek kardeşi Hanif Ağanın yeni evli oğlu Kâzım'la karısı Behiye; onun ötesinde de, Hanif Ağanın dul kızı Saniye ile onun biri dokuz, biri on yaşında iki küçük kızı Melek ile Huriye... Şepçi hiçbirini odasına sokmuyordu. Ama onlar kapının önünden ayrılmıyor, ara sıra, kapı aralığından: "Nasılsın kardeş? –İyi misin, amcacığım? –Bir yerin ağrıyor mu, dayıcığım?" diye sorunca, Şepçi: "Çok iyiyim. Yakında kalkıp hepinizi defedeceğim!" diye umut

1 Şepçi: Şapçı.

kırıcı cevaplar veriyordu. Bu böyle sürüp gidemezdi. Gerçekten iyileşmek umudu var mıydı, yoksa zavallıcık pek mi ağır hastaydı? Ateşi kaçtı? Acaba zayıflamış mıydı? Yüzünün rengi nasıldı? Odaya girmedikçe bunları öğrenmek olanaksızdı. Karısının da doğru dürüst bir şey söylediği yoktu. Düşünüp taşındılar, bir doktor getirip her şeyi ondan öğrenmeye karar verdiler. Eğer bir tehlike yoksa, bari burada boş yere beklememiş olurlardı. Sevgili kardeş, amca ya da dayılarının son hizmetinde bulunmak isterdiler elbette; ama ortada bir şey yoksa, burada birer odanın içine tıkılıp sabahlara kadar yarı uyku içinde beklemenin de anlamı yoktu. Hepsinin evi barkı, işi gücü vardı.

İçerde doktorun muayenesi uzadıkça, kapı önünde bekleşenlerin merakı artıyor, küçüklü büyüklü hepsi gittikçe sabırsızlanıyordu. Kambur kız Esma kapıdan kulağını ayırıp söylüyor.

– Çok yavaş konuşuyorlar. Hiçbir şey anlaşılmıyor.

Kâzım sinirli sinirli:

– Bu ne uzun muayene. Hani, şeytan, "Aç kapıyı, gir içeriye!" diyor.

Şepçi'nin kız kardeşi Dürnev iki yana sallanıyor:

– Ah zavallı ağabeyciğim! Pek mi hasta dersiniz?

Kocası Muharrem başka bir şey soruyor:

– Benim merakım da renginde. Çok sararmış mı acaba?

Kâzım'ın ablası Saniye, kulağını kapıya dayayıp içeriyi bir kere de kendisi dinledikten sonra umutsuzlukla:

– Nafile! Duyulmuyor. Mırıl mırıl bir şeyler konuşuyorlar ama, anlaşılmıyor ki... Karısı her şeyi öğreniyor, biz öğrenemiyoruz.

Kâzım'ın karısı Behiye, doktora pişirdiği kahvenin alınması için kapıyı tıklattı. Şepçi'nin karısı çıktı, kahveyi alırken hepsi başka başka cümlelerle aynı şeyi söylediler:

– Kardeşimin hatırını sormak istiyorum. Öğren bakalım, yanına girmeye müsaade var mı?

– Ağabeyciğimi çok merak ediyorum. Eğer izin verirse...

– Kaynımın bir kere olsun yüzünü görmek...

– Dayımın odasına girmek...

– Amcamın hatırını almak...

– ... istiyoruz.

– ... istiyoruz.

– ... istiyoruz.

Kadın içeriye girdi, az sonra gelip cevap getirdi:

– "Kapının önünde gürültü etmesinler," diyor.

– İstiyoruz.

– Doktor: "Hastanın yanına kalabalık girmeyecek," dedi. Haydi, hepiniz odalarınıza çekilin.

Kapıyı suratlarına kapatıp kendisi yine içeriye girdi. Akrabalar, kapı açılıp kapandıkça aralıktan bakmaya çalıştılar ama, bir şey göremediler.

Ayak uçlarına basa basa sofanın öbür ucuna kadar gittiler, orada heyecanlı heyecanlı konuştular:

– Amcam herhalde istiyordur, istiyordur ama, bu karı bizi ondan uzaklaştırıyor.

Altmış beşlik Osman Ağa, daha bir yüzyıl yaşamak tutkusuyla dişsiz çenelerini sıka sıka söylüyor:

– Karı bizi odalara kapayacak, kocası ölünce kaşla göz arasında belki de miras kaçıracak.

– Gözümüzü açalım, evden dışarıya eşya çıkartmayalım.

Mutfak işleriyle uğraşan Behiye hemen kendi hesabını bildirdi:

– Evde 7 tencere, 20 sahan, 15 tabak, 24 kaşık, 2 lenger, 4 leğen, 1 çamaşır kazanı var.

Kocası Kâzım da halıların hesabını verdi:

– 6 tane Kayseri kelle, 2 Isparta, 3 Kırşehir, 1 tane de büyük taban halısı var.

Saniye on yaşındaki kızına sordu:

– Kız, geçen gün saydındı, evde kaç yatak var?

– 1 tane Osman amcamın odasında, 2 tane Dürnev halamın, 1 tane Kâzım dayımın, 2 tane de yedek yatak var. Kaç eder?

Hep birden cevap verdiler:

– 7.

Kambur Esma sordu:

– Hastanın altında kaç yatak var acaba?

Muharrem, kızının sorusunu kuvvetlendirdi:

– Yaa! Bu çok önemli. Kaç tane acaba?

Osman Ağa tahmin yürüttü:

– İkiden aşağı değildir. Hasta olduğu için.

– Ya karısının altında?

Dürnev, görümce kıskançlığını burada da gösterdi:

– Onun altında eğer dört tane yoksa kafamı kessinler. Bizi sabahlara kadar tek yatak üstünde süründürür, kendisi dört taneye kurulur. Bizim canımız yok mu? Sabahleyin kemiklerimin ağrısından bir türlü doğrulamıyorum. Omuzlarım, kalçam, her yanım tutuluyor. Bu karının evinde yatmak, dinlenmek değil, yorulmak.

Saniye sordu:

– Peki, ne yapacağız? Siz şimdi ondan haber verin.

– Ne mi yapacağız? Yarımız dağılırız evin çevresine, her yanı göz hapsine alırız. Dışarıya kuş uçurtmayız.

Bunu hep uygun buldular:

– Yaaa! Yaaa! Öyle yaparız.

Fakat söyler söylemez içlerine bir kuşku düştü; kendileri dışardayken ya hasta ölürse? Ya içerdekiler bir şeyler becerir, ceplerini, koyunlarına doldurur da, dışardakilerin haberi olmazsa?

İhtiyar Osman Ağa düşündüğünü açıkça söyledi:

– Ben buradan hiçbir yere ayrılmam. Neme lazım. Kardeşim içerde hasta yatarken ben dışarlarda dolaşamam. Hem, bir şey olursa

bana kim gelip de haber verecek?

– Öyle ya! Ben de ayrılamam.

– Ben de ayrılamam.

– Ben de.

– Ben de.

Fakat Saniye, tehlikenin üstüne yeniden parmağını bastı:

– Pekâlâ! Kadın, kaçırmak istediği şeyleri arka pencereden avluya atsın. Siz burada bekleyin durun daha!..

O zaman, topluluk küçük kümelere ayrıldı, herkes kendi çoluk çocuğuyla bir iki fiskos etti; Osman Ağa yeğenlerinden, Dürnev kocasından, Saniye kardeşinden, Kâzım halasından kuşkulanıyordu; kambur Esma'nın hiç kimseye güveni yoktu.

Bunun üzerine, Kâzım karısını, Saniye iki çocuğunu, Dürnev kocasıyla kızını içerde bırakmaya karar verdi. Osman Ağa bekârdı, bırakacak kimsesi olmadığı için evden ayrılamazdı. Avluya çıkacak olanlar da buna bir şartla razı oluyorlardı: eğer önemli bir şey olursa, içerde kalanlar Saniye'nin çocuklarından birini koşturup dışardakilere haber verecekti. Kapıdan çıkarlarken, Dürnev, kızı Esma'ya "Babana dikkat et!" diye tembih etti; Kâzım, karısı Behiye için "El kızıdır, bana bir oyun eder mi acaba?" diye düşündü.

İçerde kalanlar, Şepçi'nin kapısını dinlemek üzere Esma'yı sofada bıraktılar, kendileri odalarına çekildiler, fakat kapıları kapamadılar, ikide bir başlarını uzatıp uzatıp baktılar.

Esma kambur filandı ama, kulağının zarı mı ince idi ne idi, evin içinde fısıltıları ondan daha iyi duyan yoktu. Kapı dinlemekte, anahtar deliğinden bakmakta, köşelere gizlenip gözetlemekte çok usta idi. Fakat bu sefer hiçbir şey duyamıyordu. Ne kısık sesli doktordu bu böyle. Bir sözcük olsun duyabilse, üst yanını kendisi tamamlar, ondan nasıl olsa bir anlam çıkarırdı. Ama hiç, hiç duyamıyordu. Meraktan çatlayacaktı. Kulağını anahtar deliğine iyice yapıştırdı. Ne gezer! Sanki içerde insan yok. Öbür odalardan sofaya başlarını uzatanlar da ikide bir soruyordu:

– Esma, duyuyor musun?

– Esma, ne konuşuyorlar?

– Esma, söylesene kız!

Bir yandan dinlemeye çalışırken bir yandan da arkaya doğru elini sallayarak "Susun!" demek istiyor, ve bu arada dikkati dağılıyordu. Dışardakilerin gürültüsü yüzünden bu sefer odadaki ayak seslerini bile duymadı, kapı birdenbire şırak diye açılınca, olduğu yerde kala-kaldı. Suçüstü yakalanmanın verdiği bir korkuyla doğrulunca, oda-dan çıkanlarla yüz yüze geldi. Yengesi: "Allah cezanı versin!" dedi, doktor gülümsedi. Sofaya çıktılar. Doktoru görenler hemen yanına seyirtti, Melek koşup dışardakilere haber verdi, onlar da geldiler. Ada-mın dört yanı kuşatılmıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Dürnev'in kocası sordu:

– Rengi nasıl rengi? Ben asıl onu merak ediyorum.

Öteden Kâzım atıldı:

– Hiç umut yok mu, doktor?

– Ah amcacığım!

– Ah kardeşciğim!

– Kurtulmaz mı dersiniz?

– Ah, onun soluğu bize yeterdi.

– Daha kaç gün yaşar acaba?

Doktor anlattı:

– İyi bakılmamış, hastalık çok ilerlemiş.

Hepsi gözleri parlayarak sordular:

– İlerlemiş mi?

– İlerlemiş mi?

Doktor cümlesini tamamladı:

– Fakat Allah'tan umut kesilmez.

Bu sefer umutsuzlukla başlarını eğdiler:

– Evet, Allah'tan umut kesilmez.

– İki ilaç yazdım. Biri uyku için bir şurup. Öbürü penisilin dedikleri yeni bir ilaç. Amerikalılar bulmuş. Şimdi bu hastalığı hep onunla iyi ediyorlar. Türkiye'ye geleli çok olmadı. Eczanelere sorun bir kere; eğer yoksa, Ankara'ya yazıp getirin.

– Hemen iyileştirir mi bu ilaç?

– Yüzde doksan iyileştirir.

Doktor gitti, Şepçi'nin karısı akrabalara reçeteyi uzattı:

– Alın, yaptırın şunu.

Hiç kimse elini uzatmadı. Kadın bir on lira verdi, çocuklardan birini eczaneye gönderdi.

Az sonra kapı çalındı. Kâzım gidip açtı. Kapının önünde üç erkek:

–Dursun Ağayı görmeye geldik, dediler.

Kâzım içeriye bildirdi:

– Yenge, amcamı görmeye gelmişler.

– Buyursunlar.

Kadınlar odalara çekildi, ziyaretçiler girdiler: Süleyman'la iki arkadaşı.

Süleyman'ın elinde çanta var. Üstlerine oda kapısı kapanır kapanmaz ev halkı yine sofada toplandı. Dürnev'in kocası Muharrem kaygı ile sordu:

– Kim o çantalı adam? Ötekileri tanıyorum, bizim hemşeriler. Ama o çantalı adam kim? Noter mi? Avukat mı?

Hepsini bir telaş aldı. Acele acele konuştular:

– "Noter" mi dedin?

– "Avukat" mı dedin?

– Ötekiler de şahitler mi?

– Vasiyetname mi yapacaklar?

– Eğer vasiyetname yapacaksa kimimize az, kimimize çok bırakacak demektir.

Dürnev, pay işinde kendisinin üstün tutulacağını sanıyordu:

– Ben kardeşiyim, dedi; herhalde bana daha çok bırakır.

Osman Ağa buna itiraz etti:

– Sen kardeşi isen ben de ağabeysiyim. Hem ben ihtiyarım. Kimsem de yok. Bakılmam gerek. Herhalde en çok bana bırakır.

Dürnev hemen cevabı yapıştırdı:

– Aman ağabey, sen parayı ne yapacaksın? Allah uzun etsin ya, şurda kaç günlük ömrün kaldı.

Bu arada Kâzım da söze karıştı:

– Siz kardeşi iseniz ben de kardeşinin oğluyum. Rahmetli babamın payını alacağım. Hem, ben yeni evliyim; bana daha çok lazım.

Saniye hemen atıldı:

– Rahmetli yalnız senin baban değil ya, benim de babamdı. Asıl bana daha çok lazım. Sen erkeksin, ben dulum. İki de çocuğum var.

Dürnev, büyük bir tehlikeye parmağını bastı:

– Ya Mürüvvet? Şimdi kocasıyla birlikte Mersin'de. O da sizin kardeşiniz. Geçen ay buraya iki sepet portakal göndermiş. Hep göze girmek için. Ya o da pay isterse, ne yaparız?

Osman Ağa kestirip attı:

– Vermeyiz. Gelseydi alırdı. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer. Kaçırırız ne varsa, gelince hiçbir şey bulamaz.

Saniye umutsuzlukla elini salladı:

– Onun kocasından mal mı kaçar? Ne adamdır o! Her şeyin listesini yapmıştır. Gelince hepsinin bir bir hesabını sorar. Hele bir eksik çıksın, hepimizin gözünü oyar vallahi!

Esma, anahtar deliğinden gözünü ayırıp birdenbire:

– Susun, yengem geliyor, dedi.

Şepçi'nin karısı kapıyı açtı. Behiye'ye:

– Üç kahve yap, dedi.

Behiye tokanaya doğru giderken ötekiler kadını söz yağmuruna tuttular. İlk lafı Dürnev'in kocası Muharrem açtı.

– Eğer odunu bittiyse gidip yeniden odun alayım. Odası iyi ısınıyor mu? Nasıl, şöyle bir rahatlık duyuyor mu içinde? Benden memnun mu gayrı?

Kadının cevap vermesine meydan bırakmadan Saniye konuşmaya başladı:

– Muhallebisini benim hazırladığımı biliyor mu? Sütünü kendi ineğimden sağdım. Hiç su karışık değildi. Ama bunu söylemen lazım yenge. Benim yaptığımı nerden bilsin zavallı!

Kâzım da kendisini ileriye sürdü:

– Bugün öğleyin suyunu içtiği portakallar Mürüvvet'in gönderdikleri değildi. Onları ben aldım. Nasıl, beğendi mi bari? Eğer hoşlandıysa gidip daha alayım.

Osman Ağa da ötekilerden geri kalmamaya çalıştı:

– Sor bakalım, canı ne çekiyorsa gidip getireyim. "Canın ne çekiyor diye ağabeyin soruyor," de.

Şepçi'nin karısı içeriye girdi. Esma tekrar kulağını kapıya dayadı, az sonra bir haber verdi:

– "Sekiz bin" diye bir laf oluyor.

Osman Ağa sözü hemen anlamlandırdı:

– Sekiz bin mi? Banadır öyleyse.

Dürnev atıldı:

– Neden sana oluyor da bize olmuyor acaba? Belki de bizedir.

Esma bu sefer başka bir rakam söyledi:

– Adamlardan bir "üç bin" diyor.

Osman Ağa kızdı:

– Üç bin mi? Halt etmiş onu söyleyen. Sekiz binden aşağı kabul etmem.

Kapı tekrar açıldı, Şepçi'nin karısı bu sefer telaşla dışarıya çıktı, müthiş bir haber getirdi:

– Kahve yapmayın. Bu adamlar para istemeye gelmişler.

– Para mı istiyorlar?

– Evet, yardım toplamaya çıkmışlar. Sekiz binden ağız açtılar.

Hepsi şiddetli bir heyecana kapıldı; her kafadan bir ses çıkıyordu:

– Kovalım!

– Kollarından tutup atalım!

– Defedelim şunları!

– Vuralım kıçlarına bir tekme, gitsinler!

Dış tehlike karşısında hepsi birleşmişti. Bu sırada, çocuk, eczaneden döndü. Uyku ilacını getirdi, öbürü çok pahalı imiş, elindeki para yetişmemiş, üstünü istemeye gelmiş. Şepçi'nin karısı ilacı alıp içeriye götürdü. Kapıyı aralık bırakmıştı. Hepsi kapının ağzına üşüşüp dinlemeye başladılar. Şepçi'nin sesi geldi:

– İsraf yapıyorsunuz. O kadar ilacın ne gereği var?

Karısının sesi:

– Ne gereği var olur mu? Asıl iyileştirecek olan öbürüymüş.

Şepçi'nin sesi:

– "İstemez" diyorum sana. Bu bir tanesi yeter de artar bile. Şurada kaç günlük ömrüm kaldı.

Kapı dışındakiler birbirlerinin kulağına fısıldadılar:

– "Kaç günlük ömrüm kaldı," diyor.

Şepçi, sözünü tamamladı:

– Zaten beş param yok.

Kapı dışındakiler hep birden hayal kırıklığına uğradılar:

– Parası yokmuş.

Osman Ağa itiraz etti:

– Laf! Gelsin o benim külâhıma anlatsın.

Saniye de aynı düşüncedeydi:

– Zerzeminin kapısını niçin kilitliyor öyleyse? Versin anahtarı da, bir bakalım içine.

Şepçi'nin karısının sesi:

– Eğer senin paran yoksa, ben kendi paramdan aldırtırım. Ona da karışamazsın ya!

Kapının dışında homurdandılar:

– Karıya bak, nasıl gözüne girmeye çalışıyor.

– Bizim odunları, portakalları, muhallebileri söylemiyor da, kendi ilacını söylüyor.

Şepçi'nin sesi geldi; misafirlerden birine söylüyordu:

– Ragıp Efendi, demin seni görünce aklıma takıldı, "Benim bununla bir işim vardı ya, neydi, neydi?" diye düşünüp duruyordum. Şimdi buldum: hani iki ay önce yüz yedi buçuk liralık öteberi almıştın; yüz beş lirasını vermiştin de, paran çıkmamıştı, iki buçuk lira borcun kalkıştı. Gayrı, vaktim yaklaştı. Ölmeden ver şunu.

Kâzım amcasına baktı:

– Ragıp Efendinin iki buçuk lira borcu varmış.

Osman Ağa cevap verdi:

– Aklında tut. Vermezse isteriz.

Ragıp Efendi hastayı teselli etti:

– Canım, ölmek ne söz? Demir gibisin maşallah. Baksana şu yanaklarının rengine. Kıpkırmızı.

Muharrem çabuk çabuk konuştu:

– Hah, sonunda öğrendim. Yüzünün rengi kırmızı imiş. (Sonra umutsuzlukla ekledi:) Öyleyse daha epey yaşar.

Ragıp Efendinin sesi:

– Al bakalım şu iki buçuk liranı.

Dışardakiler, hep birden:

– Verdi, verdi.

Esma eğilip içeriye baktı, ona sordular:

– Aldı mı?

– Aldı.

– Nereye koydu?

– Yastığının altına.

Osman Ağa, yeğenine bunu da tembih etti:

– Yerini aklında tut.

Esma, başını birdenbire çekti:

– Kalkıyorlar.

Yine herkes odasına çekildi. Misafirler sofaya çıkınca her kapıdan bir baş uzandı, arkalarından baktı. Sokak kapısı kapanınca yine hep birden sofaya üşüştüler. Şepçi'nin karısı sevinçliydi:

– Bir şey koparamadılar. Hepsini atlattı. Vermeyeceğini anlamıştım zaten. Bunca yıldır bir arada yaşadık, ben bilmez miyim onu? Sert ceviz gibidir, kırmadan yenmez.

Osman Ağa başka bir atasözü söyledi:

– Kefen bedava deseler ölür. Ben bilirim onu.

Kapı çalındı, açtılar. Süleyman gerisin geriye gelmişti.

– Affedersiniz, dedi, çantamı unutmuşum. Müsaade ederseniz alayım.

Hep birden önüne dikildiler:

– Yok, dediler, biz getiririz. İçeriye girmeyin.

Şepçi'nin karısı koştu, çantayı getirdi, Süleyman'ın eline verip savdılar. Kâzım, arkasından bir de küfür savurdu:

– Köpoğlu seni. Biz bir defa aldanırız. İkincisinde yağma yok!

Tekrar kapı çalındı, yine Süleyman sandılar, kovmak için hazır beklediler. Kapıyı Saniye'nin büyük kızı Melek açtı, içeriye haber verdi:

– Hallacın çırağı gelmiş.

Şepçi'nin karısı:

– Gelsin, dedi; ben çağırtmıştım.

Hallaç çırağını aldı, dipteki odaya götürdü. Az sonra, çırak, omzunda bir döşekle sofaya çıktı. Kapıya doğru giderken durdurdular. Kâzım, yengesine sordu:

– Bu ne?

– Döşek.

– Ne döşeği?

– Rahat döşeği.

– Nereye gidiyor?

– Hallaca gidiyor. Yeniden atılıp kabartılacak.

– İçinde ne var?

– Yün.

– Ne belli yün olduğu?

– Döşeğin içinde ne olur başka?

– Hele bir bakalım.

Döşeği hallaç çırağının omzundan indirip bir yanını açtılar, içinde ne var ne yok sofanın ortasına boşalttılar. Hepsi birden yünlere saldırıp her tarafını avuç avuç karıştırdılar, didiklediler, altına üstüne baktılar. Bir şey bulamayınca yine kılıfın içine doldurup çırağın sırtına yüklediler, sıkı sıkı da tembih ettiler:

– Ustana söyle, çabuk yapsın. Akşama kadar hazır olmalı.

Akrabalardan bir bölümü yine evin çevresine dağılıp pencereleri gözlediler. Şepçi o gece öldü. Hep birden odasına girdiler, çenesini ve gözlerini bağladılar. Adamın artık ne görmesine, ne de bir şey söylemesine olanak yoktu. Şimdi hiç çekinmeden ellerini uzattılar, donunun uçkuruna bağlı duran anahtarları alıp sofaya çıktılar. Bunlardan biri mağazanın, biri de zerzeminin anahtarıydı. İkisini de ortaya koydular; hepsi, sabaha kadar, anahtarların başında beklediler; ölü de, içerki odada, yalnız başına yattı.

Ertesi gün cenaze kalktı, ondan sonra avlu kapısını arkasından sımsıkı kapadılar, tam beş gün kimseye açmadılar. Başsağlığı dilemeye gelenler tersyüzü geriye döndü.

XXXIII

AMBAR

Ve bütün yeryüzünde kıtlık olmakla Yusuf cümle ambarları açıp Mısırlılara zahire satar idi ve kıtlık Mısır diyarında şiddetlendi ve her yerde kıtlık şiddetli olduğundan bütün dünya zahire satın almak üzere Mısır'a, Yusuf'un yanına gelir idi.

Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, XLI, 56, 57

Şehrin ileri gelen zenginlerinden, tüccarlardan, şirket ve çeşitli kurumlardan toplanan para yirmi iki bin lirayı buldu; buna, ayrıca Kızılay'ın, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, Halkevi sosyal yardım kolunun yardım paralarını da ekleyince, aşağıyukarı otuz bin lira toplanmış oldu.

Bu para ile 100 ton çavdarla buğday, 74 ton un, bir miktar fasulye, nohut, mercimek gibi şeyler aldılar. Karaborsada buğday ununun bir batmanı dokuz on liraydı; Halkevi bunu ofis fiyatına yüz küsur kuruşa aldı.

Yeni Halkevi binasının bodrum katında muntazam, beton bölmeler vardı; buralar erzak ambarı olarak kullanıldı. Bölmelerin bazılarına buğday, bazılarına un, bazılarına fasulye, nohut, v.b. yerleştirildi. Asıl ağır çalışma bundan sonra başladı. Yoksulları yazma komisyonu, şehirde yiyecek günlük ekmeği bulunmayan 4.500 kadar yoksul yazmıştı; bunların 2.500 kadarı büyük, 2.000 kadarı da küçüktü. Listelerde adı yazılı halk, bekçiler aracılığıyla Halkevi'ne çağrıldı. Her mahalle halkı, ayrı bir günde ve nüfus kâğıtlarıyla gelecekti. Bunların nüfus kâğıtları, hazırlanan listelerle karşılaştırılacak, hepsine birer fiş doldurulacak, bu fişlerde her ailenin Halkevi'ne gelme günü ve saati yazılıp altları mühürlenecekti. Bu kadar işi Halkevi kendi üyeleri ile başaramazdı; onun için, öğretmenlerin yardımı istendi. Süleyman; Him-

met Rıza'yı, Ali Metin'i, Ömer Fethi'yi, Numan Halit'i kahveden kopardı, bu işlere bağladı; Zühtü'nün böyle işlerle uğraşacak vakti olmadığı için gelmedi, mantık ezberlemekten başını kurtaramıyordu ki... İlkokul öğretmenlerinden de bir hayli yardımcı geldi. Herkes, resmî işleri dışındaki boş zamanlarında canla-başla uğraştı. Sıkı bir çalışma ile fişleri doldurma işi bitirilebildi. Artık, zahirenin dağıtılmasına sıra gelmişti; bunu da yine öğretmenler yaptı. Fişlerde yazılı gün ve saatlerde Halkevi'nin önünde, ellerinde torbalar, çuvallar, heybelerle toplanan halk, merdiven basamaklarında, yol kıyılarında, duvar diplerinde çömelip sıra bekliyor, adı okunanlar malı taşımak için getirdiği yardımcılarıyla birlikte kapıdan giriyordu. O günkü vesika usulüne göre, büyüklere bir ay için dokuzar, küçüklere beşer kilo un ve zahire veriliyor, bir yandan da verilme tarihi fişlere yazılıyor, altları "Verildi" diye damgalanıyordu.

İşler, burada çalışanların boş vakitlerini o kadar dolduruyordu ki, ne Himmet, ne Metin, ne Numan, ne de Ömer kahveye uğramıyordular bile. Lise müdürü tavla oyununda önemli rakibini kaybettiğinden ötürü bayağı üzülüyordu.

Süleyman'a gelince, o her sınıf halk arasında gittikçe tanınıyordu.

XXXIV

EKMEĞE HÜCUM

Çıplak ruhlardan mürekkep birçok sürüler gördüm, hepsi acı acı ağlıyordu.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem,XIV

Halkevi'nde vesikaya bağlananlar, erzak alma günlerinde nasıl hareket edeceklerini biliyor, ilk günlerdeki gibi artık itişip kakışmıyor, gürültü etmiyor, kapının dışında iç rahatlığıyla bekleşiyor, sıraları gelince de gidip paylarını alıyorlardı. Dağıtma işlerinde çalışanlar, bir gün, ambar diye kullanılan bodrum katının merdivenlerinde bir gürültü işittiler. Merdiven başında, gireceklerin sırasını düzenlemekle görevli odacı ile birkaç kadın karşılıklı bağrışıyor, kadınlar, yol vermek istemeyen odacıyı itip aşağıya inmeye çalışıyorlardı. Süleyman gürültüyü işitince kapıya çıktı, perişan kılıklı üç kadınla didişen odacıya:

– Bırak gelsinler! diye seslendi.

Kadınlar merdivenlerden koşa koşa indiler, ambarın kapısından itişerek girdiler. Saçları alınlarına, yanaklarına lif gibi yapışmış; başlarını örtmeye çalıştıkları çuval parçaları omuzlarına kaymış; vücutlarına elbise diye geçirdikleri renk renk bezlerle yamalı paçavralar, şuradan buradan yine parçalanmış; yırtıkların arasından etleri görünüyor. Bir tanesi yirmi yaşlarında, esmer, kartal gagası gibi kıvrık burunlu, vahşi, atılgan; öbürü ihtiyar, dişsiz ağzı içeriye doğru çökmüş, ellerinin parmakları örümcek ayağı gibi ince, uzun, aceleci, gözleri küçük, parlak, hain; üçüncüsü sapsarı benizli, tahta gibi düz göğüslü, zayıf, hasta, ikide bir öksürüyor, ağzından saçılan ince tükürük zerrecikleri masaların, kâğıtların, terazilerin, buğdayların, nohutların üzerine konuyor. Üçü de ellerindeki torbaları uzatıp bağırıyorlar:

– Açız! Bize de un verin.

Süleyman sordu:

– Siz kimsiniz?

– Biz mi? Biz Kürt'müşüz. Ne bilelim kim olduğumuzu. İnsanız işte!..

– Nerede oturuyorsunuz?

– Güllük'te yıkık bir hamam var. Orada.

– Sizi yazmadılar mı?

– Yazmadılar. Herkesin evine kâğıt dağıtmışlar, her gün gidip fırından ekmek, un alıyorlarmış.

– Artık ekmek karneyle alınıyor. Duymadınız mı?

– Duymadık ya. Bize kâğıt veren olmadı. Fırına gittik kovdular.

– Muhtara gidin.

– Gittik. Bu ay, zamanı geçmiş. "Gelecek ay gelin, vereyim," dedi.

Süleyman, ihtiyar kadına sordu:

– Peki, ne yiyorsunuz?

– Bilmem. (Hasta olana sordu.) –Ne yiyoruz kız?

Kartal burunlu kadın Süleyman'a döndü:

– Mahallede duyduk. Burada un varmış. Bize de verin.

– Kâğıdınız nerde?

– Yok bizim kâğıdımız. Siz de mi kâğıtla veriyorsunuz?

– Kâğıtsız olmaz. Her isteyene verilmez bu.

Hastalıklı kadın bir çare söyledi:

– Yazıver öyleyse. Al kalemi eline, şöyle şöyle oynatıver, oldu bitti. O kadar zor mu bu?

Süleyman'la arkadaşları görüştüler, bunların durumunu ilerde ayrıca incelemeye, fakat şimdilik, torbalarına biraz bir şeyler koymaya karar verdiler.

Akşamüzeri, o günkü dağıtma işini bitirip de salonda biraz dinle-

nirlerken, yoksulları yazma komisyonuna başkanlık etmiş bulunan eşraftan Çubukzade Raif bey içeriye girdi. Süleyman sordu:

– Beyefendi, yoksul listeleri hazırlanırken eksik yazılan mahalleler kaldı mı acaba? Ya da, bazı listeler kaybolmuş olmasın. Bugün üç kadın geldi de. Karne ekmeği de alamıyorlarmış. Karne dağıtılırken unutulmuşlar. Çok perişan haldeydiler.

– Kimmiş bunlar?

– Kürt'müşler.

Raif bey, kim olduklarını anlayınca, hiç istifini bozmadan:

– Evet, dedi. Kürtlerle Ermenileri yazmadım.

Gitti, masanın üstündeki resimli dergileri karıştırmaya koyuldu.

Ertesi gün erkenden Halkevi'nin önünde bir gürültü koptu. Odacı koşup geldi.

– Kürt'ler. Zorla girmek istiyorlar. Kapıları kapadık.

Süleyman'la arkadaşları yukarıya çıkıp pencereden baktılar. Kadınlı erkekli, küçüklü büyüklü kırk elli kişi, sefil bir insan kalabalığı, kapının önüne yığılmış, daha önce gelip de ellerindeki vesikalarla sıra bekleyenleri bir yana itip öne geçmeye uğraşıyor, sıralarını vermek istemeyen ötekiler bunu önlemeye çalışıyor, bir itişme, bir gürültü, kavga, çığlık, küfür...

Süleyman işi anladı: dün içlerinden üç tanesine bir şeyler verildiğini duyunca, geri kalanlar bu sabah hep birden Halkevi'ne koşuşmuştu. Pencereden seslendi:

– Ne var? Ne istiyorsunuz?

– Un istiyoruz.

– Nohut istiyoruz.

– Bize de verin.

– Fasulye istiyoruz.

Süleyman sordu:

– Kâğıdınız var mı?

– Yok.

– Öyleyse veremeyiz. Gidin Belediye'ye, sizin adınızı da yazsınlar, verelim.

"Verelim" sözünü duyunca, hep birden, yolun çamurları üstünde birbirlerini ezerek, iterek, yıkarak, kimisinin ayağında kim bilir hangi çöplükte bulunup giyilmiş paramparça pabuçlar, kimisinde altı aşınmış takunyalar, kimisinin ayakları çuval gibi, aba gibi şeylerle sarılı, Belediye'ye doğru koşuşmaya başladılar.

Gürültüyü duyan odacılar ve birkaç memur kapıya doldu. Kürt'ler bunları itip içeriye girmek isteyince önlediler. Bir tanesi sordu:

– Nereye gidiyorsunuz?

– Başkana.

– Başkanın yanına girilmez.

– İşimiz var, göreceğiz.

– Bize söyleyin, gidip anlatalım.

– Olmaz. Kendimiz göreceğiz.

– Ne istiyorsunuz?

– Ekmek istiyoruz.

– Kâğıt istiyoruz.

– Fırına gidiyoruz, "Kâğıt" diyorlar; Halkevi'ne gidiyoruz, "Kâğıt" diyorlar. Neymiş o kâğıt? Başkan bize de versin ondan.

– Kâğıdı başkan vermez. Muhtara gidin.

Memurun biri sertleşmek istedi:

– Haydi bakalım, çıkın dışarıya!

Bunun üzerine Kürtler yeniden bağrışmaya, odacıların kapamaya uğraştığı kapı kanadını zorlamaya başladılar. İki cam kırıldı. Kadınlardan biri, kapıyı sıkı sıkı tutan odacının elini ısırdı; adam, can acısıyla, kadının bacağına bir tekme savurdu; kadın bağıra bağıra olduğu yere çöküverdi, hem bacağını ovuşturuyor, hem uluyordu. Bir kocakarı tekme savuran adamın kafasına eline aldığı takunyasının ökçesiyle vurdu. Odacılarla memurlar birlik olup güç hal ile kapıyı kapata-

bildiler. Bu gürültü olurken içeriye haber gitmişti. Kürtler dışarda hâlâ bağrışıyorlardı:

– Başkanı göreceğiz!

– Bırakın bizi!

– Açın kapıyı!

Balkona bir adam çıkıp sordu:

– Ne var? Ne istiyorsunuz?

– Ekmek istiyoruz.

– Herkese ekmek kâğıdı vermişler. Bize de versinler.

Balkondaki adam, yanındaki bir adama bir şeyler söyledi, adam hızla uzaklaşırken, o, Kürtlere döndü:

–Fırına gidin, size ekmek verecekler, dedi.

Kadın, erkek, genç, ihtiyar, bu sefer de Cumhuriyet Meydanı'na doğru koşmaya başladılar. Elbise diye vücutlarına sardıkları paçavralar, yırtıklardan giren rüzgârla kabarıyor; başörtüsü diye başlarına doladıkları bezler, çuval parçaları uçuyor; fırını bir an önce ele geçirmek için, ayaklarındaki takunya, lastik, pabuç gibi ağırlıkları fırlatıp atıyor, Cumhuriyet Meydanı'nın çamurları içinde fırına doğru alabildiklerine koşuyorlardı.

Fırının çevresini Belediye kolcularından kurulmuş koruyucularla çevrili buldular. Bağrıştılar:

– Ekmek! Ekmek!

Koruyucunun biri cevap verdi:

– Karnesiz ekmek alınmaz.

– Başkan söyledi. Bize ekmek verecekler.

Baş koruyucu tersledi:

– Haydi bakalım. Çekilin buradan!

Fırın camının arkasında dizilmiş kırmızı kırmızı ekmekleri uzaktan görüyor, fakat koruyucu zincirini yarıp da kendilerine vaat edilen nimete ellerini süremiyordular. Bütün kuvvetleriyle bağırdılar:

– Çekilmeyiz! Ekmek isteriz!

Baş koruyucu da bağırdı:

– Ekmek yok! Anladınız mı?

İşte o zaman bir kıyamettir koptu. Birkaç metre ilerdeki camın arkasında kırmızı kırmızı duran, yine de "Yok!" denen ekmeğe doğru hep birden saldırdılar. Kadınlar tırmalıyor, erkekler yumruk vuruyor, çocuklar ısırıyor, koruyucular sopalarını sağa sola, öne arkaya sallıyor; kafa, omuz, göğüs, büyük, küçük, kimin neresine gelirse şişiyor, yarılıyor, kanıyor; elbiseler parçalanıyor, saçlar yolunuyor; ağlayan, bağıran, inleyen birbirine karışıyor; düdükler ötüyor; fırına kadar yaklaşabilenler yumruklarıyla camı kırıp kaptıkları birer ekmeği pençe gibi kıvrılmış parmaklarıyla sımsıkı kavrayıp ağızlarına götürüyor, bunu geriye almaya çalışan bir el olursa, ikisini birden ısırıyor; kimi zaman ekmek yere düşüyor, çizmeli bir ayak hızla üstüne basıp eziyor, çamura buluyor, fakat düşüren el yine uzanıyor, alıyor, ağzına götürüyor, çamur, kum, taş, ne varsa hepsini birden ısırıyor; çiğnemeden yutarken gözleri yuvalarından fırlıyor; ağız, çene, burun kapkara bir çamurla sıvanıyor.

Fırına yaklaşamayanlar bir bozgun ordusu halinde tekrar gerisin geriye Belediye'ye doğru koştular, fakat Belediye'yi de koruyucularla çevrili buldular.

XXXV

SEFALET SARAYI

... Etrafıma bakındığım zaman, çevremin yeni yeni azaplar ve yeni yeni azap çekenlerle dolu olduğunu gördüm. Şimdi, hiç dinmeden ve hep aynı şekilde ebedi, melûn, soğuk ve ağır taneli bir yağmurun yağdığı cehennemin üçüncü katında idim. Karanlık gökten sık bir dolu, siyahımtırak bir su ve lapa lapa kar dökülüyordu; bunlarla ıslanan topraktan ufunetli bir koku fışkırıyordu.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, VI

Ertesi gün Halkevi'ne yine birkaç kadın geldi. Bir tanesinin kucağında küçük çocuğu vardı. Olanı biteni parça parça anlattı. Bir yandan da yağmur gibi gözyaşı döküyordu. Bir tanesi:

– Acız işte! Daha ötesi yok bunun! diye bağırdı.

Çocuklu kadın, göğsünü örten paçavrayı çekip yırttı, bir sığır dili gibi yassı, pörsük, aşağıya doğru sarkan memesini avucunun içine alıp sıktı; Süleyman'a:

– Bak, dedi, süt bile gelmiyor artık. Haydi ben durayım. Bu yavrucak durmuyor ki. Meme istiyor. Ölecek açlıktan.

Sonra hep birden yalvardılar:

– Gelin, yattığımız yere gidelim, bir halimizi görün.

– Burada ne desek boş. Kendiniz görünce anlarsınız.

– Gülük hamamı şuracıkta. Bir gidiverelim, gelin!

Süleyman, gözünden yaş akan insana, yarasından kan akan insandan daha çok acırdı. Arkadaşlarıyla görüştü, sonra:

– Peki, dedi, düşün önümüze bakalım.

Ambarın kapısını o gün bir iki saatliğine kilitleyip üç arkadaşıyla birlikte yola çıktı. Sabahtan beri hiç durmadan ince ince yağan yağ-

murun altında Gülük mahallesine kadar yürüdüler. Dışardan sadece bir taş yığını halinde görünen bir yıkıntının önünde, kadınlardan biri:

– İşte burası, dedi.

Beş altı basamaklı taş bir merdivenden inip dar bir kapıdan, dört yanı duvarla çevrili, tepesi baştan başa açık, oldukça geniş bir yere girdiler. Burada eskiden soyunma odaları vardı herhalde. Bir kapıdan daha geçip başka bir geniş yere girdiler. Burası yıkanma yeriydi. Ortada, eskiden göbek taşı olarak kullanıldığı anlaşılan bir tümseğin üstüne üç ayaklı bir sehpa kurulmuş; sehpanın ortasından sarkan telde bir bakraç asılı; altında ateş yanıyor. Ateşin çevresine on beş kadar çocuk toplanmış. Yemeğin pişmesini bekliyorlar. Bir adam, elindeki ağaç parçasıyla, ikide bir bakracın içindekini karıştırıyor.

Duvar diplerinde, iki yere daha, mermer kurnaların içine çalı çırpı, odun, kömür, tezek, ne buldularsa doldurup yakmışlar. Hepsinin dumanı, çökmüş kubbenin yuvarlak boşluğundan göğe doğru buram buram yükseliyor ve bu kara duman bulutunu delip inen yağmur, ateşin çevresinde küme küme ısınmaya çalışan insanların sırtlarındaki paçavraları ıslatıyor.

Süleyman, kapıları keçe gibi, kilim gibi şeylerle örtülü halvet odalarını gösterip:

– Buralarda mı yatıyorsunuz? diye sordu.

– Evet, diye cevap verdiler ve örtüleri aralayıp arkalarındaki hayatı gösterdiler. Hepsinde yarı çıplak kadınlar, donsuz çocuklar, yatalak ihtiyarlar, belki sekiz on kişi, kimisi ayakta, kimisi oturuyor, kimisi yatıyor. Duvarlardan aşağıya doğru ince ince sular süzülüyor. Çamur, yağ, sidik, gübre, her türlü pislikte kararmış mermerlerin üstünde yalınkat ot şilteler serili. Perdeler açıldıkça ter, nefes, çürük ot, sidik, küf ve müthiş bir rutubet kokusu dışardan bakanların genzine doluyor.

Görmeye gelenlerden biri sordu:

– Birkaç aile bir arada mı oturuyorsunuz?

Cevap verdiler:

– Başka yer yok ki. Elbette bir arada oturuyoruz.

Arkasından ara sıra bir kadın çığlığı gelen bir perde daha açılıyor. İki kocakarı, bir kadını doğurtmaya uğraşıyor. Kocakarılardan biri kadının arkasına geçmiş, koltuklarından tutuyor; öbürü önünde, ebelik ediyor. Kadının her yeri açık. Üç çocuk, karşısına geçmiş, seyrediyorlar. Gülük hamamının yıkıntıları arasında yaşayan çocukları bebekleri leylekler getirmiyor; onların hayalle alışverişleri yok; Gülük hamamı çocukları gerçeğin tam ortasında yaşıyorlar. Bu yüzden olacak ki, en küçüklerinde bile bir yaşlı adam hali var.

Perdeler açıldıkça, içerdekiler kendilerini görmeye gelenleri görmek için dışarıya çıkıp Süleyman'la arkadaşlarının çevresinde toplanıyordular. Onların ne için geldiklerini öğrenince de, hepsi göze girmeye, kendini beğendirmeye çalışıyordu. Her biri kendinin ötekilerden daha yoksul, daha hasta, daha sefil, daha yardıma muhtaç olduğunu göstermeye uğraşıyor. Sakat olanlar, kusurlarının göze görünmesi bakımından daha imtiyazlı durumdalar; topallar, çolaklar, bacaklarını, kollarını önde tutuyorlar. Ne var ki, ötekiler de bunlardan daha sağlam değil, hemen hepsi hasta: verem, trahom, romatizma...

Süleyman, bir sefalet yarışında hakemlik edeceğini şimdiye kadar hiç düşünmemişti. Soruyor:

– Ne iş yaparsınız?

Hiçbirinin bellibaşlı bir işi yok. Çoğu hamallık, dilencilik ediyor. Söyleyemediklerini de Süleyman anlıyor: hırsızlık.

Kadının biri, sekiz yaşlarında görünen bir oğlan çocuğunu gösterip yalvarıyor.

– Şunu fabrikaya koyun, ne olursunuz? Götürdüm, almadılar, "Küçük," dediler. On iki yaşında olması lazımmış.

Başka bir kadın bir kız çocuğunu kolundan tutup ileriye sürdü:

– Bunu da dokuz yaşında diye almadılar. Nüfus kâğıdında öyle yazıyormuş. Şu kola bak! Şu bacağa bak! Dokuz yaşındaki çocuk kolu mu bu? Çocuk bacağı mı bu? Nüfus memuru mu iyi bilir, ben mi?

Süleyman'la arkadaşları, çökük kubbenin boşluğundan hiç durmadan üstlerine dökülen yağmurun altında paltolarına biraz daha sarındılar. Buradan çıktıkları zaman bile burunları hep aynı ağır kokuyu duyuyordu; daha doğrusu, duyduklarını sanıyorlardı. Sanki çamurlu bir yoldan geçmişler de, üstlerine çamur sıçramış gibi, gördükleri sefaletten kendilerine bir şey bulaşmış duygusuna kapıldılar: Gülük hamamının sefaleti, bir koku halinde peşlerine takılmıştı.

Doğruca Halkevi Başkanı'na gidip gördüklerini bir bir anlattılar. Sosyal yardım kolu toplandı, bunların da adlarının listesini hazırlamaya karar verdiler.

Şehir içinde ne kadar han, hamam, medrese yıkıntısı varsa hepsini bir bir dolaşıp, mahalle muhtarlarının defterinde kaydı bulunmayan bu insan döküntülerini (komisyon üyelerinden biri onlara "insanlığın tortusu" adını vermişti) ilk defa kâğıda geçirdiler. Hepsi iki bin kişi kadar tuttu.

Bu kadar büyük bir rakamla karşılaşınca sosyal yardım kolu şaşırıp kaldı. Bütçesinde bunlara yetecek kadar ayrı bir ödenek yoktu. O zaman, erzak dağıtma işlerinde çalışanlar bütün sorumluluğu kendi üzerlerine alıp, tartıda ötekilere biraz eksik verdiler ve artan ambar fazlasını da bunlara dağıttılar. Şehrin bir ucunda, kilise yıkıntılarında yaşadıkları söylenen Ermeni'ler hiç gelmediler. Onların hali Halkevi için meçhul kaldı.

XXXVI

YARDIM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ben prensip bakımından bu gibi yardımların aleyhindeyim. Çünkü yardım, ıstırabın kökünü kazımaz, bir süre daha sürüklenmesine hizmet eder.

DOSTOYEVSKİ, Suç ve Ceza

Ambarda erzak bitmek üzereydi. Beş on gün sonra halk, ellerinde torbaları ile kapıya gelince ne cevap vereceklerdi? "İşte sizi birkaç ay daha yaşattık; bundan sonra ölebilirsiniz" mi diyeceklerdi? Öyleyse, birkaç ay önce ölmekle birkaç ay sonra ölmek arasında ne fark vardı? Yeniden erzak alabilmek için yeniden para bulmak gerekiyordu. Geçen defa yardım istedikleri kimselere aradan hiç değilse bir yıl geçmeden ikinci kez gidemezdiler ya! Düşünüp taşındılar, bu sefer de çarşıdaki esnafı bir bir dolaşmaya karar verdiler. Kayseri'de başlıca ticaret alanları Kapalıçarşı ile hemen bitişiğindeki Kazancılar çarşısı çevresinde ve buralardan türlü yönlere doğru uzanan kollar üzerinde toplanıyordu: Kaleönü, Uzunyol, Kağnıpazarı, Sebzeciler, Kiçikapı, Pamukçular, v.b. semtlerinde, küçük küçük dükkânlarda çeşitli işler üzerinde alışveriş yapılırdı. Kazancılar çarşısında kumaşçılar, manifaturacılar, terziler; burası ile Kapalıçarşı arasındaki bölümde bakırcılar; Kapalıçarşı'nın belirli yerleriyle Vezirhanı'nda kunduracılar; Ulucami çevresi ile Kağnıpazarı'na yakın Pamukçular çarşısında sobacılar; Kağnıpazarı ile Uzunyol semtlerinde marangoz atölyeleri; şehrin güneybatı mahallelerinde pastırmacılar; hele Kapalıçarşı'nın içinde aktardan halıcıya kadar, her sokakta ayrı satıcılar... Gerçi küçük esnaftan çok şey alınamazdı, fakat hepsi bir araya toplanınca yine epey tutardı. Yalnız Kapalıçarşı'da altı yüz dükkân vardı; ötekiler de buna eklenince iki bine yakın insanın ayağına bir bir gitmek, hepsine vatan, ulus, insan, acımak, yardım sözcükleriyle kurulmuş

cümleleri yeni baştan tekrarlamak, az verenlerle pazarlık etmek, makbuz kesmek, hesap tutmak filan dünya kadar işti.

Yeniden komisyonlar kurup o işi de başardılar; doğrusu, başarmaya başardılar ama, birkaç ay sonra o para da bitti; fakat yoksulluk yine bitmedi. Yine aynı insanlar, erzak alma sıraları gelince, ellerinde torbalarıyla, Halkevi'nin kapısına gelip beklediler. Hem bunlar görüp yazabildikleri yoksullardı. Ya bir de görmedikleri, kulübesinin önünden geçtikleri halde sesini bile duymadıkları varsa?.. Hele o yoksul saymadıkları insanlar: eve gelin gelince, eşeğinin yanına inecek olan Akkadın? Çökmüş damın altında barınmaya çalışan küçük memur? Ya o, et alacak yerde pastırmacıdan aldığı eğe kemiği ile yemeğini tadırmaya uğraşan, fakat onu almaya bile parası çıkışmayan adam? Erzak almaya gelenler arasında ona hiç rastlamadı. Ya o, okulda açlıktan bayıldıktan sonra elli kuruş gündelikle fabrikaya giren Akif? O zamandan beri gündeliği yüz kuruşa çıktı mı acaba?

Süleyman, umutsuzlukla düşünmeye koyuldu: "Haydi diyelim ki, buranın zenginleri, esnafı çok iyiliksever; her gidişimizde bizi boş döndürmüyor; bu işi böylece yürütüp gidiyoruz... Hoş, birkaç ayda bir, dilenciler gibi kapı kapı dolaşmak pek kolay değil ya, neyse!.. Diyelim ki yaptık. Ya bütün Türkiye'deki yoksullar ne ediyor acaba? Hatta burada bile, yardımını istediklerimizden birkaç tanesi vermeyecek olsa, bu kim bilir kaç kişinin rızkı kesilmesi demektir. Zaten, kime gitsek ikinci defasında mırınkırın edecek, üçüncüsünde hiçbiri vermeyecektir. O zaman ne olacak? Yardım kaynakları tükeniyor diye, yoksulun karnı acıkmamazlık etmeyecek. Şu halde... Şu halde, asıl sorun, yoksullara yardım etmekte değil, yoksulluğu ortadan kaldırmakta."

Düşündüklerini bir gün arkadaşlarına açtı. Aynı sorun hepsinin karşısında durduğu, her gün akşama kadar aynı işte, Halkevi'nin ambarında, birlikte çalıştıkları halde, ötekiler bunu akıllarının ucundan bile geçirmemiş olacaklar ki, sorun kendilerine gösterildiği zaman dahi düşünmek zahmetine katlanmadılar, sadece şaştılar.

– Nasıl olur, dediler, yoksulluk hiç kalkar mı? Dünya böyle kurulmuş böyle gider.

Yoksulluk kalkmazmış. Yoksul olmayan herkes böyle söylüyor. Süleyman düşündü: "Acaba bu insanlara yardım yapılacağına, hepsi bir örgüte bağlanıp çalıştırılsa, genel servete hiçbir şey katmadan başıboş oturup hazır yiyicilik edeceklerine verimli hale getirilseler yoksulluk yine sürüp gider mi? Hiç sanmıyorum. Hem bu, ahlak sorununu da kökünden çözer: çalışmadan yaşamak, sadaka ile geçinmek, dilencilik etmek düşüncesi yerine, yaşamak için çalışmak gerektiğini anlatır. Yeter ki bunlara çalışacak iş bulunsun. İş, iş, nerede bu zümrüdüanka kuşu?.. Bir yanda insan eli değmemiş topraklar, işlenecek madenler, her yağmurda köyleri basan başıboş sular; öbür yanda işsiz, aç, sefil insanlar... Bir şey yapılsa da, bu ayrı ayrı duran iki cevher bir araya getirilse, ikisi birbirine sıkı sıkıya bağlansa... Yoksulluk nasıl kalkarmış? İşsizliği kaldırdığın zaman yoksulluk da kendiliğinden kalkar. Bunlara, özgür insan oldukları konusunda bayramdan bayrama nutuklar söylüyoruz; evet, yoksulluğun tutsağı özgür insanlar... Çalıştığı zaman kursağında bir iki lokma bir şey giren, iş bulamayınca sadece özgürlük havasıyla beslenen özgürler sürüsü... İşler sona erince atı, ineği, öküzü beslemeyi düşünüyoruz, fakat insanı?.. Hayır... Eskiden toprağa bağlı köleler varmış; toprak sahibi olanları iş zamanı çalıştırır, iş bitince de yine beslermiş... İnsanları aç bırakmak için mi kölelikten kurtardık?.. Çalışkan, tokgözlü, zeki, dayanıklı Anadolu insanı, ne aç ve boş oturmaya, ne de sadakayla yaşamaya layık değildir."

XXXVII

KULAK İLE GÖZ

Rica ederim beni rahat bırakınız. Ben namuslu adamım. Sizin gibilerle konuşmak istemiyorum. Ben kafiyelerden hoşlanmam.

ÇEHOV, Kılıflı Adam

Süleyman "Yoksulluğun Kaldırılması" başlıklı bir makale yazıp Yusuf Hadi beyin gazetesine yolladı. Yusuf Hadi bey, şimdi epey ihtiyarladığından, gazetesinin yönetimini, kambur kızıyla evlendirdikten sonra istediği gibi yetiştirdiği damadı Haydar'a bırakmış, kendisi Erenköyü'ndeki köşküne, dinlenmeye çekilmişti.

Süleyman, mahalle ve sınıf arkadaşı Haydar'ın yazıyı basacağını umuyordu. On gün sonra aldığı bir mektupta, "gazetede böyle konulara yer verilmediği" nazikçe anlatılıyor, "okuyucunun, katili bulunmayan önemli cinayetler, dedikodu uyandıran büyük yolsuzluklar, yedinci kocasından nasıl ayrıldığını anlatan sinema yıldızları" ile daha çok ilgilendiği bildiriliyor, "basılmayan yazıları geri yollamak gazetecilikte âdet olmadığı halde" Süleyman'ın yazısı "bir dostluk belirtisi olarak" gönderiliyor, eğer gazetelere mutlaka yazı yazmak istiyorsa "daha hafif ve daha suya sabuna dokunmaz konular" seçmesi rica ediliyordu. Süleyman aynı yazıyı iki gazeteye daha yolladı, onlar cevap bile vermediler; bunun üzerine, bir kere de "Dünyaya Bakış" dergisini denedi, on beş gün sonra makalenin basılmış bulunduğu sayı ile birlikte bir de mektup geldi: teşekkür ediliyor, başka makalelerine de sayfalarının her zaman açık olduğu bildiriliyor; bunlardan başka, Kayseri ile ilgili gözlemlerinin birer röportaj biçiminde yazılıp gönderilmesi de ayrıca rica olunuyordu. Bunun üzerine, Süleyman, aynı dergiye birkaç yazı daha yolladı. "Kayseri'de Hayat" genel

başlığı altında yazdığı röportajların bir tanesinde şehrin bellibaşlı kazanç kaynaklarını; başka bir tanesinde, gittikçe yakından tanıdığı halkın çeşitli yaşama düzeylerini; üçüncüsünde, Kayseri'de başlıca ev tiplerini, ısınma, pişirme, temizleme araçlarını ve halkın yaşama düzeyleriyle bunlar arasındaki ilişkileri anlatıyor, "İki Katlı Şehir" adını verdiği bu yazıda birinci katın sanki İsa'dan önce kurulmuş da, toprak altından çıkarılıp restore edilmiş gibi bir hali bulunduğunu, yalnız yapıları, ev eşyaları, iş araçları bakımından değil, insanları, bunların düşünüşleri, âdetleri, yaşayışları bakımından da çok ilkel olduğunu; ikinci katın ise, birinciyle hiç ilgisi bulunmayıp çok daha sonraki çağlarda kurulmuş bir şehir izlenimi uyandırdığını söylüyordu. Bütün yazılarını rakamlar, istatistikler, fotoğraflar, yer, hatta kişi adlarıyla belgelendirmişti.

İlk zamanlarda pek bir şey olmadı, fakat son haftalarda gittikçe yalnız kaldığını, çevresindeki havanın âdeta azaldığını sezmeye başladı. Terfi yılı olmadığı halde, müdür bir hafta içinde üç kez dersine girdi. Başmuavin ikide bir kapının gözetleme deliğinden sınıfa baktı. (ayrıca, kapıya kulağını dayayıp dinledi; fakat bu, içerden görülmediği için, Süleyman o kadarının farkına varamadı.) Yardım parası toplama işinde birlikte çalıştığı arkadaşlarına kendi boş günlerinde çalışma önerince birer bahane ile reddettiler, fakat kendisinin işi olup da gelemediği gün onlar makbuzları alıp gittiler. Bir kez, iki kez, üç kez, düzenli bir rastlantıyla bu hep böyle oldu. Onların uzaklaşmalarının tersine, felsefe öğretmeni Zühtü bir gölge gibi peşine takıldı. Şimdiye kadar toplum işlerine hiç yanaşmadığı halde, ezberlemeye uğraştığı kitapları, defterleri bir yana bırakıp Halkevi sosyal yardım kolunda görev aldı, her gün bodrum katında Süleyman'la birlikte erzak dağıtmaya başladı. Süleyman ihtiyar bir erkekle, dul bir kadınla, anası hasta bir çocukla ara sıra birkaç sözcük konuştukça, Zühtü cebinden çıkardığı küçük bir deftere bir şeyler yazıyordu.

Süleyman, ihtiyara soruyor:

– Ne o, baba? Yoksulluk kâğıdı mı? Mal bildirimi kanununu ilk önce sen uyguluyorsun öyle mi?

(Zühtü yazıyor: *Mal bildirimi kanunu uygulanmalı.)*

– Eee, nine! Sende ne var ne yok? Fırıncılarla yine kavga ediyor musun? Ekmeğini yine eskisi gibi ucuz pişirmiyorlar mı artık? Şu fırıncıları bir güzel dövmeli, desene! Ne yaparsın, dünya kötüleşti.

(Zühtü yazıyor: *Fırıncıları dövmeli. Dünya kötüleşti.)*

– Gel bakalım, küçük abla! Annenin hastalığı nasıl oldu? Hastaneye girme sırası gelmemiş mi hâlâ? Üzülme canım, bu hep böyle gitmez, günün birinde her şey düzelecektir elbet.

(Zühtü yazıyor: *Bu hep böyle gitmez, günün birinde her şey düzelecektir.)*

Süleyman, bir sabah, dolabından mendil almak için iki ders arasında, rastgele bir saatte, yattıkları odaya gitti. İçerde Zühtü vardı. Süleyman'ın etajerinin önünde çömelmiş, kitapları karıştırıyordu. Genç adam önce hiç aldırış etmedi, oda arkadaşına takıldı:

– Ooo! Sen bu saatte hâlâ buradasın ha?

Zühtü birdenbire kulaklarına kadar kızardı, bocaladı, kekeledi:

– Şey, dedi, okuyacak kitabım kalmadı da... bakıyordum... bir şey bulabilir miyim acaba? diye.

Zühtü'nün birdenbire bozum olması, üzerine suçüstü yakalanmış bir hal gelmesi Süleyman'ın dikkatini çekti; birden, Basri'nin Zühtü için söylediklerini hatırladı; durdu, gözlerinin içine baka baka konuştu:

– Sen ders kitabından başka şey okumazsın, Zühtü, dedi. Söyle ne arıyordun?

Sonra, yanındaki yatağın üstünde gözüne ilişen yazılı bir kâğıdı alıp baktı:

Victor Hugo: *Sefiller.*

Maksim Gorki: *Serseriler, Ayaktakımı Arasında.*

Knut Hamsun: *Açlık.*

Sillanpaa: *Kutsal Yoksulluk.*

Octave Feuillet: *Yoksul Bir Gencin Romanı.*

Rousseau: *Eşitsizliğin Doğuşu ve Esasları Üzerine Nutuk.*

Bunlar kendi kitaplarıydı. Kâğıdı aldığı yere bıraktı. Resmî, ağır, aşağılayıcı bir dille konuştu:

– Gerektiği zaman isterseniz, kitaplarımın tam listesini sunarım. Hiç değilse görevinizi daha kusursuz başarmış olursunuz.

Dolaptan mendilini aldı, kapağı açık bıraktı, ve:

– Dolabı kilitlemiyorum; belki onu da karıştırmak istersiniz, dedi ve kapıyı vurup çıktı.

Öğretmenler odasında Ömer Fethi'ye rastladı. Yanına gidip:

– Ömer, dedi, sana bir şey soracağım. Ama, sorduklarıma açıkça cevap vereceksin. Söz veriyor musun açık konuşacağına?

Ömer Fethi, sorulacak şeyi biliyormuş gibi önce çekingen bir hal aldı. Kendi kendisiyle kısa bir savaşmadan sonra, söylemeye karar vermiş olacak ki, daha sakin bir davranışla:

– Sor, dedi.

– İki haftadır çevremde bir başkalık seziyorum. Hepiniz benimle bir arada görünmekten, sözgelimi, ne bileyim, birlikte çalışmaktan, bir yere gitmekten, hatta konuşmaktan kaçınıyorsunuz gibime geliyor. Hani insan denizde yüzerken altından su birdenbire çekilse ne olur? İşte öyle bir şey. Çevrem birdenbire boşalıverdi. Bana yaklaşmak ya da uzaklaşmak sizin bileceğiniz iş; buna kimsenin bir şey demeye hakkı yok; fakat giderken yerinize Zühtü'yü vekil bırakmanızı istememiştim sizden. Sağ olsun, beni yalnız bırakmamak için elinden gelen her şeyi yapıyor. Nereye gitsem peşimde. Mantık ezberlemeyi bile bir yana bıraktı. Şimdi de kitaplarıma musallat olmuş. Demin odaya girdim, baktım ki kitaplardan bazılarının adlarını yazıyor. Bu güzel görevi kim verdi kendisine? Gidecekseniz gidin, fakat onu da birlikte alın. Ben kendi kendime yeten adamımdır; bir kere okumaya

ve düşünmeye daldım mıydı, yokluğunuzun farkına bile varmam. Kitaplarda o kadar çok insan var ki...

Ömer Fethi alıngan bir sesle cevap verdi:

– Ben kimseye görev verecek mevkide değilim.

– Öyleyse kim verdi.

– Müdür!

– Ne diye veriyor? Ne olmuş?

Ömer Fethi bir duraksama ânı daha geçirdikten sonra anlattı:

– Bakanlıktan emir gelmiş, senin kimlerle görüştüğünün denetlenmesi isteniyormuş.

Süleyman alnına vurdu:

– Yaa! dedi, benden kaçmanızın sebebi buymuş ha!

Ömer Fethi babacan bir davranışla elini salladı:

– Birader, sen de ne diye başından büyük işlere girişirsin?

– Ne yapmışım?

– Bir yazı mı yazmışsın, ne etmişsin? İşte onun içinmiş.

– Kötü bir şey değildi. Güvenebilirsin.

–Bakanlık beğenmiyor ya, sen ona bak. İnsan memur olunca ancak amirlerinin beğeneceği şeyleri yapmalıdır. Eğer düşünsem benim de kafamdan kim bilir neler geçer ama, düşünemem ki! Neme gerek? Durup dururken başıma iş açılmasını istemiyorum doğrusu. Karımla bir araya geleli şurada kaç yıl oldu? Bakarsın, birimizden birini yarın yine başka bir yere atıverirler. Artık, aynı yere naklettireceğim diye yıllarca uğraş dur. Karımdan ayrı yaşamak istemiyorum. Ayıp değil ya!..

– Hakkın var, Ömer. Kendi bakımından akıllıca davranıyorsun. Ben de zaten "İlle benimle görüşeceksin," diye kimseyi zorlamıyorum. Demek Zühtü'ye böyle bir görev verildi.

– Müdür önce bize önerdi ama, kabul etmedik. Bunun üzerine Zühtü'ye söylemiş. Onun da zaten terfi yılı. Biliyorsun. Eğer terfi ede-

bilirse yirmi lira fazla alacak. Eh, bu devirde hiç de az para değil. Her şey ateş pahası.

Süleyman gülümsedi:

– Ben daha çok alacak sanıyordum, dedi, odadan çıktı.

Öğle üzeri Halkevi Başkanı'ndan bir mektup aldı; başkan, "Halkevi yönetim kurulu, her kolda çalışacak üyelerin saptanması için yeniden seçim yapılmasını karar altına aldığından, eski üyelerin görevlerinin bugün sona ermiş bulunduğunu" saygı ile bildiriyor, ve Süleyman'a "bugüne kadarki çalışmalarından ötürü" teşekkür ediyordu.

XXXVIII

MÜFETTİŞ

Dünyanın en yüksek tahtına da çıksak, yine kendi kıçımızla oturacağız.

MONTAIGNE, Denemeler, kitap III, böl. XIII

Zühtü'nün raporlarından, müdürün derse girmelerinden, başmuavinin kapı dinlemelerinden edinilen bilgi derlenip toplanıp Bakanlığa yazıldıktan bir hafta sonra okula bir müfettiş geldi. Müfettiş deyip de geçmemeli. Başkentte her gün rastlana rastlana kanıksanan ve başka insanlardan farksız görülen memurlardan biri herhangi bir yetkiyle taşraya gitti miydi, orada bambaşka bir önem kazanır; taşra memuru, başkent memurunu kendisinden ayrı bir yaratık sanır; dairede hemen bir telaş, bir korku, bir meraktır başlar. Ne yer, ne içer, nasıl giyinir? Neden hoşlanır, neden hoşlanmaz? Yumuşak huylu mudur, öfkeli midir? Kurnaz mı, değil mi? Paylar mı, paylamaz mı? İlk ağızda bütün bunlar öğrenilmeye çalışılır. Oysa gelen adam belki de zavallı bir insancağızdır. Belki de, gezide iken göndereceği mektubu biraz geciktirirse, sonra karısından işiteceği azarı hesaplayan bir kılıbık, ya da garsona çıkışamayan, hizmetçiye ikide bir teşekkür eden utangaç birisidir. Fakat taşra onu yavaş yavaş değiştirir, nefsine güvenen, herkese tepeden bakan, sağa sola bağıran, laboratuvara şapkayla giren, bir ders önceki deneyde masaya dökülmüş olan kükürt tozuna sürdüğü parmağını "Bu ne?" diyerek kimya öğretmeninin burnuna doğru uzatan, kitaplıkta etiketi kopmuş bir kitabı fırlatıp atan birisi haline getirir.

Kahve halkı, liseye müfettiş geldiğini, müdürün akşamları tavla oynamak için kahveye çıkmamasından anladılar; yatılı öğrenciler de yemeklerin birdenbire iyileşmesinden her şeyi sezdiler: her Allahın günü, akşamleyin mercimek çorbası, öğleyin nohut yemekten kurtulmuşlardı.

Evet, müdürün akşamları tavla oynamak için kahveye çıkmaması yapabileceği fedakârlıkların en büyüğüydü; hele Himmet Rıza, Numan Halit, Ali Metin ve Ömer Fethi'nin Halkevi'nden kurtulup yeniden kahveye dönmelerinden sonra... Fakat işleri birdenbire o kadar çoğalmıştı ki! Bir kere, dersler biter bitmez okulun süpürülmesi, sobaların söndürülmesi, helaların yıkanması, sınıfların havalandırılması; sonra, yatakhanenin düzenlenmesi, çamaşırhanenin temizlenmesi, yemekhane masalarının silinmesi, tencere ve kazanların kalaya gönderilip kalaydan alınması gibi işlerin denetimi; hatta, hatta, hademelerin bıyıklarının ne kadar uzun olacağı, aşçının külâhını nasıl giyeceği sorunlarıyla hep kendisi uğraşıyordu. Bundan başka, müfettişin yatması, yemesi, içmesi, çamaşırının yıkanması gibi özel işleriyle de uzaktan uzağa yine o ilgileniyordu.

Müfettişe, okulda karyolası, masası, koltuğu, şezlonguyla gelin odası gibi donatılmış bir oda verilmiş, dinlenmesini ve isteklerini sağlamak için okulun bütün kuvvetleri seferber edilmişti. Emrine ayrılmış bulunan hademe, yumurtasını, pirincini, sebzesini alıyor; aşçı tavuğunu, çorbasını, pilavını pişiriyor; başhademe yemeğini odasına götürüyor; müdür de yemeklerden sonra kendi hademesine kahve pişirtip gönderiyor ve müfettişe hizmet eden hademeleri ikide bir odasına çağırıp: "Nasıl, yemeği beğendi mi? Kahve hoşuna gitti mi? Yüzü asık mı, değil mi? Neşeli mi, neşesiz mi?" diye inceden inceye soruyordu. Müfettişin çamaşırları için kokulu sabun alınmıştı; her çamaşır sonunda müdür çamaşırlığa gidiyor, iyi temizlenmiş mi diye fanilalıları, gömlekleri, donları bir bir gözden geçiriyor, hepsini burnuna götürüp kokluyordu. Bunların ilk gözden geçirdiği gün, başmuavine:

– Ne don, ne don, demişti; kim bilir nere ipeğinden yapılmış. Yumuşacık, sabun köpüğü gibi bir şey. Bunları herhalde Avrupa'dayken almış olacak. Biz ömrümüzün sonuna kadar böyle don giyemeyeceğiz. O da bizimkileri giyince rahatsız oluyordur. Kim bilir, onun kıçı bizimkilerden daha naziktir belki!..

Başmuavin sormuştu:

– O da bizim gibi ishal olur mu acaba?

– Bilmem. Olur mu dersin?

Müfettiş, dönüşte evine pastırma götürmek istediğini, pastırmadan anlayan birisine kendisi için beş altı kilo kadar bir şey aldırılmasını söyleyince, müdür hemen tabiat bilimleri öğretmeni Saffet beye haber gönderdi; Saffet bey pastırmanın kuş gönü denen yerinden seçtiği parçaları önce üç dört kat kâğıda, bir de beze sardırıp sarmalattıktan sonra, kundaklı bir çocuk gibi, götürüp sahibinin kucağına verdi; müfettiş bir halı almak isteyince, bu işe de kimya öğretmeni Seyyit İsmail Efendi memur edildi.

Gelen adam ufak-tefek yapılı, durgun yüzlü, ince bıyıklı, gençten birisiydi. Mevkiini, nüfuzlu bir zatın damadı olduğundan ötürü değil de, kendi değeriyle kazanmış olduğunu göstermek isteğiyle, her zaman ciddi olmaya çalışıyor, ağır ağır konuşuyor, söz arasında ikide bir Frenkçe sözcükler kullanıyor, sonra karşısındakileri bunu anlamamış sayarak "yani" diye Türkçesini söylüyor, böylece dinleyicisini bilgisinin yükü altında ezip, "Nasıl," demek istiyordu, "benim herkesten başka türlü bir insan olduğumu anladınız mı şimdi? İşte ben, bu mevkiyi sırf kendi değerimle elde ettim. Yoksa herkesin sandığı gibi..."

"Herkesin sandığı gibi"... Bu, içinde çözülmez bir düğümdü. Damat olmanın nimetlerinden yararlanıp damatlığı önemsemez görünmek; oturduğu sandalyeye kayınbabasının kıçıyla değil de kendi kıçıyla oturduğunu göstermek için her zaman eli pantolonunda gezmek; biraz yerinden oynatsalar, önce kafa tutup da sıkıyı görünce "Anneee!" diye eve koşan mahalle çocukları gibi, hemen kayınbabaya koşacağını bilmekle birlikte, sağa sola korkusuz görünmeye çalışmak; korkusuzluğunu sırf kendine özgü bir erdemmiş gibi göstermek için saldırgan bir hal almak; bir yandan da, çetin birisine rastlayıp da kayınbabasına sığınmak kuruntusu içinde yaşamak; bunu önlemek için ayrıca Bakanlığın gözüne girmeye çalışmak, sözgelimi... sözgelimi herhangi bir işte yukarının ne istediğini önceden anlayıp ona göre raporlar hazırlamak; ama bunu da, Bakanlığın isteğini yerine getirmiş değil de, kendi görüşü o yoldaymış gibi göstermeye çalışmak... Yani bir karışık iş ki, içinden çıkılır gibi değil...

XXXIX

TEFTİŞ

Don Abbondio ne soylu, ne zengin, ne de cesurdu. Dünyayı anlamaya başladığı sıralarda, bu toplum içinde kendisinin toprak bir testiye benzediğine ve birtakım demir testiler arasında yaşamak zorunda olduğuna aklı ermişti.

MANZONI, Nişanlılar, I

Müfettiş ilk önce müdürle görüştü, Müdür:

– Maksadının ne olduğunu bilmiyorum ama, dedi, şunu pekiyi biliyorum ki, öğrenci ile her zaman çok yakından ilgilenmiştir. Hepsinin analarının babalarının kim olduğunu öğrenmeye çalışır, giyimleri kuşamları, yemeleri içmeleri ile ilgilenir, kiminin evine gidip görmeye kalkışırdı. Kaç kere söyledim: "Öğrenci ile bu kadar sık ilişki kurmak doğru değil, sonra yüzgöz olursunuz," diye, fakat dinletemedim. Benim bildiğim, öğretmen ders dışında öğrenciye görünmemeli bile, değil evine gitmek. Biz böyle gördük, böyle yetiştik. Şimdiye kadar öğrenci yanında bir kere olsun güldüğümü hatırlamıyorum. Otorite denen şey böyle kurulur. Ama Süleyman bey hep bunların tersini yaptı. Bir zaman tutturdu: "Evinde ışık yakamayan çocuklar var; okulda bir çalışma odası açalım, hepsini oraya toplayalım," diye. Bir gece sokak lambası altında çalışan bir çocuk görmüş de, bu düşünceyi oradan edinmiş. Bunun olanaksızlığını anlatıncaya kadar akla karayı seçtim; neyse, sokakta çalışan o çocuğun akşam ders çalışma saatlerinde okula gelmesine müsaade ettim de, işi kapattım. Başka bir sefer de, "Bir öğrenci yurdu açalım," diye tutturdu. Neymiş? Taşradan gelen çocuklar şehirde başıboş kalıyormuş, bunları bir araya toplayalımmış. O gün kafam kızdı: "Peki, dedim, benden sana izin, git, bir bina bul, yapalım." Bütün şehri aradı, taradı, iskân müdürlüğünden belediye başkanlığına kadar başvurmadığı kapı kalmadı, nafile. Ben

biliyordum zaten böyle olacağını, "Bunların yöntemiyle kim uğraşacak?" diye sorduğumda, "Ben," diye cevap verdiydi. O zamanlar, "kendi âlemlerinde yaşayan, ne yaptıklarından bile haberimiz olmayan çocukları ikide bir ne diye bir araya toplamaya çalışıyor?" diye düşünür, buna bir türlü anlam veremezdim. Sebebini ancak şimdi anlar gibi oluyorum. Demek işin içinde iş varmış. Neyse ki hepsini önlemiştim. (Müdür birdenbire alnına vurdu.) Bakın şimdi hatırlıyorum: bir gün çocuklardan biri okulda bayılmış; Süleyman bey çocuğu hemen lokantaya götürmüş, sonra da, okuldan kaydını sildirip fabrikaya koydurmuş. Oysa çocuğun anası oğlunun okumasını istiyormuş; gelip bizden yardım rica ettiydi, fakat yoksul öğrencilere yardım ödeneğimiz bulunmadığından bir şey yapamadık.

Müfettiş önündeki kâğıda yazdı: "1- Öğrencilerle çok sıkı ilişki kuruyor, hatta kimisinin evine gidiyormuş. Yoksul öğrenciler için okulda bir çalışma odası açılsın, dışarda bir öğrenci yurdu kurulsun diye müdürü zorluyor, bunların yönetiminin kendisine verilmesini istiyormuş. *Dikkat:* Öğrencilerle toplu halde ilişki kurma çareleri arıyor. 2- Bir öğrencinin okuldan ayrılıp fabrikaya girmesine aracılık etmiş. *Dikkat:* Fabrika ile de ilişki olanaklarının hazırlanması..."

Müfettiş, ikinci olarak başmuavinle görüştü. O da, müdürün sözlerini tamamlayarak, Süleyman'ın her işte öğrencilerden yana çıktığını, sözgelimi, genelevde belsoğukluğuna yakalanmış bir öğrenciye disiplin kurulu ceza vermek istediği zaman buna itiraz ettiğini, suçun öğrencide değil, toplumda ve yöneticilerde olduğunu söylediğini anlattı ve birlikte çalıştığı arkadaşlarını zor durumda bıraktığını şikâyet etti.

Müfettiş, önündeki kâğıda yazdı: "Suçun toplumda olduğunu söylüyormuş."

Müzik öğretmeni Şadan, Basri'nin karısı sorununu açtı ve müfettişe raporu için yeni bir malzeme kazandırdı.

– Basri ölünce, çoluk çocuğu ortada kaldıydı; ben, kendilerine bir yardım şekli düşünüyordum, fakat Süleyman bey daha önce davrandı, o zaman ben elimi çektim. Zaten nerde yardıma muhtaç birisini görse

hemen oraya atılır, başka hiç kimseye fırsat bırakmaz. Bu sefer de öyle yaptı: eve yiyecek götürdü, çocuklara üst-baş aldı, tam aylık bağlanması için dilekçelerini yazdı, işlerini takip etti. Fakat eve o kadar sık girip çıkmaya başladı ki, halk arasında epey dedikodu oldu. O yüzden de, kadın burada oturmadı, çocuklarını alıp İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Eğer halkın dedikodusunun bir aslı varsa... Gözümle görmediğim için kesin bir şey söyleyemem ama, malum ya, ateş olmayan yerden duman çıkmaz derler... Eğer söylenenler doğruysa, Süleyman bey arasız yardımlarıyla kadını minnet altında bırakmış, böylece, onun yoksulluğundan yararlanmış oluyor.

Müfettiş not aldı: "Arasız yardımlarıyla yoksulları minnet altında bırakarak onlardan her yolda yararlanmaya çalışıyor."

Müfettiş, okulda son olarak felsefe öğretmeni Zühtü'yü dinledi. Ona:

– Zühtü bey, dedi, sizi bu yurdun yetiştirdiği değerli evlatlardan biri olarak selamlıyor ve şimdiye kadar tanışmamış olduğumuzdan ötürü üzülüyorum.

Zühtü kızardı, sevindi, utandı, ellerini ovuşturdu:

– Estağfurullah efendim... Teveccühünüz efendim... diye bir şeyler kekeledi.

– Okul müdürüne verdiğiniz rapor bizim çok işimize yarayacak. Orada anlattığınız şeylerden bir tanesini bir kere de ağzınızdan dinlemek istiyorum.

Zühtü, sözlü sınava girmiş bir öğrenci gibi heyecanlandı, "Emredersiniz, buyurun, sorun," diyebildi ama, söylenecek şeyleri akşamdan ezberlemediği için, müfettişin sorusunu beklerken yüreği çarpmaya, alnı, avuçları terlemeye başladı.

– Halkevi'nde erzak dağıtılırken halka bir şeyler söylemiş hani?.. O sözleri bir kere daha tekrarlar mısınız?

Zühtü düşündü, düşündü, bütün gücüyle kafasını zorladı, beyninin hücrelerini dikkatle bir bir açtı, fakat hepsi boşalmıştı, hiçbirinin içinde bir şey bulamadı. O zaman, cebinden bir defter çıkardı:

– Affedersiniz, dedi, aradan epey zaman geçti, şimdi iyi hatırlamıyorum. Ama ne söylediyse, burada hepsi yazılıdır.

Defteri açtı, yaprakları karıştırdı, karıştırdı, "Süleyman'ın Halkevi'ndeki sözleri" başlıklı sayfayı buldu:

– İşte burada, dedi. Birisine elifi elifine şöyle demiş: "Fırıncıları dövmeli. Dünya kötüleşti."

Müfettiş canlandı.

– Böyle demiş ha? Buna iyice emin misiniz?

– Evet. Bakın, bu sayfadaki sözler daha ağzından çıktığı anda yazılmıştır.

Müfettiş önündeki kâğıda yazdı: "Bir zümreyi başka bir zümre aleyhine kışkırtma."

Zühtü devam etti:

– Başka birisine de şöyle demiş: "Bu hep böyle gitmez, günün birinde her şey düzelecektir."

Müfettiş yazdı: "Günün birinde toplum düzeninin değiştirileceğini söylemiş."

Müfettiş okuldaki soruşturmalarını bitirince, başkanla görüşmek üzere Halkevi'ne gitti. Odaya girdiğinde, başkan, merkeze göndereceği kim bilir kaç yüzüncü raporun dördüncü sayfasını yazıyordu; sosyal yardım kolunun halka yiyecek ve giyecek dağıtma işinin "başarı ile sona ermiş" olduğunu yazmış, şimdi de, "yeni olanaklar bulunduğu takdirde, ilerde, yeniden bu yolla çalışmayı düşündüklerini" yazmayı tasarlıyordu. (Oysa hiç de öyle bir şey düşündükleri yoktu.)

Müfettiş Halkevi Başkanı'ndan, işine yarar bir nokta öğrendi. Sormuştu:

– "Süleyman bey, yoksul halkın listesini hazırlama ve erzak dağıtma işlerinde çalıştı," buyurdunuz. Bu görevi ona siz mi verdiniz, yoksa kendisi mi istedi?

Başkan anlattı:

– Halkevi'nin her kolunda kimlerin çalışacağı seçimle belli olur.

Fakat, birkaç ay bütün şehri kapı kapı dolaşıp listeler hazırlamak, sonra da, her gün, sabahtan akşama kadar Halkevi'nin bodrumunda erzak dağıtmak çok ağır bir iş olduğu için, bu, arkadaşların kendi isteklerine bırakıldı. Süleyman bey bu işi kendisi istedi, ve gerçekten de canla başla çalıştı; fakat ne maksatla istediğini bilmiyorduk tabii. Yardıma muhtaç birini buldu muydu, gece, gündüz, kar, yağmur demez, koşar, görür, gelir, çare arardı. Fakat okul müdüründen durumu öğrenince, görevine son verdik.

Müfettiş bir kâğıda not aldı: "Yoksul halkla ilişki kurabilecek hiçbir fırsatı kaçırmıyor, bu yoldaki en ağır görevleri bile almaktan çekinmiyormuş. Bu, müzik öğretmeni Şadan'ın 'Nerde yardıma muhtaç birisini görse hemen oraya atılır, başka hiç kimseye fırsat bırakmaz,' yolundaki sözlerini kuvvetlendiriyor."

Müfettiş, Süleyman'ın yardım toplamak için bir iki kere başvurduğu esnaftan birkaç tanesiyle de görüştü. Bunlar, belli bir vaka söylememekle birlikte, "ulus, yoksul, acımak, yardım..." sözcüklerini ikide bir dinlemekten kurtulacaklarını anlar anlamaz:

– Bey, dediler, biz cahil adamlarız; bir şeyler söylerdi, söylerdi ya, bize göre konuşmazdı da, pek anlamazdık. Dedikleri iyi şeyler değildi zâhir. Doğrusu, pek hoşumuza gitmezdi konuştukları.

Bütün bu soruşturmalar bittikten sonra, müfettiş, Süleyman'ın birkaç dersine girdi; ayrıca, verdiği kompozisyon ödevlerini, sınıfta okuttuğu ya da öğrencilere okuma ödevi olarak salık verdiği yardımcı kitapları bir bir gözden geçirdi, ve, raporunu yazmaya başladı. Bunun, genel olarak, bir savcı iddianamesi kadar hukuki, kimi yerlerde de bir hatibin nutku kadar etkili ve duygusal olmasına çalıştı. Rapor, biçim bakımından yazılması gereken birkaç resmî cümleden sonra, şöyle başlıyordu:

Bu teftiş, bana, hayatımda çok ağır saydığım bir görevi yapma işini yüklemiştir. Bu ağırlık, bir yandan devletin memuru bulunduğumu düşünerek, teftiş sonucunda öğrendiklerimi ve kanılarımı açıkça bildirmeye mecbur olmaklığımdan; öte yandan da, bir insan hakkında,

kalbim acılarla dolu olarak, hüküm vermek zorunda bulunmaklığımdan doğmaktadır.

Bunları daha Kayseri'ye gelirken, trende yazmıştı. Kendisini –Corneille'nin tragedyalarındaki kahramanlar gibi– görevi ile duyguları arasında çırpınan, sonunda görevi üstün gelen biri gibi göstermek hevesine kapılarak, bu cümleleri özene bezene yazmıştı. Altına Kayseri'de görüştüğü kimselerin söylediklerini bir bir yazıp bunlar hakkında kendi düşüncelerini de bildirdikten sonra, Süleyman'ın okuttuğu dersleri, yazdırdığı ödevleri, salık verdiği kitapları incelemeye girişmişti:

9'uncu sınıf A şubesindeki dersine girdiğimde, hitabet bahsi üzerinde konuşuluyor ve örnek olarak Perikles'in bir söylevinin çevirisi okunuyordu. İçindeki, "Yönetim şeklimizin adı demokratiadır. Bu ad ona, birkaç kişiye değil, bütün yurttaşlara dayandığı için verilmiştir. Yurda iyiliği dokunabilecek bir yurttaşın şerefli bir yer kazanmasına yoksulluğu, aşağı bir sınıftan oluşu engel değildir." Cümleleriyle halk egemenliği ve sınıf farkı gibi şeyleri belirten bu söylev üzerinde öğretmenle dersten sonra görüşürken, "örnek olarak neden yerli bir eser seçmediğini" sorduğumda, bana ümanizimden söz etti; ulusal değerleri küçümseyen bu zihniyetin, ümanizm ile kamufle edilmiş başka bir "izm" olması olanağı da vardır.

Son sınıf edebiyat kolunda haftada bir yapılan kitap inceleme saatinde, öğretmen, Eflatun'dan çevrilmiş olan "Sokrates'in Savunması" adlı kitap üzerinde durdu (yine Yunan eseri yine ümanizm). İncelemek için acaba neden başka bir kitap seçilmemiş de ille bu seçilmiş? Çünkü, burada, "alışılanın dışında bir şey yaptığı" için suçlandırıldığını söyleyen Sokrates, geleneklere ve göreneklere hücum etmektedir. Yargılanması ve mahkûm edilmesi de bu yüzdendir. Öğretmen metni açıklamak bahanesiyle, Sokrates'in haklı olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Edebiyat öğretmeni Süleyman'ın öğrencilere evlerinde okumak üzere hangi kitapları salık vermiş olduğunu da araştırdım. Bunların hepsini

bir biri okudum; aralarında "Müfettiş" ve "Hamlet" adlı iki eser özellikle dikkatimi çekti. "Müfettiş", Gogol adlı bir Rus yazarının kaleme aldığı bir komedya. Kitabı okuduğum zaman şaştım kaldım. Vakası bir ilçe merkezinde geçen bu piyeste, kaymakamından yargıcına, doktoruna, posta müdürüne, hatta bekçisine kadar bütün memurlar görevlerini kötüye kullanan birtakım zorbalar, hırsızlar olarak gösterilmiş. Burada rüşvet "küçük günahlar"dan sayılıyor ve "herkesin rütbesine göre çalması" söz arasında anlatılıyor. Eserin vakası her ne kadar Rusya'da geçmekte ise de, yazar, piyesin başlıca kahramanı olan kaymakama "Böyle ufak tefek günahı olmayan adam da bulunur mu? Allah dünyayı böyle yaratmış," dedirtmekle dünyanın her yerinde böyle günahların işlendiğini anlatmak istemiş. Türkiye dünya dışında bir yer olmadığına göre, hele memleketimizde hayat sıkıntısının çoğaldığı, muhalif gazetelerin kimi yöneticilerimiz hakkında şikâyet yollu makaleler yazmak cüretini göstermeye başladıkları bu devirde, en büyük yönetim amirinden en küçük memuruna kadar bütün görevlileri küçülten bir eseri salık vermek, körpe dimağları zehirleyerek ruhlara şüphe tohumu ekmek demektir. "Hamlet"e gelince, İngiliz şairi Shakespeare'in yazdığı bu piyes bir aile zinası ve cinayeti üzerine kurulmuş. Küçük kardeş, ağabeyinin tahtına ve karısına gözkoyup onu öldürüyor; ölenin karısı kısa bir zaman sonra, kocasının katiliyle evleniyor; oğul da, amcası ve şimdiki üvey babası olan yeni kralı öldürüp babasının öcünü alıyor. Aile yuvasını bir cinayet ve zina yuvası halinde gösteren, birinci ailenin bir çıkar uğruna yıkıldığını, ikinci ailenin de sadece çıkar ve şehvet temeli üzerine kurulduğunu anlatan bu eseri ahlaka aykırı, Türk çocuğunun aile hakkındaki temiz duygu ve görgülerinin sarsıcı buluyorum.

Verdiği kompozisyon ödevleri arasında özellikle bir tanesi dikkatimi çekti. Bunda, Fransız Büyük İhtilali sırasında yayınlanan İnsan Hakları Bildirisi'nin bizim Tanzimat Fermanı üzerindeki etkilerinin araştırılması istenmiş. Böyle bir ödev verilmekteki maksadın ne olabileceğini düşündüm, ve tarihimizdeki bu çok önemli sosyal hareketin "kökü dışarda" bir hareketmiş gibi gösterilmek istendiği sonucuna vardım.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, siyasi bir dergiye yazı veren, şehirde yoksul kimselerle daima ilişki kurma olanaklarını arayan;

okul başmuavininin ifadesinden, "toplumu suçlu bulduğu", felsefe öğretmeni Zühtü'nün ifadesinden de, "bugünkü toplum düzeninin değiştirilmesi gerektiği düşüncesinde olduğu" ve "bir zümreyi öbür zümre aleyhine kışkırtmış bulunduğu" anlaşılan ve yine aynı öğretmenin daha önce okul müdürlüğüne vermiş olduğu rapordan da, dimağını "Sefiller", "Serseriler", "Ayaktakımı Arasında", "Kutsal Yoksulluk", "Açlık", "Yoksul Bir Gencin Romanı", "Eşitsizliğin Doğuşu ve Esasları Üzerine Nutuk" gibi sefalet ve yoksulluğu anlattıkları adlarından dahi belli olan eserlerle beslemeye özel bir özen gösteren; gelenek, görenek gibi manevi değerleri yıkmaya çalışan; sınıfa yabancı bir devletin ihtilal bildirisini incelettiren; aile bağını gevşetecek, hükümet otoritesini küçümsetecek nitelikte eserleri okutan bu öğretmenin, kişi olarak zeki ve çalışkan olmakla birlikte, Türk ulusunun ideallerine hizmet bakımından kaybolmuş bulunduğunu gördüğümden, duygularımı bir yana bırakarak görevimi yapmak, onun Türk gençleri arasında daha fazla bırakılmasının yararlı değil, zararlı olduğunu söylemek zorundayım. Bu hususta gereken kararın verilmesini yüksek tensiplerinize arz ederim.

Müfettiş, raporunu bitirip çantasına koyduktan sonra pastırmasını ve halısını alıp trene bindi. Gitmeden önce de, okul müdürüne, Bakanlığa gönderilmek üzere şöyle bir yazı yazmasını salık verdi.

Siyasal eğilimi bilimsel düşünce ile uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bir dergiye, lisemiz edebiyat öğretmeni Süleyman'ın, uzmanlığıyla ilgili de olsa, yazı göndermesini, bilim düşünce ve çalışmasına aykırı gördüğümü ve adı geçen öğretmenin bu karakteriyle okul içindeki durumunun göz önüne alınması gerektiğini saygılarımla arz ederim..

XL

BİR SALI SABAHI

Her derece ve sınıftaki memur, lüzumu sabit olduğu takdirde, tayinindeki usule göre mensup olduğu vekâlet veya umum müdürlüğünün emrine alınabilir.

Memurin Kanunu, madde 60

Müfettişin gidişinden bir hafta sonra, bir salı sabahı, Süleyman okula girerken kapıcı bir zarf uzattı:

– Bunu, derse girmeden önce okuyacakmışsınız, dedi.

Genç adam zarfı açtı, okudu. Okul müdürlüğü, Bakanlıktan gelen bir emrin kopyasını tebliğ ediyordu. Kâğıtta şöyle deniyordu:

"Liseniz edebiyat öğretmeni Süleyman, görülen lüzum üzerine Bakanlık emrine alınmıştır. Tebliği ile ayrıldığı tarihin bildirilmesini rica ederim."

Kâğıdı katlayıp cebine koydu, döndü, hiçbir şey söylemeden yine sokağa çıktı. Çarşıya doğru yürüdü; manavlar, terziler, manifaturacılar arasından, dalgın, geçti; kendini Cumhuriyet meydanında, saat kulesinin önünde buldu. Baktı: sekizi yirmi geçiyor. Düşündü: "Dersten çıkmaya daha yirmi beş dakika var. On dakika olsa ne çıkar sanki? Hayatımı artık ders saatiyle ayarlamaya gerek kalmadı." Gözüne, ilerde, parkın karşısında, camları sabah güneşiyle parlayan İstanbul oteli ilişti. Kayseri'ye ilk geldiği günü hatırladı. Şöyle bir hesap etti: aradan on beş yıl geçmiş. Baktı: Erciyes'in tepesi yine beyaz. Karlar o zamandan beri sanki hiç erimemiş. Kale duvarının tepesindeki büyük leylek yuvası hâlâ olduğu gibi duruyor. "Onun yeri benimkinden daha sağlammış," diye düşündü. Şehirde değişen hiçbir şey yoktu... kendisinden başka! İnsanlar yine eskisi gibi gidip geliyorlardı. Hepsinin bir

işi vardı herhalde. Kendisinin hiçbir işi kalmamıştı. Parka girdi, havuzun başında bir sıraya oturdu. Çoktandır değiştirilmeyen yosunlanmış suya baktı. Zamanını nasıl geçireceğini bilemiyordu. Her gün akşama kadar ne yapacaktı? Kahveye mi gidecekti? Haydi gitti. Ne olacak? Olacak şeyi daha şimdiden görüyor: Okul kapanınca tavla oynamak için geliyorlar. Himmet, Numan, Metin, Ömer... Bakıyorlar, pencere önünde, her zamanki masalarında Süleyman oturuyor. Onu sanki görmüyorlar, gidiyorlar, beş masa öteye, ocağa yakın bir yerde oturuyorlar. Arkadan müdür, başmuavin. Onlar da öbür uca gidiyor. Tavla başlıyor. İkisi oynuyor, ötekiler seyrediyor. Süleyman gazetesinin üstünden gözetliyor; başlarını pencereden yana çevirmemeye çalışıyor, yine de, arada bir göz ucuyla gizlice bakıyorlar. Akşam lokantaya gidince masanın çevresini dolmuş buluyor. Kendisine yer yok. İçeriye girdiğini görmez görünüyorlar. Gidip uzakta bir masaya ilişiyor. Gelenler hep başka masaya oturuyorlar. Kendisi tek başına kalıyor. Göz ucuyla bakıp birbirlerine bir şeyler söylüyorlar. Süleyman anlıyor: müdür daha o akşam, kahvede Bakanlığın yazısını masa komşularına anlatmıştır; onlar da başkalarına söylemiş. Artık bütün şehir biliyor, uzaktan gizli gizli bakıyor, kaçıyor. Eğer Basri sağ olsaydı, belki yalnız o kaçmazdı. Lokantada gelip masasına oturur, çocuklarının ekmek parasıyla içer, Rousseau'dan cümleler okur, fakat kaçmazdı... Genç adam onlara kızmıyor, acıyordu. İnsanlar bu hale düşmemeliydi.

Cebinden kâğıdı çıkarıp bir kez daha okudu: "... ayrıldığı tarihin bildirilmesini rica ederim." Ayrıldığı tarih... Bütün yazı içinde en gücüne giden söz bu oldu. Mademki ayrılıyor, öyleyse burada daha ne diye dursun? On beş yılda, içine kafasını sokacak bir kira evi bile tutamadı. Geldiğinden beri yalnız bir gece otelde kaldı, ondan sonra hep okulda yattı. Fakat artık orada da yatamayacaktır, mademki ayrılması isteniyor. En iyisi eşyasını toplayıp ertesi sabahki trenle hemen İstanbul'a gitmek.

Kalktı, birkaç şeker sandığı alıp yatak odasına gitti, kitaplarını sandıklara doldurup kapaklarını çiviledi. Çamaşırlarıyla bir kat yedek elbisesini bavula koydu. Sandıkların üstüne adresi yazıp amba-

ra gönderdi. Bavulunu İstanbul oteline götürdü, bir oda ayırttı, "Tuhaf, diye düşündü, ilk gece burada yattımdı, son gece de yine aynı yerde yatacağım."

Sonra herkesin derste olduğu bir saatte, okula gitti, saymana İstanbul'daki adresini bıraktı ve bundan böyle, kaç para alabileceğini sordu. On beş yılı doldurmuş olduğu için aylığının üçte birini alacağını öğrendi.

Aralık 1946-Mayıs 1948

Cevdet Kudret, 7 Şubat 1907'de İstanbul'da doğdu. 1928'de Yedi Meşaleciler'e katıldı. 1933'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1934-1945 arasında Kayseri ve Ankara'da öğretmenlik, 1945-1950 arasında Türk Ansiklopedisi bürosunda edebiyat yazmanlığı görevinde bulundu. İstanbul ve Ankara'da avukatlık yaptı. Çeşitli dergilerde şiirler, oyunlar, hikâyeler, eleştiriler, denemeler yayımladı. Ortaöğretim için yardımcı ders kitapları hazırladı. Başlıca eserleri arasında; Sınıf Arkadaşları (1943-1976), Havada Bulut Yok (1958-1976), Karıncayı Tanırsınız (1976) adlı romanları, Sokak (1974) adlı öyküsü, Dilleri Var Bizim Dile Benzemez (1966), Kalemin Ucu (1991) adlı deneme kitaplarıyla Türk Edebiyatı'nda Hikâye Roman, Karagöz ve Ortaoyunu adlı inceleme kitapları sayılabilir. Ortaoyunu incelemesi ile Türk Dil Kurumu 1974 Bilim Ödülü'nü ve Kalemin Ucu ile de 1991 Sedat Simavi Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 10 Temmuz 1992'de öldü.

Sınıf Arkadaşları. Roman kahramanı Süleyman'ın birinci sınıfta başlayan öğrenciliğinden yola çıkar. İlk Dünya Savaşı'yla başlayan toplum yoksunluklarımızı yaşar, Kayseri Lisesi edebiyat öğretmenliğine atandığı noktada bu yaşamın arkasını bekleriz. Roman, yıl yıl gerçeklerle yürümekte, yaşam doğruluklarına yaslandığı için gerekli belgeler değeri taşımaktadır."

Rauf Mutluay

"Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yılları İstanbul'unun orta halli aileler için dahi çetin hayatından sert kesitler veren romanın adı, arada ayrı bölümler halinde Süleyman'ın on üç sınıf arkadaşının hayatlarını da anlatmasından geliyor. Süleyman'ın Kayseri'deki hayatı, yazarın Havada Bulut Yok (1951) isimli ikinci romanına konu olmuştur."

Behçet Necatigil

"Cevdet Kudret'in olayları ve kişileri veristeki başarısına dil ve anlatımını da eklemek gerekir. İlk romanında kullandığı yalın ve temiz Türkçesi, genellikle kısa cümleli anlatımı öbür iki romanında da görülür. Karşılıklı konuşmalarda genellikle üç kelimeyi aşmayan cümleler, kimi zaman tek kelimeye kadar inmekte. Konuşmalarda ve anlatımdaki bu özellik romanlarına çekicilik vermektedir."

Olcay Önertoy

EVRENSEL BASIM YAYIN

ISBN 978-975-6106-37-2